

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ВАРШАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВИЩА ШКОЛА ЕКОНОМІКИ ТА ІНОВАЦІЙ В ЛЮБЛІНІ
ЦЕНТР СОЦІАЛЬНИХ ІНІЦІАТИВ ТА АНАЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**ОСОБИСТІТЬ І СУСПІЛЬСТВО:
МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПРАКТИКА СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

МАТЕРІАЛИ ІV МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ

(15 травня 2017 року)

**PERSONALITY AND SOCIETY:
METHODOLOGY AND PRACTICE OF MODERN
PSYCHOLOGY**

IV INTERNATIONAL INTERNET CONFERENCE
BOOK OF ABSTRACTS

(May 15, 2017)

Луцьк
2017

УДК 316.61(082)
ББК 88.52я43
О-75

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол №5 від 27 квітня 2017 року)*

Редакційна колегія:

Засєкіна Л. В. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної та соціальної психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (головний редактор);

Вірна Ж. П. – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Кульчицька А. В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та соціальної психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (відповідальний редактор);

Кихтюк О. В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та соціальної психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Мудрик А. Б. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та соціальної психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Соловей О. А. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та соціальної психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Федотова Т. В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та соціальної психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Філіппова І. Ю. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та соціальної психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

О-75 **Особистість і суспільство: методологія та практика сучасної психології** : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (15 трав. 2017 р.) = Abstract IV International Scientific & Practical Internet Conference (May 15, 2017) / за заг. ред. Л. В. Засєкіної, А. В. Кульчицької. – Луцьк : ПП Іванюк В. П, 2017. – 172 с.

ISSN 2413-0273

У виданні вміщено матеріали наукових розвідок учасників IV Міжнародної інтернет-конференції «Особистість і суспільство: методологія та практика сучасної психології». Розкрито актуальні питання психології особистості, зокрема методологічних засад дослідження особистості, особистості в умовах інформаційного, політико-правового, організаційно-економічного суспільства, міжкультурного й освітнього простору.

Рекомендовано науковцям, викладачам, аспірантам, учителям, методистам, студентам.

УДК 316.61(082)
ББК 88.52я43

© Грубій А.М. (обкладинка), 2017

ЗМІСТ

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В СУСПІЛЬСТВІ

Вірна Жанна Петрівна УТВЕРДЖЕННЯ В ЖИТТІ: ОСНОВНІ ОЗНАКИ І ПРИНЦИПИ.....	8
Грицюк Ірина Михайлівна ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНУ ЖІНОЧОГО ОРГАНІЗМУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕМОЦІЙНИЙ СТАН ЖІНКИ	11
Колісник Олексій Петрович ПІДСНОВА ТЕОРІЇ ДУХОВНОГО САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ.....	13
Коць Євгенія Михайлівна ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФЕНОМЕНУ СОЦІАЛЬНОЇ ТРИВОЖНОСТІ.....	18
Кульчицька Анна Валеріївна, Терещенко Вікторія Геннадіївна ДО ПИТАННЯ ЕМОЦІЙ, ЕМОЦІЙНИХ ПРОЯВІВ ТА ЕМОЦІЙНИХ РЕАКЦІЙ ОСОБИСТОСТІ.....	22
Магдисюк Людмила Іванівна, Корнійчук Олеся Миколаївна ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСІБ ЗРІЛОГО ВІКУ	25
Магдисюк Людмила Іванівна, Шолом Вікторія Анатоліївна ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ТАНЦЮ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ	28
Майструк Вікторія КОНЦЕПТ «САМОПРИЙНЯТТЯ» У ТЕОРІЇ РЕЛЯЦІЙНИХ ФРЕЙМІВ ТА ТЕРАПІЇ ПРИЙНЯТТЯ І ЗОБОВ'ЯЗАННЯ	30
Мельник Юлія Сергіївна ПРОБЛЕМА ОСОБИСТІСНОГО САМОРОЗВИТКУ В РІЗНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ КОНЦЕПЦІЯХ	33
Савелюк Наталія Михайлівна РЕЛІГІЙНА АКТИВНІСТЬ І МЕХАНІЗМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ОСОБИСТОСТІ: ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ	35
Тимош Юлія Володимирівна ПСИХОСЕМАНТИЧНІ АСПЕКТИ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ	39
Целюк Тетяна Лонгінівна ПОНЯТТЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ АНТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ.....	42

ОСОБИСТІСТЬ У УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Viktoriya Hrynevych MASS MEDIA AS A COMMUNICATION TOOL.....	46
Дучимінська Тамара Іванівна, Лавренчук Ілона Валентинівна ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОМУНІКАТИВНОЇ СФЕРИ ПІДЛІТКА В УМОВАХ ВПЛИВУ ІНТЕРНЕТ-МЕРЕЖІ.....	48

Мітлош Антоніна Василівна, Омелянчук Тетяна Василівна МОТИВИ ЗВЕРНЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДО СОЦІАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	51
Мудрик Алла Богданівна, Шолота Оксана ОСОБИСТІТЬ ЯК ПРОДУКТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ	53
Федотова Тетяна Володимирівна, Михайлець Ангеліна Володимирівна ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА ОСОБИСТІТЬ СТУДЕНТА.....	56
Фролова Олена Вікторівна ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....	58
Чміль Інна Леонідівна ОСОБИСТІТЬ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА	61

ОСОБИСТІТЬ В ОРГАНІЗАЦІЯХ ТА НА РИНКУ ПРАЦІ

Гайдук Галина Анатолівна.....	64
ВПЛИВ МОТИВАЦІЇ ДО ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПЕДАГОГА	64
Дзвінчук Юлія Володимирівна ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВІДНОШЕННЯ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР	66
Дзюба Тетяна Михайлівна ОРГАНІЗАЦІЙНІ КОНФЛІКТИ ЯК ПОТЕНЦІЙНІ РИЗИКИ ВПЛИВУ НА ПРОФЕСІЙНЕ ЗДОРОВ'Я ПРАЦІВНИКІВ ОСВІТНІХ ОРГАНІЗАЦІЙ	69
Мудрик Алла Богданівна, Леонович Катерина ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТРУДОГОЛІЗМУ У ПЕДАГОГІВ	72
Петрик Оксана Володимирівна ДОВІРА ЯК ЧИННИК УСПІШНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	76
Чміль Наталія Сергіївна МОТИВИ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ СВЯЩЕНОСЛУЖИТЕЛЯ: НАРАТИВНИЙ ПІДХІД	79

ОСОБИСТІТЬ В УМОВАХ КРИЗИ ТА КОНФЛІКТУ

Галяс Анастасія Русланівна, Каськов Ігор Васильович ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ СЕРЦЕВО-СУДИННИХ ЗАХВОРЮВАНЬ	83
Демчук Оксана Андріївна ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЛОКУСУ КОНТРОЛЮ З КОПІНГ-СТРАТЕГІЯМИ ПОВЕДІНКИ У СТРУКТУРІ Я-КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТОСТІ.....	85
Кульчицька Анна Валеріївна, Лавренчук Юлія ІНДИВІДУАЛЬНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПОВЕДІНКА В КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ У СТАРШОКЛАСНИКІВ	87

Одінцова Анастасія Миколаївна ТЕХНОЛОГІЇ ВИРІШЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ	91
---	----

КОГНІТИВНІ РЕСУРСИ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Larysa Zasiékina, Maryna Katerina Evtushik, Dariia Zasiékina AUTOBIOGRAPHICAL MEMORY AND METACOGNITION	95
Іванашко Оксана Євгенівна, Вічалковська Наталія Калинівна ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ В РОЗВИТКУ В РАМКАХ ІНКЛЮЗІЇ	97
Іванова Наталія Володимирівна ОСОБИСТІТЬ В КУЛЬТУРІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ СТРАТЕГІЙ МИСЛЕННЯ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ	100
Книш Тетяна Валентинівна, Гнатюк Наталія Євгенівна ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПИСЬМА І ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	105

ОСОБИСТІТЬ В МІЖКУЛЬТУРНОМУ ТА ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Dr Mirosława Nyczaj-Drag SOCJALIZACJA POPRZEZ INSTYTUCJE JAKO SZANSA I ZAGROŻENIE ROZWOJU OSOBOWOŚCI DZIECKA	109
Гайдар Тетяна Анатоліївна ШЛЯХІВ ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ	111
Гриневи́ч Олена Володимирівна РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ В ЗАРУБІЖЖІ	115
Кихтюк Оксана Василівна, Скалій Юлія Сергіївна ДО ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИЧНОСТІ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	118
Козлова Жанна Геннадіївна, Федотова Тетяна Володимирівна ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ДО УМОВ ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ В ПЕРШОКЛАСНИКІВ	121
Коць Михайло Онисимович, Коновал Юлія Юрїївна АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ У ВНЗ	125
Кульчицький Володимир Ігорович СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ АДАПТИВНОСТІ ДО СТРЕСУ У МАЙБУТНІЙ ФАХІВЦІВ З АЕРОНАВІГАЦІЇ	128
Магдисюк Людмила Іванівна, Дорошенко Аліна ЕТНОПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СФОРМОВАНOSTI НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ	131

Малімон Людмила Яківна, Роботько Оксана Ігорівна ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СУЧАСНИХ СТУДЕНТІВ.....	133
Мельник Антоній Петрович ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ВЛАСНОГО ЗДОРОВ'Я У ШКОЛЯРІВ.....	137
Рыжова Наталія Александровна ЗЕЛЕНЬКИЙ ДЕТСКИЙ САД: ФОРМИРОВАНИЕ НОВОЙ СИСТЕМЫ ЦЕННОСТЕЙ У ДЕТЕЙ И ВЗРОСЛЫХ	139
Філіппова Інеса Юрїївна ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ В СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЯХ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	141
Яланська Світлана Павлівна, Атаманчук Ніна Михайлівна НАСИЛЛЯ В ДИТЯЧОМУ СЕРЕДОВИЩІ	145

АКТИВНІСТЬ ТА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Бірук Катерина, Дучимінська Тамара Іванівна ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЧИННИК КОМУНІКАТИВНОГО РОЗВИТКУ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	149
Воробей Анастасія Олегівна, Кульчицька Анна Валерїївна ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КУПВЕЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ	151
Засєкіна Лариса Володимирівна, Віннік Олена Ігорівна ВПЛИВ ЗМІСТУ АВТОБІОГРАФІЧНОЇ ПАМ'ЯТІ НА ФІЗИЧНЕ І ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ.....	155
Засєкіна Лариса Володимирівна, Віннік Тетяна Ігорівна ВПЛИВ КОГНІТИВНИХ СТИЛІВ НА РЕПРЕЗЕНТАЦІЮ ЖИТТЄВИХ ПОДІЙ В АВТОБІОГРАФІЧНІЙ ПАМ'ЯТІ СТУДЕНТІВ	159
Засєкіна Лариса Володимирівна, Юкшинова Тетяна РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ СИТУАЦІЇ СОРОМУ В АВТОБІОГРАФІЧНІЙ ПАМ'ЯТІ ОСОБИСТОСТІ	162
Кихтюк Оксана Василівна, Писарський Роман Васильович ДО ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ МЕДИЧНОЇ СФЕРИ.....	165
Філіппова Інєсса, Кревська Марія ЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УСВІДОМЛЕНОМУ ВИБОРІ МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЇ	168

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В
СУСПІЛЬСТВІ**

Вірна Жанна Петрівна
доктор психологічних наук, професор,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

УТВЕРДЖЕННЯ В ЖИТТІ: ОСНОВНІ ОЗНАКИ І ПРИНЦИПИ

Найцінніше, що є у людини, це – її життя. Воно дасться їй тільки раз, і кожному – своє, довге чи коротке, воно все одно триває лише від народження до смерті людини, і його не можна прожити двічі. Життя кожної людини – це своєрідний атом неосяжної, безмірної Вічності. Воно, як і справжній атом, є чимось єдиним цілим. І, як атом, воно незмірно мале порівняно з Вічністю. Життя людини – це також і одна з ланок в існуванні світу, у нескінченному ланцюзі змін і взаємоперетворень, які постійно відбуваються у природі та суспільстві. А, це означає, що життя кожного з нас тісно вплетене у тканину всезагального буття, займає визначене місце у ланцюзі причин і наслідків.

Життя людини вплетене також в існування людства, в його історію. Появі кожного з нас передувало існування мільйонів людей, перед якими кожен із нас якоюсь мірою в боргу. Вони своєю працею і своїм розвитком підготували наше виникнення, зробили можливим наше існування. Тому ми повинні зрозуміти, за що боролися і до чого прагнули вони, щоб і своїм життям зробити хоч маленький крок у цьому ж напрямі і передати естафету історії тим, хто прийде нам на зміну і житиме після нас.

Життя людини становить собою певний замкнений цикл, який починається і повторюється знов і знов з появою і смертю кожної людини. Циклічність життя – це і його повторюваність, і схожість у різних людей. Циклічність людського життя знаходить свій вияв і в тому, що в ньому є певні стадії або етапи, насамперед – вікові. Повний цикл життя включає в себе такі з них, як дитинство, отрочтво, юність, зрілість і старість. Кожен із цих етапів має свої особливості.

Дитинство – початок життя, приблизно перші його десять років, де все відбувається і робиться вперше: перша усмішка, перший крок, перші іграшки, перші книжки, перші радощі та прикрощі. Дитинство – це час, коли все ще попереду і все можливе. Відсутність життєвого досвіду та тягаря спогадів, забобонів і стереотипів визначають не лише гостроту сприйняття дійсності, а й його безпосередність, максимальну зосередженість на предметі сприйняття. Дехто вважає дитинство лише підготовкою до життя, забуваючи про те, що воно теж життя і, можливо, найбільш інтенсивна та плідна його частина.

Наступний етап розвитку людини – отрочтво, або підлітковий період, який охоплює відрізок життя з 11-12 до 14-15 років. Це час, коли дитинство скінчилось, але людина ще не стала цілком дорослою. Тому вона прагне до активного самоствердження і головну увагу, як правило, зосереджує на самій собі. Підвищена зацікавленість собою є ознакою активного самопізнання. Часто саме у цьому віці перед людиною особливо гостро постає питання: ким бути або якою бути. Тому вона весь час у пошуку,

програє у своїх мріях різні дорослі ролі, які б могла виконувати у житті, приміряє ролі до себе і сама ніби приміряється до них.

Посилене прагнення до незалежності, гостре бажання якимось чином проявити себе, а також неправильна занижена чи завищена оцінка своїх можливостей і здібностей, їх розходження з бажаннями та прагненнями, часто призводять до виникнення конфліктних ситуацій та непорозумінь. Нарешті, у пору отроцтва бажання самоутвердитися, протиставити себе дорослим, штовхає підлітків на створення власних об'єднань, компаній та груп, де їм легше почуватися рівними серед рівних і де простіше завоювати авторитет доступними для цього віку засобами. У цьому віці почуття власної значущості та ваги утверджується завдяки здатності виконувати чимало «дорослих» справ. Можливість випробувати себе ділом, а також широке коло спілкування дають змогу правильніше зрозуміти свої індивідуальні особливості. Вирішивши для себе загальні світоглядні питання, людина замислюється над своїм місцем у суспільстві та професійно визначається.

Юність відкрита всьому новому, пов'язана з пошуками нестандартних рішень. Саме тому молодь охоче відгукується на всі нововведення, бере активну участь у перетвореннях, які відбуваються в житті суспільства. Як правило, період юності триває з 14-15 до 23-25 років і містить у собі два етапи: ранню юність (14-17 років) і пізню юність, або початок зрілості (18-25 років).

На зміну юності приходить період зрілості, який характеризується не тільки фізіологічною сформованістю, але й головним чином, зрілістю соціальною. Остання передбачає зрілість мислення, сформованість світогляду, життєвої позиції, економічну самостійність, політичну грамотність, моральну відповідальність, професійну підготовленість, здатність створювати сім'ю та виховувати дітей.

Загалом зрілість – найбільш тривалий і плідний період людського життя, коли, за сприятливих умов, повністю розкриваються людські можливості та здібності. Це період практичного самоутвердження та самореалізації людини, розкриття її суспільної та людської цінності, реального втілення в життя юнацьких ідеалів та мрій.

Перевага зрілості полягає у тому, що в ній можливості людини стають дійсністю: людина вже, як правило, має улюблену справу, сім'ю, певне становище у колективі та суспільстві, багато чого навколо неї створене її власною працею, вона може сама приймати будь-які рішення тощо.

Продуктивна зрілість триває в середньому до 60 років, після чого починається період похилого віку і старості. Багато особливостей зрілості ще зберігається, але працездатність людини в цей час знижується. Погіршується стан здоров'я, а це нерідко впливає і на психіку: з'являються старече бурчання та незадоволення, дається взнаки консерватизм поглядів і переконань. Людина болісно переживає розлучення з улюбленою справою, її морально пригнічує можливість стати для когось обтяжливою. Життя у багатьох відношеннях, стає на схилі віку складнішим і менш привабливим, але водночас воно має і свої переваги. Головне надбання цього віку –

мудрість, яка знаходить своє втілення у розумінні суті речей та їх реальної цінності, у здатності керуватися у своїх вчинках розумом, виважено приймати будь-які рішення.

Якщо людина прожила своє життя чесно, чимало встигла зробити, не зраджувала своїх товаришів і своїх переконань, то у неї з'являється відчуття задоволення та виконаного обов'язку, гордості за немарне прожиті роки. Нарешті, перевага старості ще й у тому, що людина зуміла пройти всі етапи свого життєвого шляху.

Слід, однак, пам'ятати, що вікові межі того чи іншого життєвого періоду досить умовні і не враховують індивідуальних особливостей людини, залежно від яких одна людина в 16-18 років може вважатися цілком дорослою, а інша і в 30 чи 33 – інфантильною. Крім того, межі вікових періодів не залишаються незмінними: в міру історичного розвитку подовжується період «дозрівання» людини, а водночас збільшується і час її зрілого, працездатного життя.

Кожен етап людського життя має свої плюси і мінуси, які необхідно свідомо враховувати, щоб мати можливість і взяти від життя, і повернути йому якомога більше і щоб, не переймаючись швидкоплинністю молодості, вміти оцінювати і використовувати переваги, які дає людині кожен віковий період.

Серед багатьох проблем нашого суспільства, які трапляються в наш час, є проблема зростання та розвитку інтелектуального, духовного та фізичного компонентів людини. Неперервність освітнього та професійного вдосконалення особистості, звернення до загальнолюдських і національних цінностей.

До принципів утвердження життя людини відносять: усвідомлення значущого вибору; зростання внутрішньої чесності, заміна критеріїв обов'язку, совісті на критерії естетичної та творчої спрямованості, коли людина починає свідомо творити своє життя; зростання почуття гармонії світу, уникнення емоційного ставлення до добра і зла, оскільки це проблема свідомого вибору людиною власного шляху життя, відповідно до її розуміння світової гармонії.

За цим стоїть напружена внутрішня концентрація психічної активності, яка виявляється саме в тому, щоб суттєво знижувалась індивідуальна чутливість до зовнішніх впливів, другорядних внутрішніх переживань, сторонніх дій.

Джерела та література:

1. Вірна Ж.П. Психологія особистісної події [Текст] : [навч. посіб.] / Жанна Петрівна Вірна. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – 148 с.

Грицюк Ірина Михайлівна

кандидат психологічних наук, доцент,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНУ ЖІНОЧОГО ОРГАНІЗМУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕМОЦІЙНИЙ СТАН ЖІНКИ

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується суттєвими змінами у системі гендерних відносин, внаслідок чого виникає ризик порушень формування гендерної ідентичності у підростаючого покоління. У рамках традиційної освіти існує сильний вплив стереотипів на виховання й навчання дітей. І.С.Кон пише про кризу маскулінності – сьогодні чоловікові все складніше відповідати тій ролі, яку йому пропонують сформовані норми [1]. У вітчизняній психології дана проблема розглядається в основному у двох напрямках: психологічному та соціально-психологічному.

У межах психологічного напрямку дослідження спрямовані на визначення відмінностей між статями, особливостей статевої диференціації, формування психологічної статі (Т.В.Бендас, Д.Т. Воронцов [3], Є.П. Ільїн [1], І.С. Кльоцина, М.І. Кошенова, Д.В. Логвінова [2] та ін.). Підкреслюється, що обидві статі психологічно рівноцінні, хоча й різні за змістом. Протягом багатьох поколінь роль жінки практично зводилася до одного: піклуватися про сімейне вогнище, бути продовжувачкою роду, виховувати дітей. Однак протягом останніх двох-трьох поколінь у розвинутих країнах жінки отримали однакові права з чоловіками. В силу цієї рівноправності до її незмінної ролі хранительки домашнього вогнища і продовжувачки роду додалася ще одна не менш важлива і трудомістка – працюючої жінки. Вона стала заробляти гроші, здійснюючи таким чином свій внесок у сімейний бюджет. Звичайно, завдяки цьому жінка отримала економічну незалежність і самостійність, але з цим додалися й нові обов'язки.

Головні ідеї жіночих теорій:

- психологічний розвиток жінки відбувається в її стосунках із людьми;
- спілкування з людьми визначає психологічний стан людини, особливо якщо йдеться про жінку;
- жінки орієнтовані на турботу про інших людей, відповідальність за них, спілкування; чоловіки ж тяжіють до самотності, відчуженості, самостійності;
- традиційні психологічні теорії неправильно витлумачують особистісний досвід не лише жінок, а й чоловіків. Суспільство тисне на хлопчиків, змушуючи їх орієнтуватися на конкуренцію, відчуженість, силу і владу;
- центрована на відносинах модель психології жінки, яка підкреслює важливість емоційної близькості з людьми і жах відчуження від них;
- головна рушійна сила в житті жінки – постійне прагнення до спілкування, взаємності;

– інтерес, щирість, здатність активно діяти, відчуття власної цінності зростають, коли людина бере участь у відносинах з людьми. У результаті вона почувається не самотньою, а тісно пов'язаною з іншими, що змушує її розширювати коло спілкування;

– центральні моменти розвитку особистості – це досвід встановлення зв'язку з людьми й відчуження від них у процесі спілкування. Основою нового розуміння важливості людських контактів є емпатія;

– мета психологічного розвитку – участь у стосунках із взаємною довірою й взаємною емпатією, а не самотність і відчуження від людей тощо[4].

Фізіологічні та психологічні особливості жіночого організму спричиняються до того, що деякі виробничі фактори (значне фізичне навантаження, вимушене положення тіла, вібрація, шум, дискомфортні волого-температурні умови навколишнього середовища, загазованість, запиленість приміщень тощо) впливають на жінок більш несприятливо, ніж на чоловіків. Особливо посилюється цей вплив при фізіологічних змінах в організмі (менструація, вагітність, лактація, клімакс).

Психологічне функціонування жінки значною мірою залежить від суспільного устрою, від рівня розвитку суспільства, стану медичного обслуговування.

Головною особливістю жіночого організму є циклічне коливання концентрації статевих гормонів у кров'яному руслі, що приводить до ритмічних змін функції всіх органів.

Циклічні функціональні зміни, що в нормі відбуваються в організмі жінки, умовно об'єднані в кілька груп. Ці зміни спостерігаються в системі гіпоталамус-гіпофіз, яєчниках (яєчниковий цикл), матці (у першу чергу в її слизовій оболонці – матковий цикл). Поряд з цим відбуваються циклічні зрушення в усьому організмі жінки, відомі як менструальна хвиля. Вони проявляються періодичними змінами діяльності ЦНС, обмінних процесів, функції серцево-судинної системи, терморегуляції та інших [4].

Психофізіологічна характеристика стану жінки насамперед визначається особливостями ВНД. Відомо, що у чоловіків ліва півкуля має домінуюче значення в діяльності мозку. У жінок це виявляється меншою мірою. Така особливість пов'язана з досить вираженим представництвом мовної функції не тільки в лівій, а й у правій півкулі.

Жінок відрізняє від чоловіків більша здатність до переробки мовної інформації, оволодіння рідною та іноземними мовами, синхронного перекладу, а також до мовно-аналітичної стратегії рішень і високого ступеня мовної регуляції рухів. Тому у процесі навчання, спортивних тренувань, оволодіння трудовими діями необхідно акцентувати їх мовним супроводом.

Мовний аналіз дій, яким ми доводимо до свідомості окремі елементи і тонкощі, пояснюємо помилки, суттєво прискорює оволодіння рухами, формування навичок.

Жінки переважають чоловіків за здатністю запам'ятовувати мовну інформацію; в них більше розвинена як короткочасна, так і довгочасна

пам'ять. Водночас цифрова пам'ять і швидкість перероблювання інформації у жінок нижчі, ніж у чоловіків.

Жінкам притаманна вища емоційна збудливість, емоційна нестійкість і тривожність. Однією з особливостей жінок є їхні вищі захисні функції. Вони легше переносять крововтрату, швидше відтворюють кров. Особливістю функціонального стану жінки при фізичній роботі є менш ефективний, ніж у чоловіків, шлях збільшення об'ємної швидкості кровотоку – переважно за рахунок підвищення частоти серцевих скорочень.

Окрім наведених вище функцій жіночого організму, є психофізіологічні особливості, що відіграють вагомую роль у виконанні певної діяльності.

Жіночому організму властива більша, ніж у чоловіків, реактивність ЦНС із переважанням збудливих процесів. У жінок відмічається більша лабільність вегетативної нервової системи, що пов'язано з особливостями гормональної регуляції та в першу чергу з менструального циклу.

Така складна система є досить вразливою під впливом шкідливих факторів та потребує психологічних, психотерапевтичних впливів.

Джерела та література:

1. Александров Ю. И. (гл. редактор). Основы психофизиологии: [Учебник] / Ю. И. Александров – М.: ИНФРА, 1998. – 432 с.
2. Горго Ю. П. Психофизиология (прикладні аспекти): [Навч. посіб.] / Ю. П. Горго. – К.: МАУП, 1999. – 124 с.
3. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология: [Учебник] / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2001. – 454 с.
4. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2002. – 544 с.

Колісник Олексій Петрович

кандидат психологічних наук, доцент,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПІДОСНОВА ТЕОРІЇ ДУХОВНОГО САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Постановка наукової проблем та її значення. Особистість розуміємо як структуровану й цілісну ієрархію інтеріоризованих, переживаних і спонукаючих уподовж досить довгого часу смислів, за якими імпліцитно стоять вибірково привласнені цінності. Поняття «особистість» покриває психічну реальність ієрархії спонукальних задумів «Задля чого жити й за що боротися?», що задає актуальну та перспективну спрямованість життєвого шляху.

Мета розгляду проблеми – запропонувати постнекласичну (холістичну, діалектичну, компоративістичну, динамічну) концепцію духовного саморозвитку особистості, яка з погляду духовного саморозвитку наскрізно осягає всю феноменологію буття особистості у світі й структурує

в продуктивний порядок наявні в психології теорії особистості та відповідні їм види психотерапії. **Об'єкт дослідження** – цілісна природа людської психіки, яка забезпечує холістичну інтенційну феноменологічно-смыслову взаємодію особистості зі світом. **Предмет розвідки** – духовний саморозвиток особистості в процесі її взаємодії зі світом. **Гіпотеза розвідки** – у процесі буття у світі людина привласнює цінності, перетворюючи їх у підсистему переживаних смислів; із цих смислів вибудовує самобутню ієрархію, надособистісні провідні сенси якої можуть біфуркаційно спонукати до самотрансценденції як саморозвиткового виходу за межі задіяних волею як зданістю породжувати життєві акти за міркування можливостей до спонтанних здатностей своєї самості як уродженого потенціалу та переживаної «Я-тотожності» як трансцендентного і творчого початку, на оперті яких ця особистість у процесі пасіонарного служіння надособистісним смислам спонтанно породжує надситуативні й наднормативні життєві акти в смузі ризику та персональної відповідальності.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Людська психіка як відкрита, складна, нелінійна система психічної самодетермінації людини тече трьома підсистемними потоками, які постають неодноразомно, але в зрілої особистості можуть протікати одночасно і бути комплементарними. Буттєвий потік психіки укорінює індивіда у життя, його онтологія вростає в буття й продукує витоки активності людини; він конституційний, гомеостатичний, довербальний, неусвідомлений, доконвенційний, доконсенсусний, ірраціональний, досоціальний, доособистісний, безпосередній, реактивний, імпульсивний, мимовільний; діяльно-ефекторний, емоційно-смысловий. Рефлексивний потік психіки є залежним від середовища; вербальним; усвідомленим; конвенційним; консенсусним; соціальним; особистісним; опосередкованим; дискурсивним; раціональним; з претензією на пізнаваність, об'єктивність і незмінність; елементаристським; дискретним; детерміністичним; каузальним; інтелектуальним, вольовим; адаптивним до норм і обставин. Духовний потік психіки – феноменологічний, суб'єктивний, непізнаваний, надвербальний, надсвідомий, надконвенційний, надконсенсусний, надсоціальний, трансперсональний, безпосередній, гетеростатичний, інтуїтивний, холістичний, проактивний, свободний, спонтанний, континуальний, творчий, мінливий, наднормативний та надобставинний.

На кожному ступені розвитку будь-якого потіку психіки має в собі діалетичну єдність і боротьбу тези у вигляді смыслового поля особистості з антитезою у вигляді переломного переживання як крайностей, зіткнення яких знімається синтезою як творчим проміжком між ними у вигляді принципово нової мети як ідеальної спонуки до осягнення принципово нового смыслового поля та психічних механізмів саморозвитку, за допомогою яких принципово нове ідеальне смыслове поле стає реальним; ці ознаки саморозвитку присутні у всякої здорової особистості. Творчою і динамічною синтезою єдності і боротьби смыслового поля з переломними

переживаннями стає переживання самототожності з новим смисловим полем наступного ступеня розвитку, в якому поєднано емоційні, когнітивні та особистісні чинники. В переживанні підсистеми самототожності синтезуються переживання ідентичності, цілосності, індивідуальності та соціальної солідарності.

Через своє феноменологічно-смислове поле, яким є тут-і-тепер взаємодія її ієрархії смислів з обставинами, особистість сприймає і переживає свій світ та спонукає себе до діяльності в ньому.

Є послідовний ряд рівнів духовного саморозвитку особистості, які різняться між собою змістом і якістю смислових полів взаємодії зі світом; цей ряд охоплює собою весь хід можливого духовного саморозвитку особистості; поступ за рівнями розвитку робить особистість усе більш зрілою й актуалізованою в її взаємодії зі світом. Кожний наступний потік психіки перебирає на себе регуляцію взаємодії особистості зі світом, розвивається поступово і має по чотири ступені духовного розвитку.

В буттєвому потоці, в якому людина дебютує неусвідомленою та мало усвідомленою безпосередньою взаємодією зі світом, послідовно проходить психофізіологічний, психоархетипний, психоонтичний та психоментальний ступені розвитку. Рефлексивний потік більш спрямований на фіксування в навичках, уявленнях, поняттях і концепціях досвідної психічної статички, постає над буттєвим потоком розвитку психопрактичним, психогностичним, психосоціальним та егопсихічним ступенями розвитку. Надсвідомий духовний потік психіки, який активує малоусвідомлену та опосередковану афектом і інтелектом процесуальність, розвивається над рефлексивним потоком психіки психосоциальним, психогуманним, психохолістичним та психотрансперсональним ступенями розвитку. Будь-який ступінь розвитку системно пов'язаний із усіма іншими ступенями і постає у певній неперервності.

Усякий ступінь духовного розвитку характеризується: своїм смисловим полем, провідні сенси якого визначають спрямованість ієрархії смислів особистості; своїми породженими емоційно-смисловою неузгодженістю в смисловому полі переломними переживаннями, якими буття у світі випробовує ієрархію смислів особистості на витримку, які стають поворотним пунктом будь-якого ступеня розвитку, діагностують та перевіряють можливості діючого смислового поля на стабільність породжуваного ствердого чи заперечного результату; своєю принципово новою метою як новим ідеальним смислом, з допомогою якого особистість уявно може піднятися над переломним переживанням і уявити смислове поле наступного ступеня розвитку як взірць потрібного прийдешнього, котрий ще не ввійшов в ієрархію смислів і тому має нестачу спонукання та потребує вольового зусилля для початкового породження відповідних собі життєвих актів; своїми вольовими зусиллями з початкової перебудови ієрархії смислів під принципово нову мету, яка із часом зсувається (трансформується) в смисл і стабілізується як провідний сенс оновленої ієрархії смислів; своїми психічними механізмами саморозвитку, які ствердно кріплять перебудовану ієрархію смислів, оскільки уявне смислове

завдання особистість може виконати при допомозі своїх механізмів психічного розвитку у вигляді розвитку нових сил, навиків, здатностей і стосунків, які перетворюють уявну принципово нову мету в нове смислове поле уже іншого, більш високого, ступеня розвитку і таким чином перебудовою ієрархії смислів вирішують актуальний конфлікт у ній; своїми концепціями особистості, уже наявними в психології; своїми видами психотерапії, які витікають із притаманних відповідному ступеню розвитку концепцій особистості, психотехніки яких вже присутні в психологічній допомозі й можуть бути використані для цілеспрямованого становлення та закріплення потрібних психічних механізмів саморозвитку особистості.

Основоположними психічними механізмами саморозвитку особистості, через які розкриваються інші похідні від них психічні механізми саморозвитку особистості, є механізм розотожнення з імпліцитними невідрефлексованими цінностями, які в ході онтологізації, соціалізації, акультурації, персоналізації були привласнені, трансформовані в переживанні смисли, вибудувалися в характерну саме для цієї особистості ієрархію, спонукали до породження відповідних собі життєвих актів, і механізм ототожнення зі свідомо вибраними особистістю відрефлексованими експліцитними цінностями, які, будучи трансформованими в провідні сенси ієрархії смислів, спонукають до породження актуально контрольованих життєвих актів, через посередність котрих ця особистість може перейти на наступний ступінь розвитку. Основоположний механізм саморозвитку ототожнення-розотожнення працює через зсув провідного сенсу ієрархії смислів особистості на принципово нову мету, завдяки чому смислове поле відв'язується від попередньої ієрархії смислів і перебудовується в нову, яка притаманна вже смислового полю наступного ступеня розвитку, а закріплює трансформовану ієрархію смислів на смислового полі наступного ступеня розвитку вже характерний саме для нього психічний механізм саморозвитку.

Висновки. Саморозвиток і деградація особистості здійснюються через переломні переживання, які є відгуком на перепони в поступі реалізації її провідних сенсів ієрархії смислів в нинішніх обставинах; через принципово нову мету як новий ідеальний смисл, який ще не увійшов у наявну ієрархію смислів і тому має нестачу спонукання для породження відповідних собі життєвих актів; через вольове зусилля особистості, яке тимчасово забезпечує спонукою відповідні принципово новому ідеальному смислу породжувані життєві акти; через психічні механізми саморозвитку, які забезпечують стабільне і звичне породження відповідних новому провідному смислу життєвих актів, оскільки за ними стоїть спонукання від введеного в ієрархію смислів принципово нового провідного смислу, під який перебудувалася вся ієрархія і який на оперті розвинених при доланні переломних переживань психічних механізмів саморозвитку формує під себе нове смислове поле, котре стає відповідним наступному ступеню розвитку.

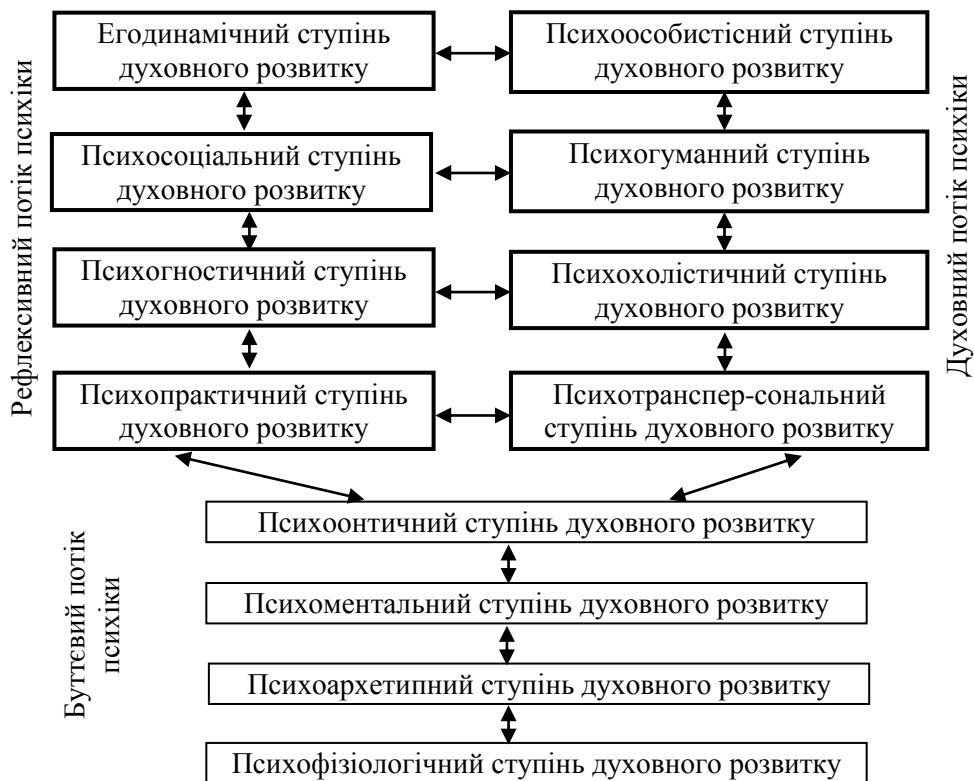

Схема засад саморозвитку особистості (за О. П. Колісником)

Кожен ступінь духовного розвитку характеризується своїм смисловим полем; своїм переломним переживанням; своєю принципово новою метою як новим ідеальним смислом, який ще не ввійшов в ієрархію смислів і тому має нестачу спонукання для породження життєвого акту; своїм психічним механізмом саморозвитку особистості; своїм набором методик і технік для цілеспрямованої постановки потрібного психічного механізму саморозвитку; своєю концепцією особистості.

Джерела та література:

1. Колісник О. П. Психологія духовного саморозвитку особистості : монографія / О. П. Колісник. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 400 с.
2. Kolisnik O. P. Psihologiya duhovnoho samorozvitku osobistosti : monografiya / O. P. Kolisnik. – Lutsk : RVV «Vezha» Volin. derzh. un-tu im. Lesi Ukrayinki, 2007. – 400 s./Kolisnyk O. P. Psychology of spiritual self-development of a personality : monograph / O. P. Kolisnyk. – Lutsk : “Vezha” Publishing Office of the Volyn State Lesya Ukrainka University, 2007. – 400 p.}
3. Колісник О. П. Духовний саморозвиток української нації: монографія / О. П. Колісник. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2012. – 321с.
4. Kolisnik O. P. Duhovniy samorozvitok ukrayinskoyi natsiyi : monografiya / O. P. Kolisnik. – Lutsk : RVV «Vezha» Volin. nats. un-tu im. Lesi Ukrayinki, 2012. – 321s. /Kolisnyk O. P. Spiritual self-development of the Ukrainian nation : monograph / O. P. Kolisnyk. – Lutsk : “Vezha” Publishing Office of the Volyn State Lesya Ukrainka University, 2012. – 321 p.}
5. Колісник О. П. Духовний саморозвиток особистості: монографія– Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2015. – 476 с.
6. Kolisnik O. P. Duhovniy samorozvitok osobistosti: monografiya– Lutsk : PP Ivanyuk V. P., 2015. – 476s. /Kolisnyk O. P. Spiritual self-development of a personality: monograph / O. P. Kolisnyk. – Lutsk “Vezha” Publishing Office of the Volyn State Lesya Ukrainka University, 2015. – 476 p.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФЕНОМЕНУ СОЦІАЛЬНОЇ ТРИВОЖНОСТІ

Нестабільні соціально-економічні умови, у яких на даному етапі розвитку функціонує наша держава, сприяли розповсюдженню тривожних розладів серед молоді. Тривожність – це стан психіки людини, схильність переживати тривогу, занепокоєння та страх у специфічних соціальних ситуаціях, пов'язаних із надмірними емоційними чи фізичними навантаженнями.

Навчання у вищому навчальному закладі тісно пов'язане безпосередньо із соціальною взаємодією. Соціальна тривожність несе негативні наслідки на процес адаптації – як емоційної так й соціальної студентів вищого навчального закладу, а також гнітюче впливає на саму якість життя студентської молоді. Соціальна тривожність – стан емоційного дискомфорту, страху, недовіри та хвилювання в умовах соціальної взаємодії із іншими людьми та при оцінних судженнях зі сторони соціуму [1].

Вивченням соціальної тривожності займалися наступні вчені: Д. Ватсон, Дж. Вілсон, А. Зимбардо, Д. Кларк, Р. Френд, С. Хофман, Р. Тарасова, Т. Булатова, Е. Черних, В. Краснова, А. Холмогорова, К. Хорни та ін.

Д. Кларк, Л. Стопа виявили, що досліджувані, що страждають від соціальної фобії, схильні до оцінки нейтральних соціальних ситуацій (до прикладу, співбесідник під час розмови поглянув у вікно) як негативних. Таким чином мінімально неприємні ситуації, що можуть виникнути у процесі спілкування, наприклад, людина не погодилась думкою свого співбесідника, особа із соціальною тривожністю буде персоніфікувати. Під персоніфікацією Д. Кларк та Л. Стопа мають на увазі перенесення соціальної ситуації на свою особистість, тобто, при неприйнятті своєї точки зору зі сторони кола спілкування, соціально тривожна особа схильна до самопригнічення («Я – нецікава людина»). Окрім персоніфікації особи, що страждають від соціальної тривожності, схильні до негативного прогнозу подальших подій, які можуть бути викликані нею у процесі соціальної взаємодії («Мене відрахують із університету», «Я завалю екзамени»). Характерним у дослідженнях Д. Кларка та Л. Стопи було те, що ситуації, котрі не мали зв'язку із соціальною взаємодією, досліджувані інтерпретували набагато точніше та краще [7].

Згідно із дослідженнями В. Красної та А. Холмогорової було розроблено психологічний портрет студента із високим рівнем соціальної тривожності [1].

Метою статті є вивчення психологічних особливостей соціальної тривожності серед студентської молоді.

Завдання дослідження: 1) аналіз досліджень соціальної тривожності серед студентської молоді; 2) теоретичне обґрунтування поняття соціальної тривожності у студентському середовищі.

Будь-які трансформації, що відбуваються із суспільством, першочергово знаходять своє відображення на студентській молоді. Це зумовлено тим, що через вікові, соціальні та психологічні особливості студентство є найбільш вразливою та чутливою соціальною групою, а також індикатором позитивних й негативних суспільних змін, що відбуваються на сьогодні у нашій країні [3].

Соціальна тривожність переростає у соціальну фобію за умови того, що вона розпочинає приносити у життя людини відчутний дискомфорт та заважає нормальному функціонуванню індивіда.

Соціальна тривожність викликає зацікавлення вчених із різних галузей науки: психологи вивчають сором'язливість та соціальну фобію у контексті психологічного стану та рис характеру, психіатри розглядають соціальну фобію у якості діагностичного критерію.

Згідно із моделями біхевіоризму, соціальна тривожність та соціальна фобія виникають у наслідок травматичної події, що відбулася у минулому особистості та стосувалась її соціальної сфери [9].

Також, із точки зору моделей біхевіоризму, соціальна фобія може виникнути унаслідок так званого віканого навчання, тобто, через спостереження за соціально тривожними особами.

Наступною поведінковою теорією виникнення поведінкової фобії є модель схильності. Згідно із цією моделлю, людина має вроджену схильність до формування реакції страху у відношенні до тих явищ чи об'єктів, що викликали страх у її предків. У відношенні до соціальної тривожності, ця модель допускає, що у людини існує внутрішня передумова до того, щоби відчувати страх та хвилювання перед критичними та злими виразами облич.

Загалом, поведінкові теорії пояснюють соціальну тривожність та соціальну фобію неспецифічно, використовуючи для цього загальні для багатьох фобій моделі. Однак, серед поведінкових теорій існує широко розповсюджена модель дефіциту соціальних навичок. Згідно із моделлю дефіциту соціальних навичок в розвитку соціальної тривожності велику роль відіграють несформовані соціальні навички особи та її невміння їх використовувати.

Модель самопрезентації. Цю модель у 1982 році запропонували вчені Б. Шленкер та М. Лірі, пов'язуючи високий рівень соціальної тривожності із негативною самооцінкою та нестачею соціальних навичок. Ця модель здатна пояснити причини соціальної тривожності у осіб, що мають слабко розвинені соціальні навички, та схильні до заниженої самооцінки [8].

Згідно із положеннями теорії самопрезентації, особи можуть відчувати тривожність у ситуаціях соціального характеру лише в випадку, коли збігаються наступні умови: 1) у людини наявна висока мотивація до того, щоб справити необхідне (конкретне) враження на своє оточення; 2) у

людини є сумніви щодо того, що вона здатна досягнути бажаного результату.

У випадках, коли особа не хвилюється щодо того, щоб справити на своє оточення певне враження, або ж немає ніяких сумнівів щодо своєї здатності до цього, соціальної тривожності не виникає. Так у студента, що відповідає на семінарі, може не виникати бажання справити позитивне враження на викладача, або ж він буде впевнений у своїй здатності справити таке враження. У такому випадку соціальна тривожність не буде мати розвитку. У ситуації, коли студент прагне до конкретного враження та має сумніви щодо своєї здатності його справити – він відчуває соціальну тривожність.

Однак, навіть справляючи хороше враження на своє оточення, особа може відчувати соціальну тривожність, тому що враження, яке вона справляє, на її думку, може бути недостатнім для досягнення певного поставленого людиною перед собою результату. Саме тому автори цієї теорії наголошують на «необхідному» враженні, не говорячи тільки про «хороше» враження. На думку Д. Тайса соціальна фобія та тривожність відіграють також й адаптивну функцію. Вчений довів, що соціальна тривожність є наслідком природньої для людини схильності цікавитися чужою думкою щодо своєї особистості [4].

Важливим фактором у виникненні соціальної тривожності є якість стосунків дитини із своїми батьками. Дж. Боулбі вважає, що маючи міцну прив'язаність із батьками, дитина використовує об'єкт прив'язаності у якості безпечного прихистку, за допомогою якого вона може досліджувати навколишній світ, й куди вона може повернутися у будь-який момент, відчувши негативні емоції чи стрес. Дитина, що має міцні стосунки із батьками (чи особами, що замінюють батьків), сприймає їх надійними, безпечними, відповідальними та доступними. Дитина, у якій відсутні довірчі стосунки із батьками чи опікунами, не може розраховувати на те, що вони будуть для неї надійною та доступною опорою. Ця невпевненість може стати зіграти роль чинника для виникнення реакції страху у тривожних соціальних ситуаціях. Коли ж дитина є впевненою у надійності об'єктів своєї прив'язаності, шанси розвинення соціальної тривоги є набагато меншими [10].

Існує 2 типи ненадійної прив'язаності дитини до батьків чи осіб, що їх замінюють:

1. Амбівалентний тип. У відповідь на непередбачуваність об'єкта прив'язаності дитина виробляє у собі 2 типи поведінкових реакцій: вона поводить себе то ніжно, то грубо.

2. Унікаючий тип. У наслідок ситуацій, у яких дитина була відторгнутою об'єктами прив'язаності, вона більше не прагне до встановлення тісних соціальних контактів та не переживає через їх відсутність помітного незадоволення [2].

У ході досліджень, що стосувалися типів батьківського виховання, було виявлено, що схильність до соціальної тривожності викликає інтрузивний, гіперопікуючий тип поведінки матері. Особи із соціальною

фобією, згадуючи своє минуле, розповідають про те, що їх батьки були контролюючими, холодними, вони сильно переймалися думкою оточення та часто у якості покарання використовували вплив за допомогою сорому.

Викривлене соціальне сприйняття осіб із соціальною тривожністю виражається у критичному сприйнятті свого оточення.

Ці люди заздалегідь вважають, що будуть негативно оцінені на екзамені чи у будь-якій іншій ситуації, де вони можуть піддатися оціночному судженню. Соціально тривожні особи часто трактують нейтральні вирази облич, як негативні, та краще запам'ятовують саме негативні емоції, відображені на людському обличчі. Вони також схильні до більш критичного та негативного ставлення до своїх друзів, незважаючи на те, що ця думка зі сторони може виглядати несправедливою.

Із точки зору еволюційних теорій, соціальна тривожність пояснюється як спосіб адаптації до навколишнього середовища. Модель соціальної тривожності із точки зору еволюційної моделі виглядає наступним чином: людство існує у групах із певною системою ієрархії. Участь у тій чи іншій соціальній групі допомагає адаптаційним процесам, у той час як відторгнення групою зменшує шанси на виживання та продовження свого роду. [6].

Висновки. Отже, соціальна тривожність є широко розповсюдженим явищем серед студентського середовища. Позитивна соціальна взаємодія із оточенням є не тільки запорукою відчуття психологічного комфорту, але й успішності навчання.

Доведено, що соціальна тривожність – це реакція тривоги на ситуації соціальної взаємодії. Особам із соціальною тривожністю складніше встановлювати близькі стосунки із іншими людьми, вони відчувають себе невпевнено спілкуючись із протилежною статтю, мають бідний сексуальний досвід. Було проаналізовано основні моделі соціальної тривожності.

Перспективами подальших розвідок є емпіричне дослідження психологічних характеристик осіб, що страждають від соціальної тривожності, розробка корекційної програми роботи психолога із соціально тривожними студентами для зменшення рівня їх тривожності.

Джерела та література:

1. Ainsworth. M.D.S., Blehar M.C., Water E., Wall E. Patterns of attachment. Hillisdale, NJ : Erlbaum, 1978.
2. Alden L.E., Koch W.J. The process of cognitive-behavioral therapy with social phobia. Paper presented at the Annual Meeting of the Association for the Advancement of Behavior Therapy. Toronto, Canada, 1999.
3. Baumeister R.F., Tice D. M. Anxiety and social exclusion // J. Soc. Clin. Psychol/ 1990. Vol. 9. P. 165–195.
4. Clark J. Social Anxiety and Self-evaluation of Interpersonal Performance / J. Clark, H. Arkowitz // Psychological Reports. – 1975. – № 36.
5. Hope D. A. Social anxiety and the recall of interpersonal information / D. A. Hope, R. G. Heimberg, J. F. Klein // Journal of Cognitive Psychotherapy. –1990. – Vol. 4. Pp. 185–195.
6. Stopa L. Social phobia and interpretation of social events / L. Stopa, D. M. Clark // Behaviour Research and Therapy. – 2000. – Vol. 38. – Pp. 273–283.

7. Schlenker B. R. Social anxiety and self-presentation: a conceptualization and model / B. R. Schlenker, M. R. Leary // Psychol. Bull. – 1982. – Vol. 92. – P. 641–669.
8. Townsley R. Social phobia: Identification of possible etiological factors. Unpublished doctoral dissertation. University of Georgia, Athens, 1992.
9. Vertue F. M. From adaptive to dysfunction: An attachment perspective on social anxiety disorder / F. M. Vertue // Person. Soc. Psychol. Rew. – 2003. – Vol. 7. – P. 170–191.
10. Vertue F.M. From adaptive to dysfunction: An attachment perspective on social anxiety disorder // Person. Soc. Psychol. Rew. 2003. Vol. 7. P. 170-191.

Кульчицька Анна Валеріївна

кандидат психологічних наук, доцент,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Терещенко Вікторія Геннадіївна

студентка факультету психології,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ДО ПИТАННЯ ЕМОЦІЙ, ЕМОЦІЙНИХ ПРОЯВІВ ТА ЕМОЦІЙНИХ РЕАКЦІЙ ОСОБИСТОСТІ

Постановка проблеми. Зважаючи на темпи і напрямки розвитку суспільства, вважаємо за необхідне розглянути особливості емоційних проявів особистості, механізми їх регулювання та використання адекватно до ситуації. Орієнтуючись на індивідуальний підхід до вивчення людини, хочемо звернути увагу на необхідність дослідження феномену розуміння соціуму та окремої людини в ньому. Адже, велику частину суспільного життя становлять емоційні прояви, реакції та досягнення порозуміння.

Мета та завдання дослідження передбачають теоретичне узагальнення поняття емоцій, емоційного інтелекту та емоційної компетентності особистості; емпіричне дослідження емоційних проявів та емоційних реакцій в різних ситуаціях та встановлення взаємозв'язку між навичками адекватного емоційного реагування та психологічними особливостями особистості.

Виклад основного матеріалу і обґрунтування отриманих результатів дослідження. В ході дослідження, ми розглядали емоції як психічні процеси, що протікають у формі переживань і відображають особисту значимість та оцінку зовнішніх і внутрішніх ситуацій для життєдіяльності людини, які в свою чергу пов'язані з задоволенням чи незадоволенням різних потреб організму і мають яскраво виражене суб'єктивне забарвлення.

За допомогою емоцій і окремих станів здійснюються наступні функції, необхідні для життєдіяльності: регуляторна функція (втілюється через регулювання стану організму, по відношенню до подій та ситуацій), відображальна (виражається в узагальненій оцінці подій, що впливають на поведінку людини), інформаційна (надає інформацію про задоволення/незадоволення потреб людини та їх стан), спонукальна (сприяє визначенню напрямку пошуку, в результаті якого досягається задоволення існуючої

потреби), підкріплююча (бере участь в навчанні, викликаючи сильне емоційне забарвлення), переключення (виявляється під час конкуренції мотивів, у результаті якої визначається домінуюча потреба), пристосувальна (проявляється в почутті, що надає можливість організму відреагувати на зміну подій та ефективно пристосуватися до навколишніх умов середовища), комунікативна функція (полягає у виявленні мімічних і пантомімічних рухів, що дозволяють людині передавати свої переживання іншим людям).

Майже одночасно з розвитком поняття емоцій було введено поняття емоційної компетентності, як здібності діяти згідно з внутрішнім станом власних почуттів та бажань. В даному випадку емоційна компетентність розглядається як, здатність людини гнучко керувати власними реакціями, розуміти реакції інших адекватно до умов ситуації, що змінюється. Р. Бар-Он виокремлює п'ять сфер компетенцій:

внутрішньо особистісна сфера (самоаналіз), міжособистісна сфера (емпатія), адаптивність, управління стресом та загальний настрій.

Тож, будучи здатною до саморегуляції негативних психічних станів, особистість стимулює власну активність для подолання зовнішніх та внутрішніх труднощів на шляху до своєї мети.

Саморегуляція здійснюється шляхом використання різновидів реакції особистості на ситуації, що були відокремлені В.В. Бойко. Виокремлюються три стійкі типи емоційної поведінки:

1) ейфорична активність назовні – емоційна енергетика перетворюється у позитивні психічні стани і вчинки, що мають направленість на активне виконання діяльності;

2) рефрактерна активність усередину – енергетичний потенціал направлений на самого індивіда і блокує, або гальмує його поведінкові реакції;

3) дисфорична активність назовні – енергетика зовнішніх стимулів перетворюється у негативні поведінкові акти, що направлені назовні на оточуюче середовище, інших учасників дій.

Також є три типи впливу навколишнього середовища на психіку людини :

– вплив негативних стимулів – усіляких неприємностей з боку людей, живої і неживої природи;

– вплив позитивних стимулів;

– вплив амбівалентних стимулів – таких, що включають у себе одночасно і позитивне і негативне.

В процесі поєднання типу емоційної поведінки і характерного забарвлення формується індивідуальний базовий тип поведінки особистості на соціумі.

В процесі підтримання саморегуляції необхідно, вважаємо доцільним розглянути сутність емоційного інтелекту. В роботах Мейера і Саловея пропонується більш деталізоване тлумачення компонентів емоційного інтелекту, яке можна розглядати як подальший розвиток розуміння концепції емоційного інтелекту, запропонованої Гарднером. До них

відносяться певні властивості, які притаманні людині з виявленою емоційною компетентністю, а саме: усвідомлення людиною власних емоцій; регулювання емоцій; спроможність мотивувати себе до діяльності; розпізнавання та розуміння емоцій, що виникають в інших людей та наявність вміння підтримувати доброзичливі відносини з оточуючими.

Підсумовуючи вищеописане можна констатувати, що саморегуляція особистості взагалі, і негативних психічних станів зокрема, є потужним механізмом психіки людини. Відповідно до проаналізованої інформації, встановлено, що саморегуляція є структурним процесом, який можна охарактеризувати як єдність цілеспрямованих дій, направлених на прийняття довільних рішень та самоаналіз вчинків, відповідно до існуючої ситуації. Спираючись на певну із можливих стратегій реагування на зовнішні чинники, особистість таким чином формує певну стратегію поведінки. В залежності від переважаючого типу реагування на стимули середовища, проявляється негативний вплив на особистість, що може в подальшому призводити до накопичення негативних емоцій та «застрягання» в переживаннях.

Для здійснення емпіричного дослідження нами була використана методика «Торонтська шкала алекситимії», основою якої є самооцінка респондентом проявів алекситимії за трьома факторами - труднощі ідентифікації почуттів, вербалізації почуттів і ступеня фокусування на зовнішніх подіях.

Тож, серед опитаних 54 повнолітніх осіб було отримано наступні результати. Виявлені прояви алекситимії у 11% опитаних, середнє значення отримали 28%, норма представлена у 61% респондентів. ознаки алекситимії були виявлені у осіб жіночої та чоловічої статі різного віку.

В ході подальшого дослідження нами була використана методика Бойко В.В. спрямована на визначення реакцій особистості на стимули оточуючого середовища. Дана методика надає два різновиди діагностичних даних: визначення типів емоційних реакцій (ейфорична, рефрактерна та дисфорична) та формування даних за різновидом емоційного забарвлення очікуваного стимулу.

За результатами, отриманими в ході даного опитування було встановлено, що респонденти надають перевагу ейфоричним різновидам реакції, що проявляється у вигляді направленості дій особистості назовні. Цікавим є те, що даний різновид реакції представлений здебільшого у вигляді ейфорічно-позитивної та ейфорічно-негативної реакцій в рівній мірі, ейфорічно- амбівалентна реакція виявлена менше. Дані результати свідчать про сформовану налаштованість опитаних особистостей на майбутні події крізь «оптимістичний» та «песимістичний» погляди. Наступною проявляється рефрактерна-амбівалентна реакція, що характеризується направленістю дій та реакцій в середину, на себе, орієнтацією як на позитивні так і на негативні чинники середовища. Інші типи рефрактерних реакцій обирались опитуваними рідше. Дисфоричні різновиди реакцій на оточуючі стимули опитаними ігнорувались.

Співставивши результати обох проведених тестів, було виявлено переважання рефрактерно-негативного типу реакцій на оточення у осіб з виявленою алекситимією. Таким чином простежується певний взаємозв'язок обраного типу реагування на стимули середовища із подальшим формуванням ознак алекситимії, як нездатності усвідомлювати власні почуття та емоції оточуючих. Для даного різновиду реагування характерним є «програвання» емоцій в собі із негативною песимістичною налаштованістю на події та вчинки інших.

Висновки. В ході дослідження було розглянуто важливість емоційної сфери людини в суспільному житті, основні компоненти, необхідні для становлення емоційної компетентності та різновиди емоційних реакцій у процесі суспільної взаємодії. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у збільшенні вибірки та встановленні взаємозв'язку емоційних проявів та реакцій з іншими індивідуальними психологічними особливостями особистості.

Джерела та література:

1. Додонов Б.І. В світі емоцій /Додонов Б.І– К.: ПолітгиздатУкраїни, 1987. – С. 35-57.
2. Кульчицька А.В. Пізнавальний інтерес та пізнавальна потреба в структурі мотивацій та емоцій школяра та його оцінка з позицій інформаційної теорії емоцій/ А.В. Кульчицька/ Психологія. Збірник наукових праць. - К: НПУ імені М.П. Драгоманова, Випуск 16, 2002.- С.130-133.
3. Фетискин Н.П. Соціально-психологическая діагностика розвитку личности и маліх груп. / Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. //– 2-е узд., доп. – М.: Психотерапія, 2009. – С 392-395
4. Якобсон П.М. Психология чувств./ Якобсон П.М. – М: Узд-во МГУ, 1980.- С. 148-162.

Магдисюк Людмила Іванівна

кандидат психологічних наук,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Корнійчук Олеся Миколаївна

студентка, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСІБ ЗРІЛОГО ВІКУ

Особистість протягом життя проходить певні стадії онтогенезу, кожна з яких має свої психологічні особливості та характер протікання.

Дану проблематику досліджували ряд вчених. Піфагор порівнював вікові періоди з порами року, зрілість в його періодизації охоплювало літо (20-40років) та осінь (40-60років). Е. Еріксон вважав, що зрілість є основним та найголовнішим етапом у житті людини, оскільки охоплював період від 25 до 65, тобто 40 років життя.

Поняття «зрілості» далеко не всім зрозуміле, у багатьох людей закореніле негативне сприйняття даного відрізка з життя. Досить часто його пов'язують з виходом на пенсію та ототожнюють зі старістю. Проблема

відношення до наближення кінця життя хвилює більшу частину людства тому є актуальною для кожного. Зрілість – це найтриваліший та найбільш значимий період життя для багатьох людей, який характеризується тенденцією до досягнення найвищого розвитку духовних, інтелектуальний та фізичних здібностей особистості. Зрілість – це стан до якого приходить організм в кінці періоду розвитку [3, с. 161 – 168].

Б. Ананьєв писав про те, що заключною ознакою зрілості, є усвідомлення кожного індивіда відповідальності, адже людина, яка досягла зрілості, в першу чергу відповідає за стиль та змістовність власного життя перед самим собою, а тоді уже перед іншими людьми [1, с. 416].

Найбільш сприятливим для розвитку особистісної зрілості є рівень взаємозалежності. Він також є оптимальним для вияву соціальної та психологічної зрілості особистості, базовими ознаками якого є вміння говорити правду, відстоювати власну думку, поєднувати комунікативні якості з вимогами, нормами та правилами поведінки у соціальному оточенні, здатність долати комунікативні перепони та розв'язувати життєві конфлікти. Соціальна зрілість виявляється у громадській, моральній, політичній та естетичній сферах [2, с. 544].

Важливим фактором зрілості є здатність активно брати участь у житті навколишнього середовища та доцільно користуватися власними знаннями та здібностями для розв'язання багатьох життєвих проблем на шляху до реалізації себе у суспільстві [4, с. 446].

У зв'язку зі зміною періодів життя, у психіці людини відбуваються ряд змін. Вони можуть розгортатися як швидко, так і поступово. У період досягнення певної вікової кризи, психологічні зміни, які її супроводжують, починають дуже швидко розвиватися та через певний час вибухаючи, призводять до серйозних наслідків. Даний феномен називають поняттям «вікові кризи». Настання вікової зрілості несе за собою досить багато фізіологічних та психологічних змін. Цей період зазвичай починається з кризи зрілого віку та осмислення її наслідків. Під час кризи середини життя людина більшою мірою, ніж будь-коли, залишається один на один із самим собою. Ті сфери функціонування, що в звичайному житті були полем для самовираження, тобто середовище в якому індивід проводив більшість особистого часу, серед яких робота і сім'я, відступають на задній план. Починають з'являтися проблеми зі здоров'ям, життя ніби втрачає сенс, здається, що прагнути уже немає до чого. Хоча багато представників середньої дорослості дуже суб'єктивно відносяться до власного психологічного віку, але існує ряд типових фізичних та розумових особливостей, що характеризують саме цей період. Досить великого значення для кризи зрілого життя надавав Е. Еріксон. Він називав вік 30-40 років – десятиліттям фатальної межі. У такому віці, зазвичай, з'являється глибше усвідомлення невідповідності життєвих мрій цілям людини і його реальним становищем. Тобто, якщо 20-річна людина розглядається як перспективна, тоді 40 років сприймають як час виконання даних колись обіцянок [5, с. 208].

Головною ознакою зрілості є акцентуація на виконання соціальних обов'язків, коли людина несе відповідальність не тільки за себе, але й за інших, і при прийнятті рішення змушена враховувати не лише свої інтереси, але й інтереси оточуючих її людей. Значна частина чоловіків та жінок у цей період працюють на керівних посадах, тому їх вміння приймати рішення впливає на долі сотень, тисяч людей. В свою чергу, пізню зрілість охоплює стадія реінтеграції, тобто коли використання знань і інтелекту спрямовується на побутову практичну сферу, тоді знову люди повертаються до власних інтересів, цінностей, установок. З досягнення даного вікового бар'єру емоції стають більш врівноваженими, реалістична самооцінка, почуття компетентності і самоповаги, мотиви і потреби пов'язані з соціальним та сімейним станом людини. У період зрілості особистість досягає вершини розвитку, проявляється стійка спрямованість на отримання задоволення від життя або на отримання винагороди від життєвих ситуацій. Пробуджується інтерес до суспільного устрою, політичних та економічних питань, з'являється бажання здійснити будь-який внесок для наступного покоління. Чоловіки та жінки більше дбають про дітей і оточуючих, прагнуть зберегти традиції сім'ї та статус у професійній сфері. Жінки цілеспрямовано стежать за своєю зовнішністю, а у чоловіків загострюється відчуття самоповаги [6, с. 88].

О. Сапогова (2001) писала, що для дорослої людини розвиватися особистісно дуже важливо, передати свій досвід, тобто залишити слід у пам'яті наступного покоління, закріпитись своїми вчинками, подіями з свого життя, результатами творчості, певними висновками з прожитого. Чим дорослішою стає людина, тим більше вона потребує сприйняття від оточуючих, які бажають вчитись на чужих помилках. Саме тому, не одне століття, відомий конфлікт батьків та дітей, розкриває бажання меншого покоління жити за своїми правилами та прагнення батьків нав'язати свій досвід, не дивлячись на те, як швидко змінюється світ та які він диктує правила. Як не дивно, дорослих не завжди турбує сам зміст повчань та настанов, у багатьох випадках вони просто хочуть бути почутими. За результатами дослідження, особи що реалізували себе у житті, у подальшому знаходять привід для радощів у успіхах та досягненнях своїх дітей та онуків [2, с. 544].

Отже, можна зробити висновок, якщо є дійсний мотив життя, тісно пов'язаний з власним розвитком, тоді у людини не буде відчуття недоречного та безглузлого існування, адже його зміст тісно пов'язаний з внутрішнім світом людини, який неможливо відібрати від людини, адже горизонти її розвитку не скінченні.

Джерела та література:

1. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчукта. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
2. Ильин Е. П. Психология взрослости. – СПб.: Питер, 2012. – 544 с.
3. Магдисюк Л. І Теоретико-емпіричні межі поняття ейджизму у психології / Л. І Магдисюк // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. пр. / за ред. Н.Є. Завацької. – Луганськ, 2013.- №3 (32). – С.161 – 168.

4. Орбан-Лембрик, Л. Е. Соціальна психологія: посібник / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2003. – 446 с.

5. Хухлаева О. В. Психология развития: молодость, зрелость, старость: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 208 с.

6. Яшкова А. Н., Сухарева Н. Ф. Возрастная психология / А. Н. Яшкова, Н. Ф. Сухарева, – М.: Прогресс, 2009. – с. 88.

Магдисюк Людмила Іванівна

кандидат психологічних наук,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Шолом Вікторія Анатоліївна

вчитель хореографії, керівник гуртка, Луцька гімназія №21 імені Михайла Кравчука

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ТАНЦЮ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ

На різних етапах свого розвитку людство постійно зверталось до танцю як до універсального засобу виховання тіла і душі людини – засобу гармонізації виховання особистості. Специфіка хореографічного мистецтва визначається його багатограним впливом на людину, що зумовлено самою природою танцю як синтетичного виду мистецтва. Впливаючи на розвиток емоційної сфери особистості, удосконалюючи тіло людини фізично, виховуючи через музику духовно, хореографія допомагає набутти впевненості у власних силах, дає поштовх до самовдосконалення, до постійного розвитку [5].

Хореографічне мистецтво – це надзвичайно об'ємне поняття, яке поєднує в собі три види мистецтва: музика, танець, театр.

Хореографія сформулювала цілу систему специфічних засобів і прийомів, свою художньо виразну мову, з допомогою чого створюється хореографічний образ, що виникає з музично ритмічних рухів. Вона має умовно узагальнений характер і розкриває внутрішній стан і духовний світ людини. Основу хореографічного образу становить рух, який безпосередньо пов'язане із ритмом [1].

Психолог у своїй роботі, використовуючи танцювальну терапію, проводить діагностику особистості та корекційну роботу. Відомо, що заняття з хореографії прекрасно розвивають координацію рухів, формують гарну поставу і гарну ходу. Танці виробляють впевненість в собі, що є завжди запорукою успіху. Танці розвивають музикальність і відчуття ритму [5].

Заняття з хореографії використовують як метод лікування – танцювальна терапія, який чудово зарекомендував себе при лікуванні депресії, неврозів і у випадках з більш серйозними психічними розладами. Вплив танцювальної терапії на психіку, методи танцювальної психотерапії працюють саме з психікою через тіло [5].

Саме за допомогою відповідних рухів, міміки, жестів, поз та музики людина здатна передати свій настрій, почуття, переживання, влучно розкрити цілісний музично-руховий образ. Все це допомагає розвивати танцювальну творчість, під якою слід розуміти здібність людини до створення нових рухів, варіантів комбінування та ускладнення знайомих елементів, а також вміння самостійно імпровізувати в процесі музично-рухової діяльності, у відповідності до особливостей музичного твору на основі доступних танцювальних та образних рухів [3].

Використання екзерсису класичного танцю – основа будь-якого жанру хореографічного мистецтва як засобу формування професійних навичок.

Класичний екзерсис – головний засіб розвитку рухового апарату танцівника будь-якого жанру, комплекс рухів якого розвиває тіло, активно виправляє природні недоліки, формує відповідну манеру поведінки, правильну поставу. Без засвоєння класичного екзерсису, неможливо досягти високої виконавської майстерності, а отже, справжнього професіоналізму [2].

Екзерсис класичного танцю – це основа формування танцівника, а без знань основ класики, без опанування самої природи руху, немає і не може бути професійного виконавця [2].

Екзерсис класичного танцю – відшліфована, ідеальна й універсальна система вправ і комбінацій, створена в процесі тривалого хореографічного досвіду, усі елементи якого, пройшовши природний відбір, увійшли до складу екзерсису, як дійсно необхідні вправи, які розвивають і тренують психофізичний апарат танцівника [2].

Розвиток музикальності та відчуття ритму, уваги та пам'яті, моторики, позитивного мислення можливо здійснювати під час занять хореографії, ритміки, використовуючи різні види корекційних вправ.

«Ластівки, горобці і півні»

Діти стоять по колу або вільно по залу. Кожному образу відповідає своя музика. Ластівки – «літають» (швидко бігають на півпальцях і махають крилами); Горобці – сидять навшпиньки, клюють зернятка, стрибають по залу; Півні – поважно проходжувалися по залу, крила за спиною.

Спочатку слід розібрати з дітьми образи, які риси характеру притаманні кожному образу, і пояснити та показати, яка музика якому образу відповідає. І лише тоді можна починати гру [4].

«Куховарики»

Всі встають в коло – це каструля. Зараз готуватимемо суп (компот, вінегрет, салат). Кожен придумує, чим він буде (м'ясо, картопля, морквина, цибуля, капуста, петрушка, сіль і так далі). Ведучий викрикує по черзі, що він хоче покласти в каструлю. Хто вгадав себе, вискакує в коло, наступний, стрибнувши, бере за руки попереднього. Поки всі «компоненти» не виявляться в «каструлі», гра продовжується. В результаті виходить смачне, красиве блюдо – просто смакота [4].

«Лічилочка»

Один, два у небі веселка – розводимо велике коло руками.

Три, чотири всі попливли – робимо руками «хвилі».

П'ять, шість з драбини злізь – імітуємо долонями сходинки.

Сім, вісім – птахи в лісі – імітуємо змах крилами «летимо».

Дев'ять, десять – подивись на сусіда, посміхнись, адже ти порахував до десяти – плескаємо у долоні [4].

Хореографія виконує не лише загальноосвітні функції, а й може вирішувати завдання морально-естетичного виховання; виховувати почуття відповідальності за спільну справу; сприяє виробленню навичок у дітей чітко розподіляти свій вільний час; допомагає правильно та організовано продумувати свої дії. Так, під час хореографічних занять можна розширювати дитячі інтереси, розвивати вміння бачити прекрасне в хореографії та інших видах мистецтва, формувати навички культури одягу, поведінки та рухів, привчати до охайності, самостійності, відповідальності та дисципліни. Танцювальна діяльність сприяє психічному розвитку дитини: розширенню кругозору, активізації пізнавальних процесів, розвитку довільної уваги, пам'яті (зорової, слухової, м'язової), творчої уяви.

Джерела та література:

1. Бондаренко Л. А. Методика хореографічної роботи в школі / Л. А. Бондаренко. – К.: Музична Україна, 1989.

2. Березова Г. Класичний танець у дитячих хореографічних колективах / Галина Березова. – К.: Муз. Україна, 1990. – 256с.

3. Верховинець В. Теорія українського народного танцю. – 5-те видання – К.: Музична Україна, 1990.

4. Верховинець В. М. Весняночка. Ігри з піснями для дітей дошкільного і молодшого віку. – К.: Музична Україна, 1989.

5. Голдрич О.С. Методика викладання хореографії: Навчальний посібник. – Львів: «Сполом», 2006. – 84 с.

Майструк Вікторія

аспірант, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

КОНЦЕПТ «САМОПРИЙНЯТТЯ» У ТЕОРІЇ РЕЛЯЦІЙНИХ ФРЕЙМІВ ТА ТЕРАПІЇ ПРИЙНЯТТЯ І ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Постановка проблеми. Концепт самоприйняття постає у центрі уваги наукової і прикладної психології у ширшому контексті прийняття не лише себе, а світу та інших людей. Методологічною основою розвитку поняття прийняття та виокремлення його у потужну психотерапевтичну практику, яка є третьою хвилиною когнітивно-поведінкової терапії, слугує теорія реляційних фреймів, розроблена S. Hayes (2001), у руслі радикальної біхевіористської парадигми. Значний методологічний потенціал теорії реляційних фреймів, ефективність якого доведена на практиці у вигляді психотерапії прийняття і зобов'язання, з одного боку, та неузгодженість основних положень, дискусія стосовно ступеня їхньої відповідності класичній теорії вербальної поведінки Б. Скіннера та ресурси мови як

основного інструмента пізнання і самопізнання, з іншого – зумовлюють актуальність дослідження концепту самоприйняття з позиції цих теорій.

Метою дослідження є встановлення концептуального поля поняття самоприйняття, використовуючи основні положення теорії реляційних фреймів та наукову парадигму радикального біхевіоризму.

Аналіз результатів дослідження проблеми. Результати теоретичного аналізу дають змогу визначити поведінку як будь-яку функціонально значущу поведінку особи із навколишнім середовищем. При цьому у радикальному біхевіоризмі визнаються не лише відкриті «публічні» події взаємодії людини і середовища, а й «інтимно особистісні» внутрішні події, які є інтеріоризованими формами життя людини. Відповідно до цього визначення розрізняють три види поведінки: експліцитна поведінка, імпліцитна фізіологічна поведінка (внутрішні фізіологічні процеси, наприклад, м'язова, ендокринна діяльність і т.ін.) та імпліцитна психологічна поведінка. До найпоширеніших форм імпліцитної психологічної поведінки належать мислення (яке часто зіставляється із субвокальним мовленням), уява (психічні операції з відсутніми стимулами) та емоції і почуття (фізіологічні стани, пов'язані із впливом стимулів). Теорії радикального біхевіоризму та терапія прийняття і зобов'язання послуговуються важливими теоретичними принципами, які ми розглянемо докладніше.

Важливим принципом радикального біхевіоризму є ідея про те, що усі форми поведінки влаштовані однаково. Тому за аналогією експліцитної фізичної поведінки ми можемо робити висновки стосовно імпліцитних видів поведінки. Принцип інтерактивності поведінки, запропонований А. Ellis (1962), виражає тісну взаємодію між тим, що ми відчуваємо, думаємо, відчуваємо і рухаємося. Таким чином, усі види експліцитної і імпліцитної поведінки тісно пов'язані між собою у єдину синергетичну систему. Принцип научіння передбачає, що усі прояви поведінки є набутими, навіть інстинкти та безумовні рефлекси мають складові респондентного чи оперантного научіння. Принцип універсальної пластичності, сьогодні, часто вжитий як нейропластичності, був введений у науковий обіг ще І. Павловим, про те, що мозок має здатність до утворення нових функціональних зв'язків упродовж усього життя. Принцип універсального впливу наслідків говорить про те, що усі наслідки поведінки у вигляді заохочення, покарання, навіть якщо вони уявні, будуть в якісному відношенні мати той самий вплив на поведінку, які і реальні наслідки, водночас можуть різнитися у кількісному вимірі.

Принцип функціонального контекстуалізму є важливим не лише для радикального біхевіоризму, а й стрижневим для теорії реляційних фреймів. Цей принцип передбачає, що поведінки без інтенції взагалі не існує, будь-який поведінковий акт є мотивованим, хоча ця інтенція чи мотивація може бути неусвідомленою. Контекстуалізм передбачає, що будь-яка поведінка здійснюється не у вакуумі, а в конкретному середовищі. Тому чинники навколишнього середовища тригерують поведінку так само, які і внутрішні рефлекси. Важливим також є принцип процесуальності: поведінка як і будь-

яка діяльність – це процес, структура яких є вторинною по відношенню до їх функцій.

Окрім принципу функціонального контекстуалізму спільним для радикального біхевіоризму та теорії реляційних фреймів є принцип похідних стимульних відношень, які виникають не внаслідок прямого оперантного чи респондентного опосередкування, а за замовчуванням на основі асоціативних зв'язків між стимулами. Асоціативні зв'язки можуть бути різними: подібності, протилежності, переваги, приналежності. Таким чином, реляційні фрейми – це низка асоціативних зв'язків, які представляють інформацію між різними стимулами. У контексті теорії реляційних фреймів людське пізнання, мислення та мова ґрунтуються на таких асоціативних сітках.

Терапія прийняття і зобов'язання ґрунтується на тому, що думки, почуття та поведінка нерозривно пов'язані між собою. Враховуючи значну кількість реляційних фреймів, які мають експліцитну і імпліцитну природу, людина не може встановити достатній контроль над усіма ними, тому найкращий спосіб взаємодії з ними – дозволити їм бути, інакше кажучи, прийняти їх такими, якими вони є. Таким чином, терапія прийняття і зобов'язання ґрунтується на двох основних положеннях теорії реляційних фреймів: існує безліч реляційних фреймів, породжуваних стимулами, які не можливо контролювати людською свідомістю; найкращий спосіб регулювати їх – це їх усвідомити і прийняти, встановити їхню причину та активно споглядати.

У контексті самоприйняття, ці реляційні фрейми зіставляються із ставленням до себе та образом Я. Відповідно до класичних уявлень У. Джеймса, Я як об'єкт самопізнання містить чотири аспекти: духовне Я, матеріальне Я, соціальне Я і тілесне Я (Gould, 1978). Таким чином, реляційні фрейми експліцитного і імпліцитного характеру у самоприйнятті будуть стосуватись цих чотирьох сфер. Методологічною основою емпіричного дослідження самоприйняття з позиції реляційних фреймів слугуватимуть принципи інтерактивності, функціонального контекстуалізму та нейропластичності, принцип похідних (імпліцитних) стимульних відношень.

Результати теоретичного аналізу дали змогу дійти **висновків** про те, що теорія реляційних фреймів є важливою методологічною основою дослідження концепту самоприйняття і може визначити подальші етапи емпіричного дослідження цього феномену.

Джерела та література:

1. Ellis, A. Reason and emotion in psychotherapy. New York: Lyle Stuart, 1962. – 384 p.
2. Gould, J.A. Classic Philosophical Questions / J. A. Gould. – Columbus: Bell and Howell Company, 1978. – 671 p.
3. Hayes, S.C.; Barnes-Holmes, D. & Roche, B. (Eds.). Relational Frame Theory: A Post-Skinnerian account of human language and cognition. New York: Plenum Press, 2001. – 502 p.

Мельник Юлія Сергіївна

аспірант, Кременецький педагогічний коледж Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМА ОСОБИСТІСНОГО САМОРОЗВИТКУ В РІЗНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ КОНЦЕПЦІЯХ

У сучасному світі в новому аспекті розглядається проблема особистісного становлення та використання людського потенціалу. Щоразу висувуються вищі вимоги до самореалізації, самовиховання та самоактуалізації, що становить основу саморозвитку людини. Спричинені такі зміни динамічним розвитком, що відбувається в суспільстві.

Дослідження проблеми особистісного саморозвитку, займає основне місце як у вітчизняній (А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.) так і в зарубіжній (Р. Бернс, Ш. Бюлер, Т. Грининг, У. Джемс, А. Маслоу, Р. Мей, Г. Олпорт, К. Роджерс, В. Франкл та ін.) психології. Окремі аспекти особистісного саморозвитку в своїх працях обґрунтовували наступні філософи: Сократ, Арістотель, І. Кант, Платон, Демокріт, Гегель, Й. Фіхте Г. Сковорода (саморозвиток розглядається як: рух, діяльність, внутрішня активність).

Саморозвиток в сучасній психології зазвичай розглядається в одному ряду з такими феноменами: суб'єктивність та особистісний ріст (В.І. Слободчиков, В. А. Петровський, К. А. Абульханова-Славська, А. В. Брушлінський та ін.), психологія вже не розвивається без прийняття того, що людина є не лише об'єктом впливу біологічних і соціальних чинників, а й суб'єктом – носієм активності. Тобто в психології найбільший інтерес становить процес саморозвитку як самокерована, самоконтрольна та певною мірою усвідомлена активність особистості.

Таке багатогранне розуміння «саморозвитку», дозволяє його повне змістовне наповнення, але й викликає необхідність упорядкувати істотні ознаки саморозвитку та ґрунтовно описати визначення яке буде близьке для нашого розуміння.

Згідно з напрацювань класиків, у контексті системного підходу, всі поняття які містять складову «само» позначають «хід із середини». Наприклад, більш цінним для нас буде активність з погляду суб'єктності. Розглядаючи поняття «розвитку» та «саморозвитку», на перший погляд можна говорити про їх схожість, але вони не є тотожними. Аналізуючи змістовне навантаження поняття «розвитку», варто зробити більший акцент на незворотності, закономірні зміні матеріальних і ідеальних. І.Кант розум називає: «поступальний рух, еволюція, перехід від одного стану до ін. Розум протиставляється «творіння», «вибуху», появи з нічого, а також спонтанного формування з хаосу та «катастрофізму», що припускає раптове, одномоментне заміщення наявних об'єктів абсолютно новими.»[2].

В свою чергу Ю. В. Слюсарев висуває три форми розвитку: дозрівання (властиво як тваринам, так і людині, забезпечується генетичною програмою індивіда, домінує в пренатальний період і в перші роки життя); формування

(також властиво тваринам і людям, визначає розвиток, яка здійснюється під впливом зовнішніх факторів. Вплив його переважає з перших років життя до виникнення суб'єктності.); та саморозвиток (притаманне тільки людині, починає проявлятися з виникнення суб'єктності, з опорою на внутрішню активність особистості).

В той час у теоретичних напрацюваннях ми знаходимо низку визначень і концепцій, щодо трактування поняття «саморозвитку».

У філософських вченнях «саморозвиток» вміщує в себе категорію «саморуку». Саморух – це рух, що має джерело, причину в самій рухомій речі» [2].

Оскільки саморух є основою саморозвитку, варто зупинити увагу на самоактивності особистості. Очевидно, що лише завдяки своїй активності людина має можливість реалізувати власні потреби та бажання, а отже самоактуалізуватися. Як стверджує представниці гуманістичної психології А. Маслоу: «самоактуалізація – це бажання людини максимально розвинути свої здібності, цілком розгорнути закладений природою потенціал. У процесі самоактуалізації особистість стає саме такою, якою вона може бути, і досягає вершини своїх можливостей.» [3].

Наведемо приклад поняття «самоактуалізації» з Великого Оксфордського тлумачного словника. Самоактуалізація (the self-actualization) термін базується на трьох коренях, що в сукупності позначають наступне: діяльність, що має матеріальний результат, вчинок, подвиг, здійснення задуманого на практиці

Відштовхуючись від вищезазначеного ми можемо сформулювати таке визначення «саморозвитку»: усвідомлений і керований особистістю процес, у результаті якого відбувається вдосконалення фізичних, розумових і моральних потенцій людини, розгортається її індивідуальність. Процес саморозвитку не має меж, так як досконалість людини.

Для того щоб ґрунтовніше та ширше розглянути поняття саморозвитку особистості слід звернутися до іноземних видань. Наведено етимологічне визначення поняття саморозвиток з словників різного походження. Ми зупинимо свою увагу на психоаналітичному англо-російському словнику, де поняття «саморозвиток» розглядається двояко. В першому випадку саморозвиток (self-development) – спонтанний розвиток через удосконалення своїх особистісних якостей [1, с. 55]. В другому випадку зацентрується увага на само творенні особистості. У англійській мові важливу роль відіграє термін «self», саме він зазначає дію та особу яка її здійснює.

Порівнюючи акмеологічну та самоактуалізаційну концепції, ми спостерігаємо, що вони є взаємодоповнювальними у вивченні процесу саморозвитку. Етимологія визначення акме, трактує як: досягнення найвищого ступення зрілості; поетапне формування власної особистості та досягнення індивідуалізації. Відмінно від самоактуалізації акмеологічна концепція наголошує на досягненні успіху в окремому виді професійної діяльності, де значущу роль відіграє зовнішня оцінка. Іншими словами,

експертами здійснюється оцінювання значущості особистості в ході її діяльності. Основний недолік такого підходу в тому, що всі акценти ставляться виключно на зовнішні події життєвого шляху людини.

А в концепції самоактуалізації, ситуації життєвого шляху трансформуються від екстаорізованих («ззовні») до інтеріорізованих (зсередини), так званний погляд суб'єкта «з сторони» на свою діяльність. Тобто, людина робить самостійно висновки про досягнення своєї мети та міру самоактуалізації, в ході чого розвивається альтруїстичність. Особистість перестає зациклюватися лише на власному досягненні найвищого рівня самоактуалізації, а переключається на суспільний розвиток і турботу. Таке переключення веде за собою низку змін, але сама основна – змінна ціннісної сфери особистості, людина переглядає все своє життя та переоцінює його. Основна проблема в даній концепції полягає в надмірному інтровертному стані, що може призвести до «емоційного вигорання» [2].

Таким чином, аналізуючи зазначені нами концепції, теорії та підходи проблеми саморозвитку особистості, дали нам змогу визначити суть, поняття та специфіку саморозвитку, проаналізувати його взаємозалежність з процесами самовиховання та самоактуалізації, та сформулювати власне визначення процесу «саморозвиток».

Джерела та література:

1. Ананьев Б. Г. Психологическая структура личности и ее становление в процессе индивидуального развития человека / Б. Г. Ананьев // Психология личности. — Т. 2. Хрестоматия. — Самара : Изд. дом «БАХРАХ», 1999. — с. 7–94.
2. Максименко С.Д. Теоретичні основи психології особистості [Електронний ресурс]/С.Д.Максименко//Бібліотека творів і виступів С.Д.Максименка – Режим доступу: http://maksymenko-psychology.org.ua/sites/default/files/praci/Tvory/Stattya_-_Teoretychni_osnovy_psyhologii_osobystosti.htm
3. Оржеховська В.М., Хілько Т.В., Кириляк С.В. Посібник самовиховання. / В.М. Оржеховська, Т.В. Хілько, С.В. Кириляк. – К.: 1996. – 192с.

Савелюк Наталія Михайлівна

докторант, кандидат психологічних наук, доцент,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка

РЕЛІГІЙНА АКТИВНІСТЬ І МЕХАНІЗМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ОСОБИСТОСТІ: ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

Постановка проблеми. У науковій психології вже понад століття точаться дискусії про справжню природу і функціональні взаємозв'язки різних психологічних складових релігійності особистості. По-перше, відповідна проблема стосується домінування позитивного або негативного впливу релігійної активності на інші сфери життєдіяльності, а також чинників такого домінування; по-друге, розглядаються різні виміри та психологічні механізми релігійності – свідомі, підсвідомі, несвідомі, кожен із яких, у свою чергу, має специфічні рівні та прояви (наприклад, у рамках

несвідомого – функціонування індивідуального або колективного несвідомого). Саме несвідомі психологічні механізми релігійної активності, як і інших форм та видів активності людини, – класичний предмет зацікавленень психодинамічного (психоаналітичного) напрямку психології.

А проте, не дивлячись на понад столітню історію розвитку відповідних ідей, остаточні крапки у наукових дискусіях не розставлені й загально визнаної концепції досі не сформульовано. Крім того, психологія релігійної активності власне українців, котрі національно сформувалися на перетині західних та східних релігійних традицій, все ще малодосліджена. Отже, проаналізуємо основні теоретичні погляди на проблему співвідношення релігійної активності та несвідомих психологічних механізмів особистості, а також окремі емпіричні розвідки в зазначеному напрямку.

Теоретичний аналіз проблеми. Розглянемо ключові для нас терміни. «*Захисні психологічні механізми*» – поняття глибинної психології, що визначає несвідомі стратегії, завдяки яким особистість знижує тривогу або уникає конфлікту ціною викривлення реальності: неадекватного сприйняття яких-небудь аспектів зовнішнього світу або власних почуттів. У наш час у науковій літературі розглядається ціла низка механізмів психологічного захисту: витіснення, проєкція, інтроєкція, ідентифікація, формування реакції, регресія, ізоляція, заперечення, ідентифікація з агресором, раціоналізація, конверсія. З одного боку, кожен із них за різних обставин сприяє тимчасовому видаленню зі сфери свідомості певного травмуючого фактора, з іншого ж боку – якщо такі механізми стають ригідними, то починають перешкоджати нормальній особистісній адаптації та розвитку [2, с. 38].

Перед означуванням релігійної активності необхідно звернутися до базового в даному випадку поняття релігійності. У найширшому розумінні, «*релігійність*» – поняття, що характеризує якісну і кількісну визначеність (ступінь, рівень, характер) суб'єктивного засвоєння релігійних ідей, цінностей, норм та їх вплив на поведінку і життєдіяльність віруючих, тієї чи іншої релігійної спільноти. У свою чергу, міра релігійності виявляється у різних рівнях і різному характерові *релігійної активності* особистості. Її ми розглядаємо як інтегративну та різновимірну форму активності людини, котра періодично переживає певні сакральні, не завжди раціонально пояснювані почуття та стани (афективний аспект), визнає за істинні типові релігійні уявлення та поняття (когнітивний аспект), усвідомлює та приймає релігійно релевантні потреби, мотиви, інтенції (мотиваційний аспект), а також здійснює відповідні усім цим почуттям, уявленням, інтенціям дії (конативний аспект).

Водночас, на чому важливо наголосити окремо, переважна частина методик, спрямованих на емпіричне вивчення тих або інших складових релігійної активності, у тому числі й чи не найбільш відома у галузі релігійної персонології методика на визначення домінування зовнішньої або внутрішньої релігійності за Г. Оллпортом, побудовані саме на свідомому самооцінюванні індивіда. Отже, отримані за їх посередництвом результати

необхідно доповнювати вивченням глибинних взаємозв'язків релігійної активності особистості не тільки з усвідомленими нею процесами та якостями, а й з неусвідомлюваними.

Перша наукова концепція співвідношення релігії та несвідомих психологічних феноменів – психоаналітична теорія З. Фрейда. Так, ми можемо погоджуватися або не погоджуватися з його розглядом релігії як «колективного неврозу» з відповідними «нав'язливими думками та діями», але подальший вплив цієї теорії на розвиток психології релігії є безсумнівним. З такої позиції провідний психологічний механізм формування релігійності – це витіснення у несвідоме пережитого в дитинстві Едіпового комплексу з усіма його соціально табуйованими потягами. Крім того, задіяна тут і сублимація, а тому «особистий Бог психологічно – не що інше як ідеалізований батько» [5, с. 266].

Застосовуючи концепцію З. Фрейда про витіснення і сублимацію, В. Гей, залежно від переважання того або іншого з цих захисних механізмів, описує чотири типи релігійності: 1) «естетичний» – його визначає особлива чутливість до протилежних аспектів існування із прагненням подолання цих суперечностей; 2) «етичний» («жорстко моральний») – у ньому звучить відчуття могутності Творця та усвідомлення Його допомоги; 3) «покірно-поступливий» – домінує зречення своєї волі з витісненням внутрішніх конфліктів; 4) «братолюбний» – тип, що найбільш успішно здійснює сублимацію у вигляді ідентифікації з іншими духовними шляхами людини (наприклад, І. Ганді та ін.) [6]. Дана класифікація, як можемо бачити, акцентує увагу і на негативних, і на позитивних аспектах функціонування психологічних захистів у структурі релігійної активності.

А проте окремі дослідники й у наш час продовжують зосереджуватися саме на психопатологічній лінії такого функціонування. Так, в Україні О.О. Войнівська обґрунтовує поняття «особистісної релігійності», що розглядається як підтип зовнішньої релігійності (за Г. Оллпортом), зумовлений особистісними чинниками (власною уявою, помилковим засвоєнням постулатів релігії, виокремленням персонально вигідних частин релігійних понять тощо). Аналізуючи зазначену релігійність, вчена дійшла висновку, що «механізми її формування до певної міри схожі на механізми психологічного захисту», а тому «вона може діяти як засіб самоомани, викривляє сприйняття реальності». На думку О.О. Войнівської, такий тип релігійності зустрічається у людей із низьким рівнем релігійної активності та з насправді слабкою зацікавленістю питаннями віри [1, с. 7-8].

Стислий огляд емпіричних досліджень. У науковій літературі зустрічаємо суперечливі емпіричні дані щодо кореляцій рівнів релігійної активності (релігійності) та прояву різних механізмів психологічного захисту. Так, за даними А. Zeinalizade, N. Sobhi-Gharamaleki, А. Hojjati та В. Alian, негативна кореляція релігійної зорієнтованості спостерігається з неконструктивними (невротичними) механізмами психологічного захисту, тоді як позитивна її кореляція, відповідно, – з конструктивними такими механізмами. А це означає, на думку авторів організованого з азербайджанським студентством дослідження, що чим вищою є релігійність

особистості, тим більшою мірою вона використовує конструктивні механізми психологічного захисту [7].

Тоді як за даними дослідження І.Е. Соколовської, проведеного на вибірці росіян з різними рівнями релігійності, саме неконструктивні типи психологічного захисту – такі як заміщення, витіснення та регресія, найбільше корелюють з релігійним типом особистості. Водночас, у випадку нерелігійного (атеїстичного) типу виявлені значущі кореляції з більш конструктивними механізмами психологічного захисту: зокрема, з раціоналізацією та компенсацією [4]. Таким результатам суперечать, наприклад, емпіричні дані ще однієї російської дослідниці – Є.С. Романової, згідно з якими релігійність позитивно корелює тільки з одним неадаптивним механізмом психологічного захисту – реактивним утворенням, тоді як з низкою інших неадаптивних несвідомих механізмів – витісненням, запереченням, регресією та ін., виявлено негативні кореляції [3].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, загалом можна констатувати тісний зв'язок релігійної активності з механізмами психологічного захисту особистості. Водночас, оскільки ці механізми відрізняються за принципами та змістом своєї дії, то такий взаємозв'язок – неоднозначний і різновекторний. Більше того, навіть дослідження, проведені в межах певної однієї країни, суперечать одне одному за своїми результатами. А тому в якості перспектив розвитку заявленої теми плануємо опис та інтерпретацію результатів емпіричного вивчення взаємозв'язку рівнів релігійної активності та механізмів психологічного захисту, проведеного на репрезентативній вибірці українців.

Джерела та література:

1. Войнівська О.О. Психологічні особливості особистісної релігійності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «загальна психологія, історія психології» / О.О. Войнівська. – Одеса, 2007. – 20 с.
2. Психологія особистості: Словник-довідник / За ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 320 с.
3. Романова Е.С. Психологические защиты современной молодежи с разным уровнем религиозности [Электронный ресурс] / Е.С. Романова // Электронный научно-практический журнал «Психология, социология и педагогика». – 2015, № 11. – Режим доступа: <http://psychology.snauka.ru/2015/11/6042>
4. Соколовская И.Э. Механизмы психологических защит в связи с религиозностью личности / И.Э. Соколовская // Мир науки, культуры, образования. – № 4(47)/2014. – С. 47–49.
5. Фрейд З. Тотем и табу / З. Фрейд. – М.: Олимп; Изд-во «АСТ–ЛТД», 1998. – С. 279–348.
6. Gay V.P. Repression and sublimation in religious personalities. *Journal of Religion & Health*, 1982, Vol. 21 (2), pp.152–170.
7. Zeinalizade A., Sobhi-Gharamaleki N., Hojjati A., Alian B. Relationship between religious orientation and defense mechanisms in adolescents. *Social and Behavioral Sciences*, No 114 (2014), pp. 287–290.

Тимош Юлія Володимирівна

асистент кафедри теорії і методики дошкільної та початкової освіти, здобувач,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка

ПСИХОСЕМАНТИЧНІ АСПЕКТИ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Проблема морального становлення особистості належить до кола наукових проблем, які мають давню генезу дослідження й не втрачають своєї актуальності впродовж тисячоліть. Виконуючи функцію регулятора соціальних стосунків, вона є однією із домінуючих проблем сучасної державності, і тому має постійний суспільний запит.

Проте, можна відмітити той факт, що останнім часом відбулася інтенсивна примітивізація моральної свідомості. Внаслідок цього у дітей, підлітків та молоді проявляється посилення егоїстичних тенденцій, низький рівень розвитку моральних цінностей і почуттів, спотворення моральної мотивації, спостерігається зростання цинізму, жорстокості, агресивності, частішають прояви небажання та невміння зрозуміти іншого, проявити емпатію, повагу, толерантність. Все це спричиняє у підростаючого покоління кризу духовності та моральності, як однієї із важливих її складових.

Зважаючи на це, одним із найважливіших завдань сучасного суспільства має бути формування морально свідомої та відповідальної особистості. Адже розвиток моральної сфери – вагома основа особистісного розквіту. Люди, котрі не живуть за моральними законами, не дотримуються об'єктивних моральних засад, неодмінно деградують і в інших аспектах.

Проблеми розвитку моральної свідомості особистості висвітлено у багатьох працях із філософії, етики, педагогіки та психології. Окрім того, про актуальність даної проблеми свідчить і низка захищених дисертаційних робіт (Р. Павелків, С. Білозерська, М. Заміщак, І. Сингаївська, А. Зимянського та ін.).

Відмітимо, що завдяки уже виконаним дослідженням простежено чимало важливих ліній морального розвитку особистості, проте реалії сьогодення змушують шукати нові аспекти й розставляти нові акценти у висвітленні питання природи моралі, сутності зовнішніх суспільних вимог та їх гармонійного поєднання із завданнями індивідуального становлення, самореалізації, самоактуалізації, онтогенетичної еволюції розуміння моральних категорій та понять тощо. Питання глибинних психічних, змістових детермінант моральної свідомості все ще залишається відкритим, система теоретико-психологічних понять для опису семантики моральної свідомості недостатньо розроблена як у вітчизняній, так і у зарубіжній психології та потребує свого розв'язання.

Варто зауважити, що серед багатьох науковців побутує думка щодо «принципової невимірюваності свідомості стандартизованими психологічними методиками», тож багато вітчизняних і зарубіжних психологів звертаються саме до психосемантичних аспектів функціонування свідомості.

Психосемантика досліджує структури свідомості через моделювання індивідуальної системи знань і виявлення тих категоріальних її структур, які можуть і не усвідомлюватися (латентні, імпліцитні або приховані) [4]. Загалом, психосемантичні структури власне моральної свідомості особистості залишилися практично поза увагою сучасних психологів.

Отже, основною метою статті виступає теоретичний аналіз проблеми функціонування моральної свідомості особистості (зокрема, аналіз її категоріально-сміслових структур).

У сфері психосемантичних досліджень на даний час існують ґрунтовні експериментальні напрацювання – це, насамперед, праці О. Артем'євої, В. Петренка, В. Серкіна, О. Шмельова та інших.

Як зазначає один із засновників даного напрямку – В. Петренко, психосемантика досліджує різні форми існування значення в індивідуальній свідомості (образи, символи, комунікативні й ритуальні дії, а також словесні поняття). В її завдання входить реконструкція індивідуальної системи значень, крізь призму якої відбувається сприйняття суб'єктом світу, інших людей, самого себе, а також вивчення генезису, будови й функціонування даної системи [3].

При реконструкції категоріальних структур індивідуальної свідомості, що опосередковують сприйняття того чи іншого об'єкта, відбувається моделювання суб'єктивної картини світу (або окремої проблеми) в тому вигляді, у якому вона дана свідомості окремої людини. Цей підхід спрямований на вивчення особистості, а не індивіда. У такому контексті особистість – це індивід, котрий володіє розвиненою, семантично організованою картиною світу, здатністю до рефлексії, а також регулює свою поведінку на основі процесів категоризації, спрямованих на збереження смислової цілісності образу «Я» [1, с. 114].

Як зазначалося вище, однією з найбільш актуальних проблем сьогодення виступає проблема формування моральної свідомості особистості.

Моральна свідомість – це, насамперед, людська свідомість узагалі, з властивими їй внутрішніми механізмами, смисловим та ціннісним змістом; свідомість у стані осмислення й розв'язання суто моральних проблем, споряджена для цього відповідним концептуальним та категоріальним апаратом.

До структури власне моральної свідомості належать:

а) моральні норми («не вбивай», «не вкради», «не кажи неправду», «поважай батьків» та інші) – елементарні форми моральної вимоги; певний взірць поведінки, який відображає усталені потреби людського співжиття та відносин і має обов'язковий характер;

б) моральні принципи (принцип справедливості, працелюбства, гуманізму, патріотизму та ін.) – характеризують цілісну лінію поведінки людини, є складовими її морального характеру;

в) моральні мотиви. Людина може бути обізнана з моральними нормами й мати моральні принципи та, водночас, і «пальцем не ворухнути» для практичного їх втілення у життя. Для цього необхідні мотиви,

зацікавленість суб'єкта в певній дії, відповідь на питання «чому», власне, він її вчинив. Моральна вартість вчинку (дії) не завжди відповідає моральній вартості мотиву, що лежить у його основі;

г) ціннісні орієнтації. Мотивація відповідає на питання «чому?», «для чого?» людина діє; ціннісні орієнтації – «заради чого?», чому присвячує свою діяльність. Наявність цінностей у людини формує довгостроковий план поведінки та діяльності. Ставлення до цінностей є свідомим. Моральні цінності – орієнтири для людської свідомості. Обираючи вищі цінності й діючи у відповідності з ними, людина утверджує свідоме ставлення до норм і принципів моралі, духовну цінність і дієвість своїх мотивів, цілісність своєї моральної свідомості.

До категорій моральної свідомості відносять категорії добра, зла, обов'язку, відповідальності, справедливості, гуманності, щастя та інші. Усі категорії моральної свідомості можна поділити на об'єктивні (добро, моральний обов'язок, відповідальність, справедливість) та суб'єктивні (наприклад, щастя) [2].

Найбільш адекватними, на нашу думку, для дослідження моральних ціннісних орієнтацій та категорій моральної свідомості є саме психосемантичні методики. Умовою ефективного використання психосемантичних методик виступає проста і зручна математична модель індивідуальної свідомості – так званий семантичний простір. Семантичний простір – це система ознак, які описують об'єкти деякої дійсності. Різні ознаки можна представити як координатні осі багатовимірного семантичного простору, об'єкти – як точки у цьому просторі, значення ознак цих об'єктів – як координати або проекції точок на осі, а відмінності між об'єктами – як відстані між точками. Таким чином методи експериментальної психосемантики традиційно використовуються для виявлення відносин людей до себе та інших [4]. Зауважимо від себе: і моральних відносин, у тому числі.

Практична значущість вивчення образу моральної людини методами психосемантики полягає у тому, що за допомогою цих методів стає можливим виявлення прихованої, імпліцитної картини внутрішнього світу суб'єкта, його індивідуального світосприймання, що включає як свідомі, так і несвідомі аспекти. В результаті можна зробити загальний висновок: механізми формування психологічного сприйняття моральності зумовлені тим, що моральність означає для самої людини, її власного «Я», який сенс особистість вкладає у дане поняття і як використовує його у взаємодії з іншими людьми.

Проведений теоретичний пошук потребує емпіричної своєї перевірки. Перспективи подальших розвідок у даному напрямі вбачаємо в експериментальному дослідженні моральної свідомості особистості методами психосемантики.

Джерела та література:

1. Дробот О.В. Психосемантична теорія свідомості у вітчизняній психології як основа психосемантичного дослідження // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. – К. : ДП

«Інформаційно-аналітичне агентство», 2013. – Том. X. – Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. – Вип. 25. – С. 110-120.

2. Колтунович Т. А. Етичний кодекс психолога : навч.-метод. посіб. / Т.А. Колтунович. – Чернівці: Рута, 2007. – 232 с.

3. Петренко В.Ф. Основы психосемантики / Петренко В.Ф. – [2-е изд., доп.]. – СПб. : Питер, 2005. – 480 с.

4. Психосемантичні дослідження. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pro-media.com.ua/uk/services/psihosemantichni-doslidzhennya>

Целюк Тетяна Лонгінівна

аспірант, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПОНЯТТЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ АНТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Соціально-філософський аналіз поняття «психологічного благополуччя» показує, що воно розпочинає свій шлях ще за часів античності. Античні філософи оперують поняттям «щастя», розглядаючи психологічне благополуччя через його призму і визначаючи щастя як міру суб'єктивного благополуччя. Саме на основі традицій трактування даного поняття ще з найдавніших часів людина не тільки відбирала критерії для постановки цілей та встановлення пріоритетів життя, а й формулювала інші основні етичні принципи та важливі соціальні ідеї.

В античній філософії існувало два основних уявлення: гедоністичні (запровадив Аристипп з Кирени) та евдемоністичні (термін «евдемонія» введений Арістотелем). Евдемоністичне щастя пов'язане із зовнішніми факторами, зовнішньою оцінкою, тобто цей напрямок можна назвати об'єктивним. Об'єктивність його підтверджується етимологією слова «eudaimonia» («доля людини під заступництвом богів») [4].

Спочатку близьким до поняття «щастя» були слова «сприятлива доля», «везіння», що виникли устародавній етиці та трактувалися як «добра, блага доля», а в давньогрецьких міфах і філософських трактатах позначалися як «евдемонія». Цей термін отримав розвиток у творах Арістотеля і позначав «володіння вищими благами». Для передачі найвищого ступеня переживання щастя використовувалося поняття «блаженство», як задоволення найвищої міри, причому задоволення означало виключно внутрішні позитивні переживання. Для позначення позитивних умов життя застосовувалося також поняття «удача».

Вперше про роль особистості в усвідомленні міри щастя, вдалого життя заговорив Демокрит, підкреслюючи, що людина та її уява є внутрішніми умовами самозадоволення. На відміну від Демокріта, Платон, Сократ та їх послідовники вважали задоволення лише наслідком щасливого життя, яке полягало у володінні вищими благами [2].

Але саме завдяки Арістотелю розуміння «щастя» отримало складну систему вимог, серед яких – бажання, воля, виховання та освіта і, що особливо важливо, діяльнісне забарвлення, яке лежить в основі

феліцитарного блага, коли щастя можливе тільки в результаті діяльності душі – «в повноті чесноти», що приносить людині насолоду й моральне задоволення. Звідси Арістотель виводить детермінованість мети та діяльності на тій підставі, що вище благо, будучи щастям, і є ціллю, а досконала ціль полягає в діяльності; в результаті, на його думку, добродісна людина може володіти вищим благом [3].

Дана теорія перегукується з уявленнями про чесноти основоположника кінчної школи Антисфена, котрий у якості умов чесноти називав бажання і волю людини, включені Арістотелем у систему її детермінант. Таким чином, у міру осмислення дійсності й відображення її у світоглядних концепціях, уявлення людства про щастя, як форму благополуччя, зазнало розвитку від дофілософського поняття «сприятлива доля» через міфологічне «блаженство» до філософського «задоволення життям», правда, у двох системах координат: одна розглядає його як внутрішній стан (Демокрит), а інша – як володіння вищими благами (евдемонія). Виходячи зі сказаного, необхідно розглядати евдемонічне та гедоністичне розуміння питання про джерело щастя щодо його суб'єкта – зовнішнього або внутрішнього [5].

На думку Арістіппа з Кірені, як і всіх послідовників гедоністичного спрямування, вищим благом і цілями життя постають особисте задоволення, різноманітні чуттєві насолоди, що відрізняються своєю інтенсивністю. Далі зміст відповідного поняття через концепт «чеснота» розвивав Епікур, котрий, а услід за ним і його послідовники, вважав щастя найважливішою моральною метою, схильністю слідувати у вчинках нормам моралі для спокійної совісті. Крім того, у структуру чесноти він включає пізнання, як спосіб звільнення від невігластва, марновірства, і розум, як умову досягнення щастя на основі порівняння своїх дій. Пізніше Сенека виділив в якості джерела щастя й основної чесноти здатність людини слідувати моральним принципам і протистояти злу [1].

І вже значно пізніше гедоністичні ідеї розвивалися, наприклад, біхевіоризмом, психоаналізом і лягли в основу назви окремого напрямку сучасної психології – гедоністичного.

Варто також зазначити, що кожен філософ античності, так чи інакше, торкався розуміння поняття щастя. Зокрема, ще в I ст. до н. е. римський філософ Варрон виявив 289 різних точок зору на щастя, і в кожному новому визначенні виділялася якась одна точна ідея, без якої щастя вважалося нездійсненним.

Короткий теоретичний аналіз дає підставу зробити висновок, що евдемоністичні теорії визнають як внутрішнє, так і зовнішнє джерела щастя, а вище благо в них може мати і моральну, і натуралістичну природу. Гедоністичні теорії визнавали щастя похідним від чесноти, а джерело щастя на цій підставі є внутрішнім за своїм походженням.

Джерела та література:

1. Дубко Е. Л. Идеал, справедливость, счастье / Е. Л. Дубко, В. А. Титов. – М.: МГУ, 1989. – 191 с.
2. Ивин А. А. Основы социальной философии / А. А. Ивин – М.: Высшая школа, 2005. – 400 с.

3. Карапетян Л. В. Теоретические подходы к пониманию субъективного благополучия / Л. В. Карапетян // Известия Уральского федерального университета. Сер. 1, Проблемы образования, науки и культуры. — 2014. — № 1 (123). — С. 171-182.
4. Нешев К. Этика счастья / К. Нешев – М., 1982. – 64 с.
5. Урбанович Г. И. Генетическая характеристика лексико-семантического поля «Судьба, счастье, удача» в русском языке: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / Урбанович Г. И. – М., 2007. – 31 с.

**ОСОБИСТІТЬ У УМОВАХ
ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА**

Viktoriya Hrynevych

1st year of master in Communication Culture and Technologies of Information,
University Institute of Lisbon ISCTE-IUL

MASS MEDIA AS A COMMUNICATION TOOL

The constant social changes that it grew in a global scale and along the last 500 years proved its importance. When it comes to its relatively new digital form, its influence and importance became more obvious but no less difficult to measure. With the appearance of mass media and its growing impact, a need to raise awareness and analyse it is more urgent.

Nowadays, the purpose of social media is not just to inform but also to “conform” our view. With the news flashing out from every corner of the world on the feed of our social networks, a certain dependence is created between the mass media creator and its receiver. According to Antonova (2015), mass communication presumes an interaction, communication among large groups of people, sharing similar interests or even worries. Olshanskiy, mentioned by Antonova (2015), points at the existence of diverse characteristics specific to these audience: heterogeneity, blurred boundaries of group formation, situationality and temporality of its formation, emotional connection and others. Author mentions as well such types as of strong and weak connection, spontaneous and targeted, consistent and inconsistent.

Despite this brief and general characterisation, it is, indeed, difficult to generalize or create any kind of boundaries for its definition. As the time passes by, technology evolve and so does its impact on the audience. As referred by Antonova (2015), even though the process of watching TV or reading a newspaper seems to be as an individual act, a process when it is all about you, a receiver, and a sender, it is in fact a complex action. It is possible to affirm that by viewing a specific type of a programme, people of different social background can form their own group, a group of viewers connected by this concrete media server. Thus, stereotypes can be created, both to organise and disrupt certain social media groups.

Probably one of the most viewable influence of new digital media is on the way it allows us to interact within the space it creates. Saying so, it is possible to see how Internet connection, specially its possibility of sharing media content on social networks, allow people to express themselves and creates an illusion of “being part” of a big global process. Whenever some decades ago, we still looked at media as something of a mere influence, without any space for our own thoughts. What happens now in an Internet global space is that social groups can an even bigger possibility to be created with no physical limits of time and space. As mentioned by Antonova (2015), mass media can now be more compared to a communication in the way some features allow now to introduce verbal and nonverbal language. “Smileys” are, without any doubt, something that changed the way we interact, helping us to better express our thoughts both on interpersonal conversations and mass media content. The careless language is

another aspect of a new kind of social media; we run to write faster than someone else, regarding the orthography.

Important is to refer the three main components of the mass media communication: communicator, the one who sends a message, recipient, the one who receives a message and a message itself. Each element has its unique characteristics and, in contrast to interpersonal communication, the roles of communicator and recipient cannot be switched. In mass media, communicator is a collective figure as the whole process of elaboration of a content is accomplished by many collaborators. However, what is our mind is associated with mass media is a concrete TV presenter. Thus, it is vital a presence of some specific features to guarantee effectiveness of communication.

External appearance of a TV show host has been growing on its importance, as the likeliness that viewers will relate to the information grows if the presenter looks pleasant to the eye. When it comes to the radio, extra linguistic features are needed, as the focus is all on the voice of a communicator. In this way, both gestures and tone of voice should be carefully analysed to succeed in a communication. Other characteristics that can have influence are gender and age. As G. M Goldhaber affirms, cited by Antonova (2015), charisma is a key element for a newsman, highlighting three types of personalities: hero, antihero and mysterious. On the other hand, Bohomolov presents his own socio-psychological model of a presenter. According to this author, there are two main factors: the one of competence and credibility, that takes account of his relation to a message, his ability to persuade and transmit honesty; another factor has to do with respect and attractiveness, related to his relation with the audience, the equality of psychological positions.

As much as it is important the way in which the content is being exposed, no less attention should be given to the information itself, specially to its value and sense. When it comes to its value, the focus goes to the connotation of a general meaning, its common significance, so something familiar to a large group of people. On the other hand, sense refers to its idea that is individually constructed, common just to some targeted individuals. Thus, the same text or even the same phrase can be interpreted in different ways by distinct social groups. The role of the social media in this case is to make sure that their message will be shared with a desired meaning.

Looking at social media as a communication tool allows us to reflect about its meaning and pertinence in a contemporary world. As referred by Antonova (2015), among variety of its functions, some groups can be highlighted: social, by making sure that population has an access to information, socio-psychological, referring to an influence that social media has on life of both social groups as well as individuals and the general psychological function that satisfies the need of some concrete individuals. Looking at another way of communication, interpersonal one, we can find several advantages of it. However, we cannot miss its “broken telephone” effect that can mess up information and mislead the audience. Thereby, social media proves to be one of the most important features to share information and spread knowledge by working at its best to deliver a quality communication.

Many other techniques can be used to manipulate public opinion, introduce some new, but possible false ideas. It happens not exclusively on a message being message by social media, but no less at the advertisement. In the news, manipulation mainly affects cognitive structures while in terms of advertisement modification gets into the motivational sphere, the mechanisms of making a choice. That's why TV ads can be quite dangerous for one's mental health. For this reasons, the existence of regulations is vital in order to control its influence and reduce its negativity.

Growing on its importance among young people, we should pay more attention on the side effect that information can have on our perception of the world. With time, there is a need to raise awareness about not only the benefits that mass communication is bringing us, but most importantly to prevent new generations from structuring their ideas, thoughts and beliefs based mainly on information provided by social media.

Literature:

1. Antonova, N – Psychology of mass communication. Yurayt, 2015. ISBN 978-5-9916-4455-6.

Дучимінська Тамара Іванівна

кандидат психологічних наук, доцент,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Лавренчук Ілона Валентинівна

студентка факультету психології

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОМУНІКАТИВНОЇ СФЕРИ ПІДЛІТКА В УМОВАХ ВПЛИВУ ІНТЕРНЕТ-МЕРЕЖІ

З появою нових форм комунікації змінюється хід культурного розвитку суспільства. Одним з наслідків інтенсивного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій є зростаюча роль глобальної мережі Інтернет у житті суспільства. Інтернет утворив нове специфічне середовище діяльності та інформаційної активності людини. Через Інтернет здійснюється пошук інформації з найрізноманітніших питань, розширюється коло знайомих і відбувається активне спілкування. В ході цього реальністю стала апріорі нова сфера комунікації – віртуальна. Віртуальне спілкування багато в чому повторяє реальне, але суттєвою відмінністю є те, що воно відбувається в особливому просторі віртуальної реальності [3].

Психологи акцентують увагу на різних аспектах спілкування у мережі Інтернет. Питання віртуального спілкування розглядаються у працях М. Назар, О. Арестової, Ю. Лотмана, В. Фатурової, А. Жичкіної, Ю. Бабаєвої, А. Войскунського та інших.

Найактивнішими користувачами Інтернет мережі є молодь та підлітки. Вони звертаються до Інтернету задля пошуку інформації (для навчання),

віртуального спілкування та розваг. Але Інтернет і комп'ютер не може замінити сучасним школярам інших радощів життя: спілкування з однолітками, спортивні секції, творчі гуртки, туристичні подорожі тощо.

Мета роботи: теоретичний аналіз особливостей комунікативної сфери особистості підлітка в умовах впливу Інтернет-мережі.

Підлітковий вік – це особливий період, важливими ознаками якого є початок статевого дозрівання та виокремлення внутрішньої сфери власного «Я», розвиток критичності до всього. Це перший перехідний період від дитинства до зрілості. Якісні зміни, що відбуваються в інтелектуальній та емоційній сферах особистості підлітка (інтенсивний, нерівномірний розвиток і ріст організму, особистісні новоутворення та ін.), породжують новий рівень його самосвідомості, потреби у самоствердженні, рівноправному і довірливому спілкуванні з ровесниками і дорослими [2].

Однією із провідних видів діяльності підлітка є міжособистісне спілкування з дорослими та ровесниками. Тільки в контакті з дорослими та однолітками підліток бачить себе збоку, порівнює свої можливості, випробовує різні соціальні ролі, формує та удосконалює себе.

Інтернет-комунікація може виступати як можливість саморозвитку, творче самовираження, зручний формат спілкування, спосіб підтримки соціальних зв'язків, компенсація або заміщення реального спілкування, а також засіб реалізації девіантних намірів у віртуальній площині.

Плюси Інтернет-мережі полягають у тому, що вона пропонує освітній і корисний досвід, правильне використання якого може поліпшити успішність підлітка у школі, забезпечує досить різноманітну комунікативну діяльність тощо. Крім спілкування засобами електронної пошти, коли повідомлення до адресата приходять через якийсь час після відправлення, Інтернет надає користувачам можливість спілкуватися в режимі реального часу (спілкування в «чаті»). Вважається, що основна притягальна сила спілкування в реальному часі в Інтернеті забезпечується анонімністю [1].

Одним з новоутворень підліткового віку є формування «Ми»-концепції. Причетність до мережі дає незахищеній особистості вкрай потрібне їй відчуття «Ми». Досить часто особа адаптується до групових норм і надалі вже не може без них обійтися. Для підлітків, що одержують доступ до Інтернету, віртуальне середовище іноді здається навіть більш адекватним, чим реальний світ. Можливість перевтілитися в якусь безтілесну «ідеальну особистість» відкриває для них нові відчуття, що хочеться випробувувати постійно, або дуже часто. Фахівці відзначають, що до деякої міри зазначена залежність близька до патологічної захопленості азартними іграми, а її деструктивні ефекти схожі з виникаючими при алкоголізмі [4].

Особистість, яка має певні проблеми у щоденному спілкуванні з людьми, у мережі одержує можливість розкритися. Однак при цьому вона може легко бути втягнутою у спілкування маргінальних груп, здатних нав'язати негативні соціальні установки. Навіть при неглибокому пошуку в мережі Інтернет легко знайти сайти, де позитивно оцінюються соціально неприйнятні явища [5].

Дослідники відзначають, що Інтернет підсилює процес опосередкованого спілкування людей, учасники якого найчастіше мають поверхневі, неглибокі міжособистісні відносини. Виникаючі тут контакти часто носять сурогатний, неповноцінний характер. Це веде до скорочення впливу найближчого оточення на особистість підлітка як засобу соціального контролю, порушенню механізмів детермінації позитивної поведінки. Більш того, можливість анонімної участі в мережевому спілкуванні нерідко формує в молодих людей уявлення про вседозволеність і некараність будь-яких проявів у мережі. На думку психологів, анонімність і відсутність заборон звільняють приховані комплекси (у першу чергу, пов'язані з тягою до насильства і сексуальності), стимулюють людей змінювати тут свій стиль поведінки, поводитися більш розкуто і навіть переходити деякі моральні межі [6].

Водночас, Інтернет-середовище здатне впливати на формування негативних психологічних установок у підлітків. При уважному вивченні в мережевому середовищі можна знайти прояви відомих механізмів соціальної детермінації злочинності: шляхом визначеного соціального формування особистості; шляхом давання їй розпоряджень протиправного або суперечливого характеру; шляхом постановки особистості в ситуації, що змушують і полегшують вибір злочинного варіанту поведінки.

Отже, комунікація в мережі Інтернет є актуальним аспектом соціальної взаємодії в наш час. Інтернет-комунікація може виступати як можливість саморозвитку, творче самовираження, зручний формат спілкування, спосіб підтримки соціальних зв'язків, компенсація або заміщення реального спілкування, засіб реалізації девіантних намірів у віртуальній площині.

На сьогодні більшість аудиторії Інтернет-мережі складають молодь та підлітки. Глобальна мережа Інтернет для підлітків виступає, перш за все, як простір для спілкування, в якому можна досягти соціального комфорту. Таке спілкування є особливо важливим для тих, чиє реальне міжособистісне спілкування за певних причин є збідненим. Водночас, Інтернет-середовище здатне впливати на формування негативних психологічних установок у підлітків. При уважному вивченні в мережевому середовищі можна знайти прояви відомих механізмів соціальної детермінації злочинності: шляхом визначеного соціального формування особистості; шляхом давання їй розпоряджень протиправного або суперечливого характеру; шляхом постановки особистості в ситуації, що змушують і полегшують вибір злочинного варіанту поведінки. Але, не всі молоді люди готові до життя в нових умовах інформаційного суспільства, не всі вміють адекватно та критично сприймати різнобічну інформацію, здійснювати селекцію інформації, що надходить з Інтернет-простору, усвідомлювати можливі наслідки її дії на психіку.

Джерела та література:

1. Бэнкс М. Психи и маньяки в интернете. Руководство по выживанию в киберпространстве. СПб 1998г. 320с.
2. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: Навч. посіб. / М.В. Савчин, Л.П. Навч. посібник / Л.Г. Терлецька. – К.: Главник, 2006. – С.69-72.

3. Терін В. П. Масова комунікація. Дослідження досвіду Заходу. – 2000. – С. 314.
4. Церковний А. Аспекти формування Інтернет- залежності [текст] / А. Церковний // Соціальна психологія. – К. , 2004. – № 5 (7). – С. 149-154.
5. <https://uchil.net/?cm=65226>.
6. <http://ukrefs.com.ua/print:page,1,180772-Vliyanie-sredstv-massovoiy-informacii-na-voospitanie-podrastayushego-pokoleniya.html#2>.

Мітлош Антоніна Василівна

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Омелянчук Тетяна Василівна

магістрантка факультету психології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

МОТИВИ ЗВЕРНЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДО СОЦІАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Постановка проблеми та її значення. Сучасні зміни у суспільстві пов'язані з широким впровадженням новітніх інформаційних технологій, які докорінно вплинули на форми і способи комунікації між людьми як у професійному, так і повсякденному житті. Віртуальна комунікація подібна до реальної, проте їй властиві певні особливості, які відмінні від інших форм спілкування між людьми. Сучасна людина з'єдналася з новітнім інформаційним світом, який сама й створила. Тому дослідження особливостей такої взаємодії є актуальним і необхідним.

Аналіз останніх досліджень з цієї проблеми. Дослідження, присвячені проблемам розвитку соціальних спільнот в мережі інтернет належать переважно вченим західних наукових шкіл: Ш. Баумену, М. Гласеру, С. Сільверторну, Н. Еллісону, К. Еріксону, Т. Паулюс.

Праці вітчизняних вчених Л. Белей, Л. Городенко, В. Іванова, Є. Патаракіна, О. Ганюшина, А. Лучинкиної присвячені проблемі мережевих комунікацій та мотивів звернення до них. Проте у проведених дослідженнях не приділено достатньої уваги вивченню психологічних особливостей звернення особистості до соціальних спільнот в мережі інтернет.

Предметом нашого дослідження є психологічні особливості звернення особистості до соціальних спільнот в мережі інтернет.

Мета дослідження полягає у теоретичному вивченні психологічних особливостей звернення особистості до соціальних спільнот в мережі інтернет.

Виклад основного матеріалу. Вчені Стенфордського університету провели дослідження і з'ясували, що існує щонайменше 10 причин, які спонукають людей користуватись інтернетом: потреба в інформації, спілкуванні, розвагах, роботі, навчанні, професійному спілкуванні, швидкий пошук людей, секс, торгівля, самовираження, пошук допомоги будь-якого виду від медичної до фінансової.

Причому одразу декілька причин можуть бути об'єднані певним мотивом, що було підтверджено аналогічним дослідженням російськими психологами (О. Арестова, Л. Бабанін, О. Войскунський). У ході дослідження науковцями вивчалися мотиви діяльності в Інтернеті за допомогою опитувальників, які розсилалися добровольцям у мережі. За результатами дослідження було виділено вісім груп мотивів: ділові, пізнавальні, співробітництва, самореалізації, ігрові та рекреаційні, афіліації, самоствердження, комунікативні. Ці види мотивації виявляються в різних видах спрямованості діяльності користувача інтернету: пізнання, співпраця, допомога іншим користувачам, інтелектуальна та творча самореалізація, пошук однодумців, прагнення знайти своє коло спілкування, соціальне самовираження [2].

А. Лучинкіна розглядає потреби особистості і шляхи їхнього задоволення в інтернет-просторі у вигляді блоків цих потреб: фізіологічні потреби, коли задовольняється інформаційний голод, який виступає аналогом голоду харчового тощо; потреба в безпеці (анонімність спілкування, можливість зміни імені, можливість піти зі сторінки при найменшому дискомфорті тощо; блок соціальних потреб (у тому числі потреба в спілкуванні); потреби в позитивній оцінці з боку інших і позитивної самооцінки; потреба самореалізації.

О. Арестов та А. Войскунський дослідили, що спілкування в мережі інтернет на умовах анонімності доповнює можливості самопрезентації людини, дозволяючи не лише створювати враження про себе, а й бути тим, ким індивід захоче. Тобто особливості побудови комунікації в Інтернеті дозволяють користувачу конструювати свою ідентичність за власним вибором [1]. На думку Н. Максимової, незадоволеність основних соціальних потреб за межами інтернет-середовища веде до соціальної дезадаптації [3]. Тому вкрай важливою і актуальною є можливість задоволення потреб у спілкуванні, позитивній оцінці і самооцінці в інтернет-середовищі.

А. Лучинкіна зазначає, що можуть з'явитися нові мотиви, притаманні тільки інтернет-середовищу. В результаті аналізу контенту сторінок у соціальних мережах дослідниця виявила схильність користувачів до розміщення цікавої для зазначеного користувача інформації на особистому інтернет-просторі інших. Опитувані вказують на власну потребу поділитися значною для них інформацією незалежно від бажання оточуючих. Така потреба притаманна тільки інтернет-середовищу і формує новий мотив діяльності. А. Лучинкіна назвала зазначений мотив мотивом внеску [2].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Теоретичне дослідження дозволяє припустити, що мотиви звернення до соціальних Інтернет-мереж визначається комплексом потреб: у спілкуванні, позитивній оцінці з боку інших, самореалізації, можливість компенсувати незадоволеність основних соціальних потреб за межами інтернет-спільноти, діловій взаємодії, отриманні нової корисної інформації, у співпраці, прагненні долучитись в мережі до референтної (значимої) групи, прийняти її цінності, знайти своє місце у цій групі тощо. Перспективи нашого

дослідження вбачаємо у подальшому емпіричному вивченні мотивів звернення осіб різних вікових груп до соціальних спільнот у мережі інтернет.

Джерела та література:

1. Арестова О. Н. Коммуникация в компьютерных сетях: психологические детерминанты и последствия / О. Н. Арестова, Л. Н. Бабанин, А. Е. Войскунский // Вестник Московского университета. – 1996. – № 4. – С. 14–20. – (Серия: 14. Психология).
2. Лучинкіна А.І. Аналіз мотиваційної складової Інтернет-соціалізації / А.І. Лучинкіна // Горизонти образования. – 2013. – № 1 (37). – С. 36-40.
3. Максимова Н. Ю. Психологія адиктивної поведінки : навч. посібник / Н. Ю. Максимова. – К. : Київський університет, 2002. – 308 с.

Мудрик Алла Богданівна

кандидат психологічних наук, доцент,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Шолота Оксана

магістр факультету психології,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

**ОСОБИСТІТЬ ЯК ПРОДУКТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ
СОЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ**

Сучасні глобалізовані процеси інформаційного суспільства наповнюють соціум новими формами взаємодії та виступають джерелом змін особистості.

Процес соціалізації частково здійснюється інформаційними інструментами, які постійно вдосконалюються та активно з'являються в житті особистості.

Теоретичне підґрунтя статті стали праці О. Скрипченко, І. Стройко, Л.Орбан-Лембрик, І. Бех, О. Іванов, В. Брязкун та Дж. Домінік.

Метою нашого теоретичного дослідження є пошук особливостей формування та життєдіяльності особистості в умовах інформаційного суспільства.

Особистість це соціалізований індивід, котрий утілює найсуттєвіші соціально значущі властивості [4].

Соціалізація як процес входження особистості в нове інформаційне суспільство передбачає взаємодію із соціальними інституціями, поділяється на адаптацію та інтеріоризацію. Процеси виховання, навчання та соціальне становлення неможливе без взаємодії в інформаційному просторі.

Система соціальних зв'язків реалізується за допомогою технологічних інструментів. Зараз наше життя наповнене активною діяльністю в соціальних медіа. Це так звані «нові медіа», які охоплюють нові платформи передачі контенту. І входження у соціальний простір включає входження у інформаційних простір масової комунікації, яка активно здійснюється на будь-яких інтернет-ресурсах.

Дослідниця масової комунікації І. Стройко виділяє такі типи нових медіа:

- інтернет-плеєри теле- і радіо-каналів;
- Video-on-Demand (VOD – відео на замовлення) та Audio-on-Demand (аудіо на замовлення); – система індивідуальної доставки абоненту за його запитом фільмів, телепередач, іншого контенту за допомогою Інтернету, кабельних, IPTV та/або інших мереж з серверу (наприклад, сервіси YouTube, iTunes, Hulu; в Україні;— інтернет-кінозал компанії Star Media);
- Catch-Up TV (різновид Video-on-Demand) – інтернет-сервіси, що дозволяють переглядати телевізійний контент протягом певного обмеженого періоду часу, що доступний після телевізійної трансляції фільму, передачі, тощо. Наприклад, Virgin Media, LiveInternetTV, офіційні сайти українських телеканалів (СТБ, «Новий канал», ICTV тощо);
- соціальні мережі: Facebook, MySpace, ВКонтакте, Однокласники, FriendFeed, LinkedIn, Instagram, Foursquare тощо;
- блоги (наприклад, Livejournal), включаючи підкасти та відеоблоги;
- мережі мікро-блогів: Twitter, Tumblr тощо;
- онлайн-медіаплеєри: Voox;
- інтернет-радіо-сервіси: Pandora;
- фотосервіси: Picasa, Flickr [5].

Активний розвиток таких засобів масової комунікації впливає на соціалізацію та життєдіяльність особистості. Мікс культурних цінностей, які пропагуються ЗМК частково інетріоризується та стає цінностями особистості.

Соціальна взаємодія також зазнає змін: частина повсякденного спілкування переміщується в інтернет-простір нових медіа та наповнюється їхніми особливостями. Нові медіа включають елементи комерціалізації контенту, в умовах конкурентної ринкової системи вони мають на меті привабити користувача і тематикою, і формою подачі, і віртуальними можливостями.

Електронні особливості такої віртуальної активності змінюють особистість та процес її соціалізації. Етапом соціального розвитку стає діяльність в нових електронних медіа. Це новий простір для соціалізації особистості. Він охоплює комунікацію не лише з друзями, батьками, однокласниками, а й з усім світом через глобальну інформаційну взаємодію.

У 2011 році американські вчені провели опитування, в якому з'ясували, що близько 22% підлітків заходять на свій улюблений сайт соціальних ЗМІ понад 10 разів на день, а більше половини відвідують його частіше одного разу на день. 75% підлітків мають мобільні телефони, а 25% послуговуються ними для користування соціальними мережами, 54% – для написання текстових повідомлень, 24% – для обміну миттєвими повідомленнями»[3]. Таким чином, соціальні медіа є інструментом соціалізації дітей та підлітків.

О. Іванов вважає, що дитина має два мотиви щодо перебування у медіа просторі:

- соціальна інтеграція.
- втеча від реальності [2].

На нашу думку, це взаємовиключаючі елементи, але вони можуть бути активні одночасно. Дитина потребує соціальної інтеграції, але, якщо у взаємодії із соціумом з'являються труднощі – вона підмінює реальність віртуальним медіапростором. Таким чином, потреба соціалізації реалізується штучним способом.

Оскільки взаємодія у сучасному соціумі неможлива без віртуального простору, вона провокує відсторонення від соціуму через те, що частково чи повністю замінює реальність на віртуальну взаємодію.

В. Брязкун наводить такі можливі зміни в свідомості особистості через глобальний інформаційний вплив: некритичне сприйняття реальності; неадекватне розуміння ситуації; байдуже ставлення до подій; формування наркоподібної залежності від отримання нових порцій інформаційного подразнення; порушення та розлади психо-емоційних реакцій [1].

Тож розвиток під таким тиском провокує інформаційну залежність, відсторонення від соціуму та психо-емоційну нестабільність.

Постійна діяльність у просторі нових ЗМК впливає і на дорослу сформовану особистість. І в дорослих і неповнолітніх користувачів ЗМК розвивається споживацька соціалізація (consumer socialization) – процес, за якого люди отримують знання та формують навички, пов'язані зі комерційним споживанням.

Діти - активні споживачі комерційної реклами, адже за даними досліджень, до того часу як дитина завершує шкільне навчання, вона вже переглянула близько 350 000 рекламних роликів. Дитина стає глядачем близько 20 000 роликів на рік, серед яких реклама іграшок, пластивців, цукерок та закладів швидкого харчування. Нові медіа мають можливість наповнювати свій простір такою рекламою і змінюють наше відношення до світу та формують уявлення нового покоління[6].

Таким чином, зараз особистість певною мірою є продуктом глобального інформаційного простору.

Джерела та література:

1. Брязкун В. Вплив віртуалізації свідомості на становлення інформаційного суспільства / В. Брязкун [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inf.oa.edu.ua/dopovid/bryazkun.pdf>
2. Іванов О. Лекція 7 з курсу Соціологія масових комунікацій: Індивід як реципієнт масової комунікації / О. Іванов. — К.: НаУКМА, 2013. – 10 с.
3. Проблеми впливу засобів масової інформації на дітей і підлітків / Американська академія педіатрії. 2011. с. 96–101. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://d-l.com.ua/articles/129.html>
4. Скрипченко О. В. Загальна психологія / О.В.Скрипченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/10970518/psihologiya/psihologiya_osobistosti
5. Стройко І. Нові медіа та тенденція розвитку авторського права та суміжних прав в Україні та світі / І. Стройко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uba.ua/documents/text/Stroyko_Iryna.pdf
6. Dominik, J.R. (2011). Social Effects of Mass Communication. McGraw-Hill Higher Education. с. 474.

Федотова Тетяна Володимирівна
кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Михайлець Ангеліна Володимирівна
студентка факультету психології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА ОСОБИСТІТЬ СТУДЕНТА

Постановка проблеми. Існування сучасної людини неможливо уявити без телебачення та Інтернету. На сьогодні засоби масової комунікації (ЗМК) є не лише основним джерелом інформування з приводу того, що відбувається навколо, а й виступають одним з найважливіших інститутів соціалізації особистості.

Завдяки зростаючим можливостям технологічного прогресу, інформація миттєво доходить до споживача, багаторазово тиражується та активно входить у маси. В наш час ЗМК здійснюють сильний психологічний вплив на свідомість і підсвідомість людей та є потужним важелем в управлінні соціумом. Завдяки мас-медіа до населення може бути донесена будь-яка інформація та дезінформація. Таким чином, виконуючи інформативну функцію, ЗМК можуть здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на людство, а особливо на найбільш активну його частину – студентство, оскільки дана вікова група є найбільш сприятливою до інформації, легко її сприймає та недостатньо критично оцінює. Загалом для молоді ЗМК стали звичним місцем існування, і тому відіграють значну роль в життєдіяльності молодого покоління.

Виклад основного матеріалу. Масова комунікація розуміється як соціально обумовлене явище, основною функцією якого є вплив на аудиторію через ЗМКст інформації, що передається. Обов'язковою умовою її здійснення є наявність технічних засобів, що забезпечують її регулярність та тиражованість. На сьогодні вдосконалення технічних можливостей ЗМК значно розширило масштабність маніпуляцій людською свідомістю, яка легко піддається впливу [3]. В інформаційну епоху роль медіа в формуванні людських цінностей, орієнтацій та поглядів значно зростає. О. Тузиков стверджує, що ЗМК мають змогу значною мірою програмувати масову свідомість, щоденно пропонуючи не лише повістку дня, а й задаючи схеми інтерпретації подій [2]. До того ж ЗМКстився акцент з виховної функції мас-медіа на функцію розваг та задоволення споживчих інтересів.

Ми вже зазначали щодо неоднозначності впливу ЗМК на людину. З однієї сторони, мас-медіа висвітлюють різноманітні актуальні суспільні проблеми, тим самим інформуючи людей про наявний стан справ, що дозволяє «тримати руку на пульсі суспільного життя» та бути в курсі усіх подій. З іншого боку, ЗМК активно маніпулюють людською свідомістю, провокують «стадність» особистості, знеособлюють її у прийнятті рішень,

стандартизують погляди та спонукають до поведінки, сприяючи виробленню одноманітних реакцій.

Лише незначна частина усієї інформації, яку отримує особистість, є дійсно важливою та корисною, доволі часто мас-медіа репрезентують людям домисли та наукоподібну брехню. Сучасні ЗМК також діють як засіб невротизації та стимуляції агресивних імпульсів аудиторії. Зокрема, низка експериментальних досліджень вітчизняних та західних вчених (А.Бандури, Дж.Гербнера, Е.Доннерстейна, В.Франкла та ін.) засвідчують про негативний вплив переглядів фільмів зі сценами насилля, бійок та жажів, а також комп'ютерних ігор та інтернет-сайтів, де пропагується насилля [1].

Метою дослідження було з'ясування впливу засобів масової інформації на студентство. Оскільки особи цієї вікової групи зазвичай сприймають норми поведінки, етичні вимоги, естетичні принципи, які пропагуються мас-медіа як позитивний стереотип способу життя, стилю одягу, форми спілкування тощо. Таким чином й відбувається їх соціалізація згідно норм, бажаних для суспільства.

Для реалізації поставленого завдання, ми розробили авторський опитувальник, який провели на студентах факультету психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки віком від 17 до 21 років (загальна кількість респондентів 67 осіб). Респондентам пропонувався ряд питань стосовно пріоритетного джерела інформації, оцінки діяльності мас-медіа, дратівливих елементів ЗМК, а також впливу останніх на них.

Аналіз відповідей респондентів на запитання засвідчив наступне:

– 58% осіб зазначили, що з-поміж усіх ЗМК надають перевагу Інтернету, 38% студентів – телебаченню та 4% респондентів – пресі, жоден з опитуваних не виділив радіо в якості джерела інформації. Варто наголосити, що телебачення та електронні засоби масової інформації забезпечують можливість наочно-образного сприйняття, а отже сильнішого емоційного впливу на індивіда;

– на запитання «Чи довіряєте ви засобам масової інформації?» 52 % опитуваних дали позитивну відповідь, 48% студентів – негативну. Діяльність ЗМК як незадовільну оцінило 67% респондентів, а 21% осіб виявились задоволеними роботою мас-медіа;

– 23% респондентів, відповідаючи на запитання «Як би ви оцінили вплив ЗМК на особистість?», зазначили, що вплив мас-медіа на людину є нейтральним (тобто виключно інформативним та не несе ніякого маніпулятивного впливу), 46% осіб наголосили на негативному впливі, а 31% опитуваних на позитивному;

– відповідаючи на запитання «Чи могли б ви уявити своє життя без ЗМК?» лише 17% студентів дали стверджувальну відповідь, в той час як 83% досліджуваних засвідчили, що без засобів масової інформації вони не уявляють свого існування.

Висновки. Отже, сучасна ситуація породжує неоднозначність в оцінці діяльності засобів масової інформації. Вони настільки міцно вплили в

людську повсякденність, що більшість із нас вже не може уявити свого буття без них. Вплив ЗМК на особистість починається із самого раннього віку та відбувається впродовж усього життя. Сьогодні під впливом мас-медіа формуються не лише ціннісні орієнтації, смаки, погляди, звички, а й громадська думка та суспільні настрої. Тому дійсно актуальним стає вислів У.Черчіля стосовно того, що, той, хто володіє інформацією – володіє світом.

Сьогодні з впевненістю можна стверджувати те, що той, хто контролює ЗМК, здатний активно впливати на погляди людей, їх поведінку, на свідомість мас. Оскільки від інформаційних потоків неможливо самоізолюватися або залишитись осторонь, процес їх впливу відбувається незалежно від бажань індивіда. Тому наскільки вдасться направити цей процес в конструктивне русло залежить психологічне та навіть психічне здоров'я нації.

Перспективу подальшого наукового пошуку вбачаємо у розширенні вибірки та методичного інструментарію дослідження.

Джерела та література:

1. Моисеев Н. Информационное общество как этап новейшей истории / Моисеев Н. // Свободная мысль. – 1996. – №1. – С.76-82.
2. Тузиков А. Р. Теории идеологии в западной социологии: от критики «ложного сознания» к анализу дискурсивных масс-медиа: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра соціол. наук : спец 22.00.06. «Социология культуры, духовной жизни» / А. Р. Тузиков. – М.: 2003. – С.21
3. Фрейд З. Массовая психология и анализ человеческого «Я». // Фрейд З. – Питер: Мерани, 1991. – 138 с.

Фролова Олена Вікторівна

кандидат психологічних наук,
Університет Марії Кюрі-Склодовської, Люблін

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

У пубертатний період статеве дозрівання виводить завдання побудови гендерної ідентичності в число найбільш актуальних у загальному процесі становлення цілісної ідентичності, а, на думку деяких дослідників, усвідомлення власної соціальної статі є провідною лінією розвитку в отрочстві [1].

Гендерна ідентичність підлітків вбирає в себе ряд очікувань, що висуває суспільство індивіду в контексті соціальних нормативів статевих ролей. А ці норми, у свою чергу, набувають у спілкуванні з однолітками і в спільній діяльності особистісний смисл, який і забезпечує усвідомлення і прийняття підлітком своєї статевої приналежності, включення в чоловічу або жіночу групу, вироблення моделей поведінки і взаємодії в контексті гендерних ролей [3].

Характерним в окресленому віковому періоді є збільшення інтересу до сексуальної поведінки. Одним із важливих способів підтвердження гендерної ідентичності є фантазії на сексуальні теми. Особливого значення при цьому набуває процес диференціації сексуальних ролей, тобто нормативних для даної статі правил і зразків сексуальної поведінки. У традиційних суспільствах система таких ролей зазвичай відрізняється жорсткістю і визначеністю, хоча вона не однакова в різних культурах. У сучасному суспільстві, у зв'язку з емансипацією жінок, кризою мужності, традиційна диференціація статевих ролей переживає радикальну зміну. Цей процес неоднаково протікає в різних соціально-економічних і етнокультурних середовищах. Існують дуже великі варіації у ступені сексуального інтересу, що розвивається в підлітковий період. Досвід сексуальних і романтичних відносин в юності також значно відрізняється у різних людей. Він залежить від таких факторів, як соціальний стан, ступінь зацікавленості в сексі, установки компанії однолітків, релігійна приналежність, вплив батьків, засобів масової інформації тощо. До цього моменту в психосексуальному розвитку людини формування гендерної ідентичності практично завершується. Надалі можливі лише незначні її зміни, але фундаментальні патерни є стійкими [2].

Вплив факторів гендерної соціалізації (сім'ї, однолітків, школи, засобів масової інформації) різний і в результаті призводить до формування відмінних типів особистості. У свою чергу, гендерні характеристики особистості, сформувавшись до кінця цього періоду, починають визначати структуру і спрямованість спілкування підлітків, вибір цінностей, ступінь популярності в групі і ряд інших параметрів, які можна вважати показниками соціалізації. Соціалізація в сучасних умовах ставить перед підлітками різноманітні завдання і пред'являє настільки неоднозначні вимоги, відтак жорстка детермінація поведінки відповідно до статевої ролі є в більшості випадків перешкодою для повноцінної самореалізації особистості, що дорослішає, в суспільстві. При характеристиці маскулінності – фемінності, у сучасній літературі, очевидною є тенденція пов'язувати маскулінність з діяльністю, інструментальністю, а фемінність – зі спілкуванням і експресією. Однак, відзначається, що високі показники фемінності у жінок і маскулінності у чоловіків не є запорукою психічного благополуччя. Так, висока фемінність у жінок часто супроводжується підвищеною тривожністю. Високомаскулінні чоловіки часто є менш упевненими в собі і менш здатними до прояву лідерства. Окрім цього, представники обох статей із високими показниками вказаних параметрів, гірше справляються з формами активності, що не співпадають з традиційними статевими ролями [4].

Присвоєння і реалізація конкретної гендерної ролі має як переваги, так і обмеження, в першу чергу пов'язані з виникненням гендерно-рольових конфліктів, коли жорстко детермінована маскулінна або фемінна роль не дозволяє приймати рішення і діяти в ситуаціях, що вимагають прояву якостей або дій, «закріплених» за протилежною статтю. Слід зазначити, що процес гендерної соціалізації ускладнюється ще й тим, що маскулінність і

фемінність можуть як збігатися, так і не збігатися з чисто біологічною ідентичністю юнаків і дівчат. Для гендерної ідентичності вирішальне значення має не емпірично фіксована статева приналежність, а фактично виконувана соціальна роль чоловіка або жінки. Це свідчить про самостійний характер гендеру як соціальної (не біологічної) статі. Подібна диференціація в сучасному світі детермінується економічними, демографічними і соціальними чинниками.

Усталена на сьогоднішній день класифікація виділяє маскулінний, фемінний, андрогінний і недиференційований гендерні типи, кожний з яких володіє певним співвідношенням традиційно «чоловічих» і традиційно «жіночих» якостей. У сучасних дослідженнях все частіше демонструються соціалізаційні можливості андрогінної особистості, що інтегрує жіночий емоційно-експресивний стиль з чоловічим інструментальним стилем діяльності. Інститути ж соціалізації підлітків як і раніше задають дихотомічний поділ на чоловічі і жіночі моделі поведінки і пред'являють подвійні стандарти у відношенні дорослішання юнаків і дівчат. Існуючі раніше традиційні зразки маскулінності/фемінності в сучасних умовах багато в чому трансформувалися і продовжують динамічно розвиватися. Це створює серйозні труднощі для підлітка, який намагається інтегрувати в особистості різні соціальні ролі, зразки поведінки і риси [1].

Таким чином, підліток, вибудовуючи власну картину світу, свій новий образ «Я», не обмежується пасивним засвоєнням гендерних норм і ролей, а прагне самостійно й активно осмислювати і формувати свою гендерну ідентичність, при цьому болісно переживаючи ситуації «Я не справжній чоловік» або «Я недостатньо жіночна». Підлітки оточені великою різноманітністю ролей, що пропонуються численними референтними групами, які потрібно інтегрувати в особистісну ідентичність, а конфліктуючі моменти слід урівноважити або відторгнути. Завдання підлітка – конструювання своєї ідентичності як представника певної статі, розпізнавання і прийняття в собі індикаторів чоловічого і жіночого і включення в референтну групу.

Джерела та література:

1. Гуменюк О. Психологія Я – концепції: монографія / О. Гуменюк. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 149 с.
2. Эриксон Э. Идентичность: Юность и кризис / Э. Эриксон : Пер. с англ. – М. : Прогресс, 1996. – 224 с.
3. Иванова Н.Л. Социальная идентичность в различных социокультурных условиях / Н.Л. Иванова // Вопросы психологии. – 2014. – № 5. – С. 21–29.
4. Павленко В.И. Представления о соотношении социальной и личностной идентичности в современной западной психологии / В.И. Павленко // Вопросы психологии. – 2010. – № 1. – С. 66–78.

Чміль Інна Леонідівна

керівник секції психології районної філії ВОМАН,
НВК «Маневицька ЗОШ I-III ступенів №2-гімназія ім.А.П.Бринського»

ОСОБИСТІТЬ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

В суспільстві формується цілий клас підлітків-фанатів Інтернет мережі. Спілкування з цими дітьми показує, що багатьом з них захоплення комп'ютером зовсім не йде на користь. Основні різновиди діяльності здійснюваної за допомогою інтернету, а саме, спілкування, пізнання і гра – володіють властивістю захоплювати дитину цілком, не залишаючи їй інший раз ані часу, а ні сил на інші види діяльності. В даний час інтенсивно обговорюється феномен «залежності від Інтернету».

На сучасному етапі досліджень проблемою інтернет - залежності підлітків займаються такі психологи, як : К. Янг, А.Е. Войскунський, І. Голдберг, М. Боришевський, Д. Грінфілд, Ф. Райс, К. Кім.

Термін «Інтернет – залежність» часто трактується дуже широко і означає велику кількість проблем поведінки і контролю над бажаннями. Основні п'ять типів характеризуються в такий спосіб (саме в підлітковому середовищі вони поширені, а в інших «вікових» групах деяких може просто не існувати):

1. Кіберсексуальна залежність – нездолане бажання до відвідування порносайтів, обговорення сексуальної тематики в чатах чи спеціальних телеконференціях «для дорослих».

2. Пристрасть до віртуального спілкування та віртуальних знайомств – надмірна кількість знайомих і друзів у Мережі, великі об'єми листування, постійна участь у форумах.

3. Нав'язлива «фінансова» потреба у Мережі – гра в онлайнві ігри (як азартні так і рольові), постійні покупки чи участь в Інтернет-аукціонах.

4. Інформаційне перевантаження (нав'язливий web-серфінг) – нескінченні подорожі по мережі, пошук інформації по базам даних і пошуковим сайтам.

5. Комп'ютерна залежність – нав'язлива гра в комп'ютерні ігри або програмування та інші види комп'ютерної діяльності по Мережі [4].

Саме в підлітковому віці інтернет – залежність має найбільш негативний вплив, адже як і для кожного вікового періоду для підліткового віку характерна певна діяльність, що спрямована на засвоєння норм взаємовідносин, більшою мірою з однолітками. Як відомо, будь-яка діяльність спрямована на задоволення потреб. Спектр базових потреб сучасного підлітка досить широкий. Крім життєво важливих, у тому числі важливе останнє місце посідають соціальні потреби й потреби, пов'язані з недостатнім розвитком особистості [1.33с].

Говорячи про комунікативну сторону особистості, то її можна поділити на вербальну та невербальну. Саме за рахунок цих 2 компонентів забезпечується обмін інформацією, який необхідний людям для організації спільної діяльності. У віртуальному спілкуванні (чат, ICQ,

телеконференціях, Viber, програма, що дозволяє спілкуватися із співбесідником один на один, в режимі діалогова вікна), форум, гостьова книга і листування по e-mail вже трішки по-іншому. Звичайно тут теж присутні, як вербальна, так і невербальна комунікації, але Інтернет спілкування має свої особливості.

Якщо при аналізі звичайного спілкування ми використовуємо такі терміни як «круг спілкування», «референтна група», то стосовно віртуальної реальності необхідно ввести поняття «Інтернет співтовариство». Інтернет – співтовариство можна визначити як групу користувачів, що сформувалася в процесі віртуального спілкування в рамках певного Інтернет-ресурсу і об'єднану загальними інтересами, симпатіями або тематикою ресурсу [2].

Віртуальне спілкування володіє підвищеною в порівнянні із звичайними соціальними контактами емоційною насиченістю. Дуже часто і дуже швидко між співбесідниками виникають близькі відносини, часто перехідні у взаємну приязнь, дружбу, якщо співбесідники однієї статі, а між чоловіком і жінкою вони часто набувають більш інтимну форму, яка в Інтернеті іменується «віртуальний роман».

Вище перелічені особливості Інтернет-спілкування приводять до значного збідненню словарного запасу користувачів. Як наслідок можливе виникнення труднощів з афективною стороною спілкування, тобто з адекватною передачею і сприйняттям емоційного стану співбесідників. Ці труднощі, зокрема, пов'язані з втратою можливості вербально описати свої відчуття і емоції. Стандартність побудови фраз і використання невеликого числа слів, мовних відтінків і синонімів згладжує емоційний фон бесіди. Всі ці особливості визначають не тільки специфіку комунікативних процесів в мережі, але і задають новий, “мережевий”, стиль сприйняття, передачі інформації, отже, і стиль мислення в нових категоріях.

Поза сумнівом, вплив комп'ютера на підлітка не можна недооцінювати. Залежність від комп'ютера – реально існуючий феномен. Не викликає сумніву той факт, що спілкування особистостей, у яких вже сформована залежність, є утрудненим. Вони віддають перевагу спілкуванню із комп'ютером в соціальних мережах, чим повноцінному спілкуванню. Механізм формування Інтернет- залежності дуже схожий з ніотиновою, алкогольною і наркотичною, хоча в інтернет-залежності немає прямої діючої речовини. Це не хімічна, а виключно психічна залежність, що впливає, втім, на ті ж рецептори в центрах задоволення.

У школярів підліткового віку залежність від інтернету може говорити також про наявність психологічних проблем – нереалізованості в колі спілкування, проблемних відносин у родині, труднощів з навчанням, від яких підліток поринає в більш успішне віртуальне життя.

Джерела та література:

1. Балонов І.М. «Комп'ютер і підліток» М.,2002р. стр.32-58.
2. Церковний А. Аспекти формування Інтернет-залежності //Соціальна психологія.-2004. №5(7). Стр.149-154.
3. Искусство общения в Интернет, или сказкотерапия в действии //Мир ПК.- 1998.- №4.

**ОСОБИСТІТЬ В ОРГАНІЗАЦІЯХ ТА НА
РИНКУ ПРАЦІ**

ВПЛИВ МОТИВАЦІЇ ДО ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПЕДАГОГА

Вивчення впливу мотиваційних феноменів на різні сторони професійної діяльності являється однією з ключових проблем в психологічній науці. Дослідження в цьому напрямку ведуться з початку ХХ ст., проте актуальність даної проблеми серед представників різних наукових шкіл з часом тільки зростає.

У сучасній науці терміном “мотив” (мотивація, мотивуючі фактори) часто позначаються зовсім різні явища. Мотивами називають інстинктивні імпульси, або логічні потяги, а також переживання емоцій, інтереси, бажання.

Система основних “сміслоутворюючих” мотивів, які визначають ставлення людини до навколишнього світу, становить один із провідних елементів у структурі особистості (те, що спрямовує і визначає цілі нашої діяльності та поведінки).

Як відомо, мотивація займає особливе за значенням місце в структурі професійної діяльності людини, яка працює в системі професійних відносин «людина-людина».

Провідну роль в продуктивності педагогічної діяльності відіграє рівень та структура мотивації. Щоправда не всі параметри педагогічної діяльності жорстко залежать від рівня мотивації педагога.

А. К. Байметов, вивчаючи мотиви педагогічної діяльності, усю їх різноманітність об'єднав у три групи:

- мотиви обов'язку;
- мотиви зацікавленості і захопленості предметом, що викладається;
- мотиви захопленості спілкуванням із учнями – так звана «любов до молоді».

А. К. Байметов відзначає, що домінування мотиву обов'язку властиво вчителям, схильним до авторитаризму, домінування мотиву спілкування – учителям-лібералам, а відсутність домінування того або іншого мотиву – учителям, схильним до демократичного стилю керівництва [1]

Л. Н. Захарова, уточнюючи види професійних мотивів викладача, із великої області факторів називає наступні: матеріальні стимули; спонукання, пов'язані із самоствердженням; професійні мотиви; мотиви особистісної самореалізації.

За даними Л. Подимовой та В. Сластьоніна, мотиви самореалізації відіграють провідну роль в позитивному сприйнятті викладачем нововведень у професійній сфері та займають провідне місце в системі мотивів інноваційної діяльності.

Задоволеність педагогічною професією істотно корелює з оптимальністю так званого «мотиваційного комплексу» педагога. У

концепції про зовнішню і внутрішню мотивацію зазначено: про **внутрішній тип мотивації (ВМ)** можна говорити, якщо діяльність значуща для особистості сама собою.

Якщо в основі мотивації професійної діяльності лежить прагнення до задоволення інших потреб (мотиви соціального престижу, зарплати тощо), то це зовнішня мотивація. Зовнішні мотиви диференціюються на зовнішні позитивні та зовнішні негативні [1].

За даними А. А. Реана, задоволеність професією має значущі кореляційні зв'язки з оптимальністю мотиваційного комплексу педагога.

Психологічний аналіз прояву толерантної поведінки в процесі педагогічної діяльності особистості свідчить про те, що вона є професійно важливою якістю особистості педагога. Аналізуючи особливості формування толерантності вчителя в педагогічному процесі, Ю.П. Поваренко визначає два види толерантності педагога: соціальну і психологічну.

Ю.П. Поваренко пропонує виділяти в соціальній толерантності структурні компоненти: динамічні і операційні. Динамічна сторона толерантності визначається вмістом мотиваційної сфери вчителя, системою його цінностей, інтересів, переконань і соціальних установок. Отже, під педагогічної толерантністю будемо розуміти володіння вміннями і навичками толерантної взаємодії з усіма суб'єктами освітнього процесу; установку на толерантність як активну позицію щодо формування толерантності своєї особистості, особистості учнів і їх батьків; як якість особистості; як норма своєї поведінки, що представляє собою одну зі складових педагогічної етики. Педагогічна толерантність є соціальною категорією і проявляється в установці на прийняття іншої людини, на емпатичне розуміння, на відкрите і довірче спілкування.

У педагогічній діяльності взаємодія безпосередньо пов'язана з толерантністю. Толерантній поведінці будуть відповідати такі типи взаємодії, як діалог, співпраця, опіка; інтолерантності - придушення, індиферентність, конфронтація, конфлікт.

Співпраця передбачає спільне визначення мотивів взаємодії, розподіл сил і засобів на основі можливостей кожного. У поведінці проявляється наступним чином: контактність, доброзичливість, відсутність тривожності, мобільність дій, ввічливість, терпіння, довірливість, соціальна активність. [2; с.59]

Дослідження було проведено на вибірці педагогічних працівників ВоК НУХТ у кількості 100 осіб віком від 21 до 63 років, для виявлення впливу мотивації до досягнення успіху на формування професійної толерантної поведінки педагога нами було обрано наступні методики: Методика діагностики професійної педагогічної толерантності (Ю. А. Макаров), Методика діагностики особистості на мотивацію досягнення (Т. Елерс).

За методикою діагностики особистості на мотивацію досягнення (Т. Елеас) серед досліджуваних помітне домінування дуже високого та високого рівня мотивації успіху Середній показник рівня мотивації

досягнень у експериментальній групі – 18,3, що відповідає помірно високому рівню мотивації до успіху.

За Методикою діагностики професійної педагогічної толерантності (Ю. А. Макарова) серед досліджуваних середній рівень педагогічної толерантності - 48,96, що відповідає середньому рівню професійної педагогічної толерантності

Для вивчення впливу мотивації до досягнення успіху на формування професійної толерантної поведінки педагога нами було застосовано кореляційний аналіз, для виявлення причинного зв'язку між мотивацією до досягнення успіху, та професійною педагогічною толерантністю

Застосувавши кореляційний аналіз між двома змінними ми отримали коефіцієнт кореляції $r = 0,59$, який свідчать про повний лінійний зв'язок між мотивацією до досягнення успіху та професійною педагогічною толерантністю.

Джерела та література:

1. Айсмонтас Б. Б. Педагогическая психология. Опорные конспекты. – М. : Московский открытый социальный университет, 2001. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ido.rudn.ru/psychology/pedagogical_psychology/12.html

2. Соколов В.А. Толерантность: состояние и тенденции// СОЦИС – 2003, № 8, с. 54-63.

Дзвінчук Юлія Володимирівна

аспірант, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВІДНОШЕННЯ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР

Актуальність дослідження. Сучасна психологія професійної діяльності представляє фахівця не стільки в якості виконавця професійної ролі, скільки в якості творця власного професійного шляху і автора самого себе як професіонала. Вона все більше «персоналізує» концептуальну модель і збагачує її власне особистісними якостями. Особливе значення надається суб'єктності як інтегральній особистісній властивості, яка втілюється в саморегуляції професійної діяльності, ділового спілкування, кар'єри і в самодетермінації професійного розвитку. Прискорення темпів науково-технічного прогресу сформувало соціальний запит на працівника нового типу – активного, автономного, креативного фахівця, який гнучко адаптується до соціальних і технологічних новацій, здатний до безперервного професійного саморозвитку та ефективної конкуренції на ринку праці. Сучасна психологічна наука, прагнучи досягнути феномен професійного самовідношення, зосереджується на проблемі особистості професіонала. Сформоване професійне самовідношення є суттєвим чинником попередження особистісних і професійних криз та деформацій, пов'язаних із набуттям гідного статусу в ієрархії професійної спільноти.

Аналіз досліджень з даної проблеми. Психологічна природа відношення достатньо складна і різноманітна. Одні дослідники (В. М'ясищев, В. Ядов) пов'язують її з активністю, інші (Л. Божович, Ю. Приходько, Г. Щукина, Н. Морозова, В. Мухіна) - з емоційною сферою, з формою психічної діяльності, найбільш представленою у мотиваційно-емоційній сфері особистості (К. Альбуханова-Славська, О. Леонтьев, Е. Рубінштейн). Найчастіше категорію відношення розглядають як мотиваційно-емоційну спрямованість активності особистості (В. Вилюнас, С. Крягжде, В. М'ясищев, Е. Ширяев, В. Ядов, С. Якобсон).

Метою дослідження є емпіричний аналіз та вивчення кореляційних зв'язків між категоріями професійного самовідношення та професійної мобільності медичних сестер.

Результати дослідження. Професійна мобільність особистості – це інтегральне психічне утворення, що є одним з механізмів соціальної адаптації, які дозволяють людині управляти ресурсами суб'єктності і професійною поведінкою [1].

У найширшому значенні професійне самовідношення – це психічне утворення, в якому представлені і структуровані об'єктивні відносини індивідуальних властивостей людини до процесу практичного здійснення професійної діяльності, росту професійної кар'єри і ділового спілкування; це відношення не до визнання про самого себе як працівника, фахівця або професіонала, а ставлення до себе як до діючого суб'єкта, який спілкується і будує кар'єру [2].

У нашому дослідженні брали участь 140 медичних сестер ЛПЗ м. Луцька та Луцького району. Діагностичним інструментарієм стали авторська анкета «Професійна мобільність медичної сестри» та методика «Опитувальник професійного самовідношення» (К.В. Карпінський, А.М. Колишко).

За результатами авторської методики «Професійна мобільність медичної сестри» було діагностовано 3 рівні професійної мобільності (рис. 1).

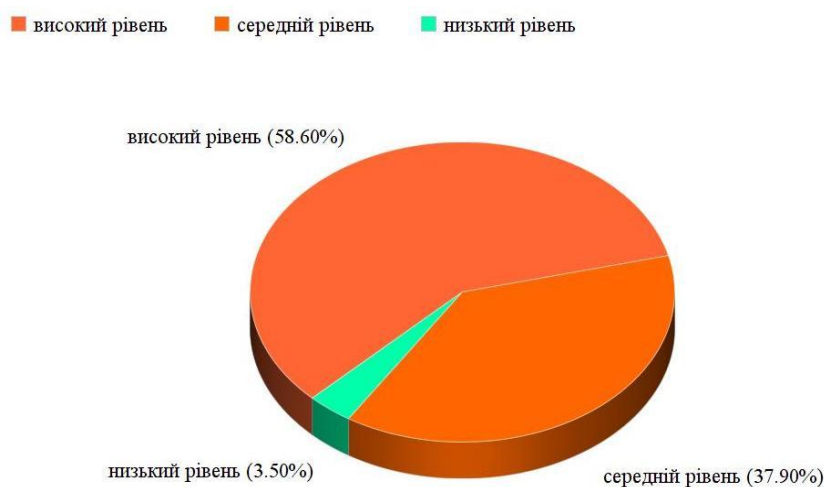

Рис. 1. Відсотковий розподіл результатів за методикою визначення рівнів професійної мобільності

Аналіз проведеного дослідження 140 фахівців дає змогу говорити про переважаючий *високий рівень* професійної мобільності медичних сестер (58,60% досліджуваних). Наявність високого рівня професійної мобільності дозволяє особистості швидко адаптуватися до різноманітних змін у професійній сфері, нестандартно мислити й діяти, ефективно вирішувати професійні завдання різного рівня, бути здатним до професійного саморозвитку та самовдосконалення. *Середній рівень* притаманний 37,90% наших медичних сестер. Це означає, що такі особистості адаптуються до різноманітних змін у професійній сфері з деякими труднощами, ефективно вирішують професійні завдання тільки свого кваліфікаційного рівня, але здатні до професійного саморозвитку та самовдосконалення. Діагностований *низький рівень* (3,50%) професійної мобільності дає можливість сказати, що даним працівникам важко адаптуватися до змін у професійній сфері, вони з труднощами вирішують професійні завдання складного рівня, їм важко саморозвиватись та самовдосконалюватись.

Для визначення професійного самовідношення респондентів ми використовували опитувальник «Професійного самовідношення» (К.В. Карпінський, А.М. Колишко). Дана методика дозволяє виявляти такі особливості фахівця:

Шкали

- Внутрішня конфліктність професійного самовідношення
- Самоповага в професії
- Самозвинувачення в професії
- Самоефективність в професії
- Самоприниження в професії
- Загальний показник позитивності професійного самовідношення

Субшкали

- • Самовпевненість в професії
- • Самоприв'язаність в професії
- • Самокерування в професії
- • Самооцінка особистісного росту в професії

Коефіцієнт кореляції використовується для визначення наявності взаємозв'язку між двома властивостями. При визначенні кореляції між рівнем професійної мобільності і шкалами і субшкалами опитувальника професійного самовідношення медичних сестер ми отримали такі результати:

- Загальний показник позитивності професійного самовідношення ($r = 0,641$)
- Самоприниження в професії ($r = 0,217$)
- Самоефективність в професії ($r = 0,221$)
- Самозвинувачення в професії ($r = 0,014$)
- Самоповага в професії ($r = 0,211$)
- Внутрішня конфліктність професійного самовідношення ($r = 0,107$)
- Самооцінка особистісного росту в професії ($r = 0,001$)

- Самокерування в професії ($r = 0,264$)
- Самоприв'язаність в професії ($r = 0,160$)
- Самовпевненість в професії ($r = 0,227$)

Отже, ми можемо зробити висновок, що з професійною мобільністю медичних сестер корелює лише загальний показник позитивності професійного самовідношення. Це можна пояснити тим, що загальний показник позитивності професійного самовідношення визначає вираженість глобального, внутрішньо недиференційованого почуття особистості «за» або «проти» себе як суб'єкта професійної діяльності. Між іншими шкалами взаємозв'язок з професійною мобільністю не виявлено.

Висновки. Побудова психологічної концепції особистості професіонала залишається однією з найважливіших завдань сучасної психології. Результати нашого дослідження показали, що лише загальний показник позитивності професійного самовідношення корелює із професійною мобільністю медичних сестер та опосередковує вплив стресорів, пов'язаних з трудовою діяльністю, на суб'єктивне благополуччя і соматичне здоров'я медиків середньої ланки. Позитивне професійне самовідношення сприяє задоволеності роботою, сімейними відносинами і життям в цілому.

Джерела та література:

1. Дворецкая Ю. Ю. Психология профессиональной мобильности личности: дис. кандидата псих. наук: 19.00.01 / Ю. Ю. Дворецкая. – Краснодар, 2007. – 143 с.
2. Карпинский К.В. Профессиональное самоотношение личности и методика его психологической диагностики : моногр. / К.В. Карпинский, А.М. Колышко. – Гродно : ГрГУ, 2010. – 140 с.

Дзюба Тетяна Михайлівна

кандидат психологічних наук, доцент,

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

**ОРГАНІЗАЦІЙНІ КОНФЛІКТИ ЯК ПОТЕНЦІЙНІ РИЗИКИ ВПЛИВУ
НА ПРОФЕСІЙНЕ ЗДОРОВ'Я ПРАЦІВНИКІВ ОСВІТНІХ
ОРГАНІЗАЦІЙ**

Останнім часом в умовах об'єктивної професійної реальності формується якісно інше ставлення працівників до власного професійного здоров'я. Однак, постійні зміни і трансформації в освітньому організаційному середовищі, насамперед негативно забарвлені, провокують різке збільшення дистресових факторів, які стають причиною дезорганізації психіки та організаційної поведінки педагога. На тлі цього виникають чисельні протиріччя організаційного розвитку, які доволі часто перетворюються в організаційні конфлікти, проектуючись у внутрішній світ фахівця. Здійснення професійно-педагогічної діяльності у конфліктогенному середовищі супроводжується зростанням емоційної

напруги, підвищенням рівня тривожності, провокацією невиправданих способів психологічного захисту, зростанням конфліктності. В ситуації професійного конфлікту особистість стає неврівноваженою, набуває загостреної чутливості до зовнішніх впливів, перебудовується так, що її поведінка стає непередбачуваною, мотивується випадковими речами. Працівник начебто втрачає психічну гнучкість: постійно повертається до образу, зради, втрати і «прокручує» одне й те ж сотні разів. Оточуючу професійну дійсність такий працівник сприймає надто прямолінійно, параліч волі не дає змоги діяти, гнів або апатія заважають реальному погляду на речі. Як зазначає Т.М. Титаренко, особистість стає дезадаптованою, не може пристосуватися до обставин, які змінилися [2].

Визначена проблема набуває актуальності в практичному вимірі професійно-педагогічної діяльності. За нашим припущенням організаційні конфлікти можуть розглядатися як потенційні ризики впливу на професійне здоров'я педагога. Ризики професійного здоров'я розуміємо як потенційну можливість впливу ймовірних факторів чи їх сукупності, які завдають певної шкоди або суттєво порушують ефективне здійснення фахівцем професійної діяльності, ділового спілкування і реалізації професійної кар'єри та можуть зумовлювати розвиток викривлених ставлень фахівця до власного професійного здоров'я. Психологічний аспект ризиків професійного здоров'я вчителя розглядається нами як ситуація, в якій присутній фактор (обставина), що здатен завдати шкоди (фізичної або психологічної), стати причиною руйнації захисних і адаптаційних механізмів психіки, зумовити втрати індивідуальних сенсів професійного буття через зміну конфігурації професійної «Я-концепції».

У межах проведеного нами комплексного дослідження ризиків професійного здоров'я педагога було виявлено тісні кореляційні зв'язки за методом рангової кореляції Пірсона між фактором «конфлікти у професійному середовищі» та окремими факторами ризиків професійного здоров'я (використано опитувальник «Ризики професійного здоров'я» Т.М. Дзюба [1]). Дослідження представлено вибіркою досліджуваних загальною чисельністю 1803 респондента. Математичні розрахунки, наведені нижче, були автоматизовані за допомогою комп'ютерного програмного пакету для статистичного аналізу даних «IBM SPSS Statistics 21». В якості обраних нами методик для виявлення кореляційних зв'язків було обрано методику діагностики рівня емоційного вигорання (В.В. Бойко), опитувальник професійної дезадаптації (Дмитрієва М.О.), тест здоров'я (Дж. Озава), клінічний опитувальник для виявлення й оцінки невротичних станів (К.К. Яхін, Д.М. Менделевич), опитувальник «Опанування важких життєвих ситуацій» (Н.Г. Осухова). Так, було виявлено, що фактор f15 «конфлікти у професійному середовищі» показав позитивні кореляції з такими симптомами емоційного вигорання як «переживання психотравмуючих обставин» (.630**), «незадоволеність собою» (.754**), «загнаність у кут» (.578**) у фазі напруження (.554*); «неадекватне емоційне вибіркове реагування» (.747**) та «редукція професійних обов'язків» (.889**) у фазі «резистенція» (.412**); «емоційний дефіцит» (.420**), «емоційна

відчуженість» (-,483**), «деперсоналізація» (,786*) та «психосоматичні та психовегетативні порушення» (,557**) у фазі «виснаження». Тому, конфлікти у професійно-педагогічній діяльності виступають потужним стресором, зумовлюють особистісні та емоційні зміни працівника, можуть сприяти зростанню безпорадності, втрати інтересу до змісту професійної діяльності.

За показниками професійної дезадаптації (,506**) отримано позитивні кореляційні зв'язки: «зниження загальної активності» (,735**), «відчуття втоми» (,693**), «порушення циклу сну» (,723**) та «особливості окремих психічних процесів» (,232**). Також фіксується зростання чутливості до кризи (,433**) у ситуації професійного конфлікту. Одночасно можна говорити про прояви структурних компонентів професійного здоров'я педагога: 1) за шкалою «тілесне здоров'я» (,402**) такі як: «відчуття втоми» (,410**), «гарний апетит, здатність їсти просту їжу із задоволенням» (-,351*), «глибокий та хороший сон» (-,236**); 2) за шкалою «психічне здоров'я» (,789**) маємо негативні кореляційні зв'язки як от: «хороший настрій» (-,471**), «ясність думок і справ» (-,477**); 3) за шкалою «духовне здоров'я» (,425**) виявляються такі показники як «прагнення до справедливості» (,761**) та «товариськість і доброзичливість до інших» (-,592**). Отримані кореляції доводять, що професійні конфлікти породжують стан психологічної напруги, труднощі у вирішенні професійних проблем, хронічну тривожність, відчуття постійного дискомфорту, фрустрації, песимізму. Постійне перебування в стані підвищеної тривоги та викликаний нею дискомфорт негативно позначається на професійному здоров'ї працівника: виникає загроза розвитку передневротичних станів та гіпертрофоване сприйняття професійної реальності. За клінічним опитувальником невротичних станів було отримано статистично значущі показники за шкалами «астенія» (-,511**) та «вегетативні порушення» (,854**). На думку Н.П. Чернуса та А.І. Шатіхіна, астенія є еквівалентом «аварійного гальма», який перешкоджає повній втраті працездатності. У цьому контексті астенія розглядається як універсальна реакція організму на будь-який стан, що загрожує виснаженню енергетичних процесів [3, с. 30]. Така точка зору цілком пояснює наявність негативної статистично значущої кореляції фактору зі шкалою «астенія».

Варто звернути увагу на окремі кореляційні тенденції фактору зі стратегіями опанування важких життєвих ситуацій (опитувальник Н.Г. Осухової), зокрема, прямі кореляції «стратегія уникання» (,729**), «стратегія пошуку соціальної підтримки» (,819**) та зворотні кореляції «стратегія самоконтролю» (-,497**), «стратегія дистанціювання» (-,497**), «стратегія планового рішення» (-,452**) та «стратегія прийняття» (-,416**). Отже, у вирішенні професійних конфліктів педагогічні працівники демонструють низький рівень асертивності, нездатність себе захищати від несправедливих дій, надмірне емоційне залучення в чужі деструктивні переживання, несамостійність у подоланні професійних труднощів. Окрім того, виявлено достовірно значущі зв'язки поведінки за стратегією уникнення, тобто у напружених ситуаціях педагоги віддають перевагу відмежуванню, ухиляються від відповідальності, виявляють

відстороненість, холодність у професійних комунікаціях, суб'єктивно репрезентуючи їх у внутрішній конфлікт. Було також виявлено, що показник «внутрішня конфліктність» (.593**) позитивно корелює з фактором «конфлікти у професійному середовищі», тобто внутрішній конфлікт розгортається між різними утвореннями в сфері «свідоме-несвідоме» працівника. У ситуації зовнішнього професійного конфлікту виникає загроза втрати професійно важливої цінності, яка безпосередньо співвідноситься з конфліктним (амбівалентним) професійним сенсом «Я», коли індивідуальні властивості одночасно і сприяють, і перешкоджають успішній професійній діяльності, діловому спілкуванню та кар'єрі. За таких умов професійний конфлікт сприймається (механізм антиципації) як незворотна професійна подія, що зачіпає одразу всі «виміри професійного буття» особистості, викликаючи одночасно і стрес, і фрустрацію, і кризу. Тому стратегія уникання як механізм емоційного регулювання у ситуації професійного конфлікту може призводити до появи та посилення невротичної симптоматики. Окрім того, виявлені дані фіксують амбівалентну тенденцію кореляційних зв'язків: з одного боку педагоги виявляють низький рівень самоконтролю у ситуації професійних конфліктів, а з іншого – демонструють прагнення взяти конфліктну ситуацію під контроль та звернення до соціальної підтримки. Прагнення педагога отримати соціальну підтримку, ймовірно, зумовлене не лише бажанням подолати негативні наслідки конфлікту, а й потребою ствердження позитивного професійного самоствавлення. Тому можемо констатувати відсутність у педагогів гнучкої системи стратегій подолання конфліктних ситуацій, що знижує ефективність адаптації до професійного стресу, провокує хронічне протікання емоційного вигорання, а, відтак, може розглядатися як потенційний ризик професійного здоров'я фахівця.

Джерела та література:

1. Дзюба Т.М. Комплекс методик для діагностики професійного здоров'я вчителя / Т.М. Дзюба. – Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2015. – 59 с.
2. Титаренко Т.М., Ларіна Т.О. Життестійкість особистості: Соціальна необхідність та безпека / Т.М. Титаренко, Т.О. Ларіна. – К.: Марич, 2009. – 76 с.
3. Чернущь Н.П., Шатихин А.И. Синдром функциональной астении в общетерапевтической практике. Трудности диагностики и терапии / Н.П. Чернущь, А.И. Шатихин // Трудный пациент. Том 7, № 6-7, 2009. – С. 29-34.

Мудрик Алла Богданівна

кандидат психологічних наук, доцент,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Леонович Катерина

студентка факультету психології,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТРУДОГОЛІЗМУ У ПЕДАГОГІВ

Професія педагога, без сумніву, є однією із найважливіших та найвідповідальніших. Педагог, як спеціаліст, який працює із дітьми, володіє

високим рівнем як професійних, так і особистісних вимог. Виконуючи велику кількість функцій у межах навчального закладу, педагоги знаходяться в зоні ризику виникнення професійного та емоційного вигорання, розвитку трудоголізму.

Трудоголізм є особливим видом залежності, яка виражається через втечу від реальності, зміни стану свідомості за допомогою фіксації на виконанні трудової діяльності [2]. Бажання втечі від реальності пов'язане із нездатністю забезпечити для себе домашній комфорт, переживати «дрібні радощі життя». Трудоголік раціоналізує свою поведінку, шукає пояснень свого надмірного заклопотання та зосередження на роботі. Особливістю трудоголізму є те, що людина, яка ним страждає не ставить кінцевою метою своєї діяльності отримання економічної вигоди. Навпаки, трудоголіки орієнтовані на процес виконання трудової діяльності, а не на результат. Часто, робота може не доводитись до кінця. Для трудоголіка важливо увесь час перебувати в діяльності. Трудоголіки обирають хобі, в яких виконують важливі функції добувача, годувальника (мисливство, рибальство, садівництво тощо).

Серед симптомів трудоголізму Ц. Короленко виокремлює наступні: важке переключення на інші види діяльності; перенасиченість враженнями, думками, переживаннями, які пов'язані з роботою; отримання задоволення від життя виключно у процесі виконання діяльності; відчуття себе впевненим у собі, сповненим енергією, переживання своєї самодостатності відбувається лише в тих випадках, коли він думає про роботу; час проведений без роботи сприймається досить важко, переважає стан роздратування та незадоволеності; поведінка у побуті та на роботі якісно відрізняється (у дома понурість, впертість, на роботі похвалення, енергія, ініціативність); після завершення однієї справи трудоголік одразу переходить до іншої; відпочинок сприймається досить негативно, він не має куди себе діти без роботи, тому заповнює вільний час роботою, думками про неї, фантазіями, планами тощо; невдачі сприймаються як катастрофи; завищені вимоги та постановка нереалістичних цілей та ін. [3].

На відміну від працюючої людини, трудоголік орієнтується не на результат роботи, винагороду за неї, а на сам процес виконання діяльності. Спілкування у родині сприймається як перешкода до досягнення поставлених цілей, задач діяльності. Їм притаманне компульсивне бажання постійно досягати успіху, отримати схвалення зі сторони оточуючих, важливих для них людей. У той же ж час, для трудоголіка властивим є постійний страх зазнати невдачі, «вдарити обличчям в бруд», бути звинуваченим у ледарстві, некомпетентності, бути нижчим за когось з колег [4].

Розвиток трудоголізму супроводжується характерними змінами у структурі особистості, в першу чергу зміна емоційно-вольової сфери (наростання емоційного спустошення в педнанні з втратою здатності до емпатії). Також, відбувається знецінювання міжособистісної комунікації, спілкування з іншими людьми сприймається як обтяжливе та непотрібне.

В умовах роботи в навчальному закладі для педагогів створюються досить сприятливі умови для розвитку трудоголізму. Навчальний заклад створює такі умови, в яких обмежується здатність працівників самостійно мислити та сприймати деякі явища, які не вписуються у рамки концепцій даної системи. По суті, навчальний заклад є закритою системою, в якій діють свої правила, приписи, вимоги [1].

Трудоголізм є однією із причин виникнення емоційного та професійного вигорання. Професійне вигорання педагогів обумовлене такими чинниками: хронічна напружена психоемоційна діяльність, дестабілізуюча організація професійної діяльності, підвищений рівень відповідальності, складний у психологічному плані контингент, неблагополучна атмосфера, особистісні характеристики, що свідчать про схильність до емоційних вигорань (низький рівень емоційної зрілості, імпульсивність, використання неефективних стилів у конфліктній ситуації).

З метою емпіричного вивчення особливостей прояву трудоголізму у педагогів нами було проведено дослідження із залученням 49 педагогів Турійської ЗОШ I-III ступенів №2, віком від 21 до 61 року, стажем роботи від 1 до 41 року. Дослідження проведено у лютому 2017 року. Дослідження проведено із використанням психодіагностичних методик «Тест на трудоманію», «Стрес старання» Е.І. Рогова, опитувальників «Чи трудоголік Ви?», «Трудоголізм» Є.П. Ільїна. Отримані за допомогою цих методик результати відображені на рисунку 1. Згідно з отриманими результатами, ми виявили такі особливості психологічного прояву трудоголізму у педагогів:

- Надмірна зосередженість на процесі роботи (захопленість виконанням роботи під час відпочинку, відпустки, перед сном, під час їжі, праця і в день, і в ночі, поринання у роботу настільки, що неможливо «відірватись» від неї, схильність до «запасання» роботою),

- Проблеми із розподілом часу (виконання роботи у досить швидкому темпі; нереалістичне планування роботи, що спричинює ситуації, коли в нереально короткі строки потрібно виконати значний об'єм роботи);

- Проблеми у взаємодії з оточуючими (агресивність на заяви про шкідливість та ненормальність надмірного зосередження на праці; зниження інтересу до близьких та рідних; проблеми в сімейному житті; формування кола спілкування переважно із людьми, які пов'язані з їхньою роботою; під час спілкування переважає робоча тематика)

- Фізіологічні проблеми (послаблення працездатності, виникнення проблем зі здоров'ям).

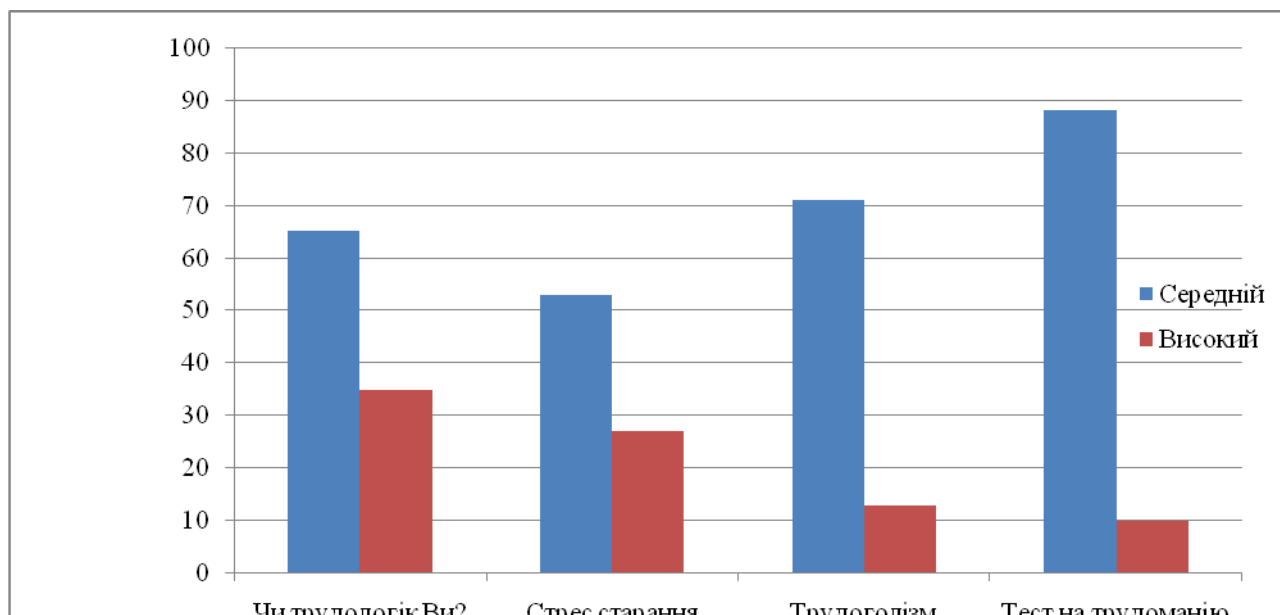

Рис. 1. – Результати дослідження трудоголізму педагогів

У своєму дослідженні ми врахували додаткові особливості досліджуваних педагогів для визначення взаємозв'язку між трудоголізмом та статтю, віком, педагогічним стажем, сімейним станом та наявністю дітей. Отримані результати проведеного кореляційного аналізу представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Результати кореляційного аналізу Пірсона

Параметри	Стать	Вік	Пед. стаж	Сімейний стан	Діти
«Тест на трудоманію»	0,181	-0,174	-0,171	0,037	0,075
«Чи трудоголік Ви?»	0,167	0,016	0,099	0,059	0,043
«Стрес старання»	0,102	-0,105	0,004	0,039	0,045
«Трудоголізм»	0,074	0,297*	0,204	0,104	0,289*

Примітка: * - при $p \leq 0,05$

Проведений кореляційний аналіз виявив, що підвищені прояви трудоголізму властиві для досліджуваних педагогів із старшим віком. З іншої сторони, вищі показники трудоголізму властиві для педагогів із дітьми, чим більша кількість дітей, тим вищими є показники трудоголізму. Можемо припустити, що наявність великої кількості дітей сприяє створенню напруженої ситуації в сім'ї, родині, що сприяє бажанню уникнення вирішення буденних конфліктів, і штовхає педагогів на ще більше занурення у роботу.

Джерела та література:

1. Дмитриева Н.В. Социодинамическая психиатрия. / Н.В. Дмитриева, Ц.П. Короленко. - Новосибирск, 1999. - 402 с.

2. Козлова И.М. Трудоголизм как форма зависимого поведения: проблематика исследований. / И.М. Козлова // Известия высших учебных заведений. Северо-Кавказский регион. Серия: Общественные науки. 2006, №26. - С.95-96.
3. Короленко Ц.П. Работоголизм - respectable форма аддиктивного поведения. / Ц.П. Короленко // Обозрение психиатрии и медицинской психологии, 1993. - №1. - с. 19-27.
4. Психология управления: конспект лекций. / Сост. П.М. Касьяник. – М.: АСТ; - СПб.: Сова, 2005. – 126с.

Петрик Оксана Володимирівна

аспірант, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ДОВІРА ЯК ЧИННИК УСПІШНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. У час швидких темпів розвитку систем автоматизації журналістських процесів, де однією з головних основ комерційної успішності засобів масової інформації є оперативність публікацій, закордонні медіаорганізації вдаються до створення автоматизованої журналістики, що породжує низку нових вимог до професійної діяльності журналіста. Тому одним з актуальних завдань психології як галузі вивчення і пізнання особистості у світі мінливого суспільства є наукове обґрунтування важливості особливостей діяльності журналіста як незамінного людського ресурсу на ринку праці з урахуванням усіх його особистісних характеристик та професійних здібностей.

Важливо теоретично окреслити феномен довіри як чинник формування цивілізованого суспільства, де роль професійної діяльності журналіста є однією з провідних. Практична зацікавленість дослідження визначається встановленням рівня довіри особистості журналіста та особливостями її прояву у професійних міжособистісних стосунках.

Особистість, за А. Маслоу, невід'ємна від культурних та соціальних аспектів. У соціумі, і лише у ньому людина може проявляти себе альтруїстом, креативною особистістю, наповненою любові та співчуття до ближнього. Автор зазначає, що особистісні можливості, приховані у людині, можуть і повинні самоактуалізовуватись. Адже перша потреба особистості – бути здоровою, приносити користь своїм існуванням, що стає можливим завдяки не лише досягненню потреб, а й реалізації можливостей. А. Маслоу вважав, що нещаслива, хвора особистість – це нереалізована особистість [5].

У своїх дослідженнях Ж.П. Вірна пише, що успішність професійної діяльності не можливо розглядати у відриві від особистості, яка цю діяльність виконує. Зрозуміло, що специфічність умов здійснення професійної діяльності впливає на її результат, проте особистість може змінювати умови або підкорюватися їм. Серед детермінант успішності автор виділяє, по-перше, зовнішні соціальні умови, які забезпечують можливість або неможливість діяльності, а також можуть сприяти або

перешкоджати успішному її перебігові. Соціальна детермінація досягнення успіху забезпечує можливість активності, вибору, відповідальності, отримання людиною позитивного досвіду під час виконання професійної діяльності, а також формування ціннісних орієнтацій, які визначають рівень особистісної активності та спрямованості. По-друге, це особистість. Ж.П. Вірна виділяє такі особливості особистості, яка здатна досягнути успіху: психічне здоров'я, що дає змогу протистояти можливому негативному впливу ззовні та використовувати реальні зовнішні можливості, орієнтація на успіх, висока самооцінка, наявність суб'єктивного контролю за ситуацією, висока активність, яку зумовлено прагненням пізнати свої можливості та реалізувати їх [1, с. 126-127].

На думку І. Дзялошинського, у функціонуванні внутрішнього світу особистості журналіста можна виділити основні компоненти: спонукальна сфера (що охоплює систему установок, потреб, життєвих цілей, мотивів); регулятивно-сміслова сфера (що охоплює сукупність ідеальних уялень про світ, про самого індивіда, а також про способи пізнання, діяльності та спілкування). У складі смислової сфери журналіста виділяються такі елементи як знання, цінності та норми, які представлені у полі свідомості, а також поза її межами, і ті, що здійснюючи відбиття та фіксацію у своєму змісті: світ соціальних і професійних відносин, орієнтують журналіста в реаліях дійсності, організовують і спрямовують його діяльність, забезпечуючи її оптимальне здійснення. Виконавча сфера, тобто комплекс збіжностей і навичок, сутнісних сил особистості, використовуючи які журналіст забезпечує творче рішення завдань, що виникають перед ним [2].

Аналізуючи психологічну структуру діяльності журналістів як особистостей, слід зазначити і ті труднощі, які виникають на шляху становлення їх професіоналізму. Л.Г. Світич у своїй праці «Професія: журналіст» виділяє наступні види труднощів, з якими журналісти стикаються у процесі роботи: високий ступінь соціальної відповідальності, високий ступінь психологічного стресу, небезпека для здоров'я та життя, високий ступінь ризику, часті відрядження, високий ритм роботи, ненормованість робочого часу, труднощі роботи з джерелом інформації, творчі труднощі при створенні тексту, труднощі при спілкуванні з людьми у процесі збору інформації, складність спілкування у творчому колективі редакції, труднощі у відстоюванні незалежності, вираженні у публікаціях власної позиції, відмінної від позиції власників або закладу органів інформації, складність врахування та вираження інтересів аудиторії, особливостей її сприйняття масової інформації [4]. Для подолання таких труднощів журналісту необхідно володіти певним рядом особистісних характеристик, а також наявністю феномену довіри як невідомого потенціалу внутрішнього світу особистості.

Згідно Е. Еріксону довіра до світу є основою, яка формується одночасно з іншою фундаментальною установкою, спрямованою на довіру до себе. Ставлення, яке ґрунтується на довірі до світу і одночасно до себе, дозволяє журналісту як особистості, бути цілісним, стійким і при цьому сприймати світ таким, яким він є, у всьому його різноманітті. Така

установка дозволяє журналісту впевнено вступати у взаємодію з різними фрагментами або сторонами світу, приймати його позитивно і при цьому одночасно зберігати стійкість і цілісність особистості при негативних впливах, що виходять з різних частин або фрагментів цього світу.

Довіра до себе – це довіра своїй інтроспекції, своїм відчуттям, сприйняттю, пам'яті, своїм інтерпретаціям. Це віра, переконаність журналіста у власній досконалості, це безумовна віра у свої сили, власну значимість, цінність, потрібність. На емоційному рівні довіра до себе переживається як самоприйняття, яке, створюючи відчуття захищеності, дозволяє журналісту відкрито висловлювати свої почуття і думки, діяти і бути впевненим у розумінні та підтримці іншими.

Такої ж думки дотримується і Е. Шостром: недовіра до себе веде до недовіри до оточуючих; недовіра до себе пов'язана з підвищеним контролем за своєю та чужою поведінкою і ситуацією в цілому, це веде до невміння щиро проявляти почуття, а також блокує саме їх переживання; недовіра до себе пов'язана з тим, що у поведінці журналіст орієнтований не на свої потреби і переживання, а на обставини. Такі моменти створюють лише негативний фон у професійній діяльності журналістів, що говорить про вагомість такого феномену як довіра до себе [3].

З метою встановлення рівня довіри у професійній діяльності журналістів було проведено емпіричне дослідження за допомогою «Методитики вивчення довіри/недовіри особистості світу, іншим людям, собі» розроблену А. Б. Купрейченком [3]. Вибірку склали 30 журналістів м. Луцька. У результаті дослідження було встановлено наступні показники довіри до світу: високий 28%, середній 49%, низький 23%. Рівень довіри до інших людей зафіксовано за допомогою таких співвідношень: високий 19%, 47% та 34% середній та низький відповідно. Високий рівень довіри до себе становить 24%, середній 57% та 19% низький. Отже, загалом слід відзначити середній рівень довіри журналістів, пояснюючи це обережністю та зваженістю прояву довіри у своїй професії, яка завжди супроводжується соціальними ризиками та формується у процесі діяльності. Перспективним є емпіричне дослідження довіри як форми соціального інтелекту у професійній діяльності журналістів.

Джерела та література:

1. Вірна Ж.П. Мотиваційно-смілова регуляція у професіоналізації психолога / Ж.П. Вірна. – Луцьк: РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2003. – 320 с.
2. Дзялошинский И.М. Росийский журналист в посттоталитарную эпоху. Некоторые особенности личности и профессиональной деятельности / И.М. Дзялошинский. – М.: Восток, 1996. – 300 с.
3. Ильин Е.П. Психология доверия / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2013. – 288 с.
4. Свитич Л.Г. Профессия: журналист / Л.Г. Свитич. – М.: Аспект Пресс, 2003. – 255 с.
5. Теории личности. Л. Хьелл, Д Зиглер. – СПб.: Питер, 2003. – 608 с.

Чміль Наталія Сергіївна
молодший науковий співробітник,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

МОТИВИ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ СВЯЩЕНОСЛУЖИТЕЛЯ: НАРАТИВНИЙ ПІДХІД

Наративний підхід у лінгвістичних, психологічних і соціологічних дослідженнях набуває популярності у світовій науці. Серед українських вчених проблеми наративної психології досліджують Т. О. Костіна, Н. В. Чепелева, О. М. Шиловська, Т. М. Ширяєва та ін. Закордонні дослідники у межах наративної психології займаються вивченням ідентичності (M. Crossley, D. McAdams, K. C. McLean) та психічного здоров'я (G. J. Westerhof, E. T. Bohlmeijer).

Текст у межах наративного підходу розглядається як засіб осмислення та організації особистого досвіду, внутрішніх переживань, ставлення до дійсності. Такий текст насичується індивідуальними значеннями й упорядковує асоціації у свідомості особистості. Н. В. Чепелева зазначає, що «текст, передусім текст оповідальний (наратив), організує, структурує та артикулює життєвий досвід людини, сприяючи її особистісному зростанню» [2, с. 52]. Наратив бере участь в конструюванні життя та ідентичності, і тим самим сприяє охороні психічного здоров'я і благополуччя [4, с. 240]. Т. О. Костіна розглядає наратив «як вербалізовану складову життєвого сценарію» [1, с. 168]. Науковці стверджують, що написання наративу сприяє «усвідомленню життєвих стратегій (самовизначення), що відбувається на підставі особливої форми рефлексії досвіду свого життя» [3, с. 20]. Особистий наратив на думку Н. В. Чепелевої створює можливість «об'єктивувати найважливіші якості людини, її базові життєві концепції, мотиви, інші особистісні утворення» [2, с. 53]. Аналіз наративу може виступати у якості діагностичної процедури в процесі дослідження особистості.

Отже, метою дослідження є виявлення мотивів вибору професії студентів майбутніх священнослужителів.

Для реалізації мети дослідження студентам пропонувалось написати коротенький твір на 5-10 речень на тему «Чому я обрав професію священнослужителя?». Дослідження проводилось у межах апробації тренінгу «Професійне становлення майбутніх священнослужителів». Вибірку дослідження склали 24 студенти-богослови, середній вік 18,6 років, з Волинської духовної академії Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП).

У більшості учасників зазначено, що інтерес до цієї професії з'явився ще у дитинстві та зумовлений особливостями виховання. Так, студенти зазначають «до церкви мене привела моя мама», «співав з бабцею в хорі», «бабця можна сказати виросла в церкві і одного разу взяла мене», «з третього класу паламарював у церкві», «Господь кликав ще з дитинства, паламарював у Храмі», «ще в дитинстві ходив у церкву».

На вибір майбутньої професії учасників також вплинули зовнішні ознаки такої діяльності, що підтверджується такими фразами як «сподобалось як молиться священник», «подобається як отець здійснює богослужіння», «завжди захоплювався проповідями свого священника», «до вподоби цей стиль життя». Один із учасників так і не зміг аргументувати вибір професії священнослужителя і зазначив «звичайно мені не було якихось одкровень чи снів щоб стати священником, просто завжди хотів бути». Інший студент не звертався до практичних причин вибору діяльності, а просто зазначив, що «я це відчував своїм серцем». Більшість учасників зазначала духовні орієнтири при виборі професії і зазначили «щаслива та людина, яка пізнала істинний шлях – служіння Богу», «дякуючи Господеві за те, що він подарував мені життя і оберігає мене я обрав шлях служіння йому і людям», «випросити милості і помилування у Бога». Тобто, студенти вбачають у священнослужінні радість і ціль життя.

Також учасники зазначали і дещо егоцентричні орієнтири вибору діяльності, а саме «повага від інших людей», «халява», «хотів себе довершити, підняти вище, керувати, бути лідером і щоб за мною йшли». Так, у зазначеній професії студенти враховують і практичні переваги керівництва людьми. Отже, здійснивши аналіз усіх отриманих творів ми можемо виокремити провідні орієнтири студентів-богословів при виборі професії священнослужителя, серед яких переважають виховання, зовнішні прояви діяльності, духовні та егоцентричні переваги.

Крім того, шляхом дискусії ми пропонували учасникам вербалізувати плюси і мінуси обраної професії священнослужителя. Так, студенти зазначили такі переваги професії: «повага», «допомога», «служіння Богу і людям», «провідник», «лідер», «пастир», «гарний одяг». Тобто, плюсами діяльності священнослужителя учасники вважають саме значення професії, що полягає у допомозі, служінні, посередництві та духовному лідерстві, а також вони зазначають повагу з боку віруючих та гарне вбрання. Серед недоліків такої професії студенти-богослови зазначили: «публічність», «гординя», «образи», «не з цього світу (особливий)», «запопадливість», «зздрість», «зажерливість», «неможливість відлучитись», «необхідність шлюбу», «одяг». Так, при описі недоліків, учасники розкрили великою мірою особистісні страхи щодо професії. Священнослужитель є публічною особою, яка має бути прикладом і наставником духовності та моралі, саме тому виникає запопадливість (надмірна старанність). Відповідно, віруючі люди часто заздять священнослужителям, а не віруючі – ображають, вважають «не від світу цього» (ненормальними). Також публічність фаху часто сприяє зростанню гордині та зажерливості у представника цієї професії. Також студенти зазначили декілька практичних недоліків священнослужіння, а саме: безперервність діяльності, ненормований робочий графік («неможливість відлучитись»), непрактичний одяг у літну спеку, а також необхідність одруження до обряду рукопокладання у священники.

Отже, здійснений психологічний аналіз мотивів вибору професії священнослужителя у межах наративного підходу дав можливість

стверджувати, що провідними для студентів-богословів є такі мотиви: виховання (сімейні цінності), зовнішні прояви діяльності (урочистість священнодійства), духовні (поклик серця) та егоцентричні переваги (керівництво людьми).

Джерела та література:

1. Костіна Т. О. Наративна складова життєвого сценарію особистості / Т. О. Костіна // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – 2013. – Вип. 13. – С. 163-169.

2. Чепелева Н. В. Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості : монографія / за ред. Н. В. Чепелевої. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 276 с.

3. Шиловська О. М. Психологічні особливості породження наративу як засобу саморозвитку особистості: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / О. М. Шиловська ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2003. – 22 с.

4. Sools A. M. Narrative health psychology: once more unto the breach. Introduction / A. M. Sools, M. Murray, G. J. Westerhof // Journal of Health Psychology. – 2015. – №20(3). – pp. 239-245.

**ОСОБИСТІТЬ В УМОВАХ КРИЗИ ТА
КОНФЛІКТУ**

Галяс Анастасія Русланівна
магістрантка факультету педагогіки та психології,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Каськов Ігор Васильович
кандидат психологічних наук, доцент,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ СЕРЦЕВО-СУДИННИХ ЗАХВОРЮВАНЬ

Аналізуючи наукові здобутки сучасної психології та медицини, важливе місце посідає питання впливу індивідуально-психологічних особливостей на фізичне здоров'я особистості. Протягом останніх років вагомого значення набули чинники та закономірності розвитку хвороб, які демонструють особистий вплив людини на перебіг власної недуги через стан психо-емоційного напруження, переживання та ін.

Актуальність теми полягає в тому, що дослідження причин розвитку захворювань серцево-судинної системи дає змогу виокремити ряд передумов, взаємозв'язок яких спричинює ризик виникнення хвороб, та виявити вплив психологічних особливостей на перебіг недуг.

Мета роботи: дослідити психологічні передумови виникнення серцево-судинних захворювань в особистості.

Багато захворювань виникають внаслідок надлишку переживань чи перенапруги, від неможливості розрядити свої негативні емоції та ін.. Схематично проілюструємо виникнення і розвиток хвороб – рис. 1

Рис.1 Послідовність розвиток захворювання

Подразник, який може бути внутрішньої чи зовнішньої природи, викликає спотворену реакцію організму (відбуваються зміни в нейрогуморальній системі). Спотворена реакція веде до зіткнення процесів збудження та гальмування [1].

Ризик розвитку хвороб серцево-судинної системи пов'язаний з багатьма факторами. Передумови здоров'я серця, судин залежать від: медицини і лікувальної діяльності; спадковості; умов праці, екології і середовища; способу життя людини безпосередньо – поведінки, характеру, звичок, взаємовідносин з іншими.

Натомість до психологічних передумов їх виникнення належать:

- постійні емоційні переживання, стреси;
- стан напруження, перенапруження;
- втомлюваність;
- незадоволеність – особистим життям, роботою;
- особливості характеру, темпераменту, звички;

– низький рівень якості життя.

Виникнення опосередкованої структури психологічних процесів людини є продуктом її діяльності як соціального індивіда. А результат аналізу характеризує самопочуття людини, чинником якого виступають переживання особистості, які несуть відбиток на фізіологічний стан органів і систем людини, слугуючи передумовою появи різних симптомів [3].

Людина не тільки сприймає оточуючі її предмети і явища чи впливає на них. У неї є певне ставлення до них. Спілкування з іншими, природа, твори мистецтва, наука, власна діяльність – все це викликає в особистості різні переживання: любов, радість, повагу, захоплення, горе, гнів, страх і т. п. Їх ще також називають почуттями або емоціями (від латинського *motio* - рух, враження). Емоції виражаються не лише у суб'єктивних переживаннях людини, вони мають і об'єктивні, тілесні прояви. Таким чином, вони впливають на різні сфери людського існування [7].

У публікаціях присвячених серцево-судинним захворюванням, рідко зустрінеш згадку про таке відкриття як те, що передумовою, яка провокує їх до появи, є незадоволення роботою і життям в цілому [6]. Існує також залежність виникнення і розвитку серцево-судинних хвороб від кількості робочих годин та цілеспрямованості навчальної діяльності. У ході занять змінюється стан працездатності та самопочуття, покази яких характеризують вплив вегетосудинних проявів (симтомів дистонії) [2].

У сучасній науковій практиці медицини та психології, визнано, що психологічні чинники є домінуючими у виникненні та розвитку серцево-судинних захворювань людини [5]. Визначено, що фізичним та психічним хворобам зазвичай передують серйозні зміни у житті людини.

Таким чином, психологічними передумовами виникнення серцево-судинних захворювань у особистості можуть бути: високий рівень незадоволення життям та його якістю, низькою стресостійкістю, постійна фізична втомлюваність, перенапруження нервової системи, надмірне професійне перевантаження, особливості характеру, темпераменту, звички.

Джерела та література:

1. Айрапетов С.Г. Здоровье, эмоции, красота / С.Г. Айрапетов : Предисл. П.В. Симонова. – М. : «Знание», 1976. – 64с.
2. Бачериков Н. Е. Психогигиена умственного труда учащейся молодежи/ Н.Е. Бачериков, М. П. Воронцов., Э. И. Добромиль – К. : Здоровье, 1988. – 168 с.
3. Василюк Ф. Е. Психология переживания(анализ преодоления критических ситуаций) / Ф. Е. Василюк : Предисл. В. П. Зинченко . – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 200с.
4. Коллективный сборник. Болезни сердца, до свиданья! – Донецк: ЧП Иванов Г.А., 2008. – 144с.
5. Магдисюк Л. І., Галяс А. Р. Психологічні особливості якості життя осіб з серцево-судинними захворюваннями / Л. І. Магдисюк, А. Р. Галяс // Особистість у соціальному, віковому та клінічному вимірі сучасного життя : зб. Наук. Статей / за ред. Ж. П. Вірна. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – С. 247-251.
6. Мориц А. Секрет здорового сердца / А. Мориц ; пер. С англ. П.А. Самсонов. – Минск : Попурри, 2011. – 112 с. : ил.
7. Фейгенберг И. М. Мозг, психика, здоровье / И. М. Фейгенберг, АН СССР. – М. : Наука, 1972. – 111 с. : ил.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЛОКУСУ КОНТРОЛЮ З КОПІНГ-СТРАТЕГІЯМИ ПОВЕДІНКИ У СТРУКТУРІ Я-КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Локус контролю є тим компонентом Я-концепції особистості, що обумовлює когнітивну оцінку складної ситуації, зміну ставлення до життєвих труднощів та успішність їх подолання. Різними авторами локус контролю розглядається як: суб'єктивна оцінка особистісного контролю над подіями життя, яким володіє людина (Д. Майерс), схильність індивіда атрибуувати відповідальність за успіхи й невдачі зовнішнім обставинам або розглядати їх як власні досягнення чи помилки (Є. Бажина, С. Голинкіна, В. Ільїн, М. Кондратьєв, С. Нартова-Бочавер); фактор впливу на метакогнітивний досвід, що обумовлює пізнавальну діяльність (Л. Виноградова, М. Холодна). Водночас, локус контролю не є результатом автоматичного узагальнення успішних чи неуспішних дій; він є наслідком осмислення навколишнього світу та власного місця в ньому, когнітивного процесу, інтегрованого у формування Я-концепції. «Копінг-стратегії» у загальному розумінні визначаються як стратегії справляння з труднощами і врегулювання взаємовідносин з навколишнім середовищем (Р. Лазарус, С. Фолькман). Під «копінгом» розуміють когнітивні, емоційні та поведінкові спроби подолання специфічних зовнішніх та/або внутрішніх факторів, що оцінюються як напруга або перевищують ресурси людини щодо їх подолання. Іншими словами, це форма поведінки, що виявляється в готовності індивіда до розв'язання життєвих проблем, ситуацій, завдань.

У проведеному дослідженні використовувалась «Методика оцінки рівня суб'єктивного контролю (РСК)» (Е. Бажин, Е. Голинкіна, Л. Еткінд), яка дає змогу діагностувати локус контролю за субшкалами: контроль в ситуації досягнень, невдач, в сферах сімейних, виробничих, міжособистісних відносин та у сфері здоров'я (шкала загальної інтернальності), шкала інтернальності в галузі досягнень, шкала інтернальності в галузі невдач, шкала інтернальності у сімейних стосунках, шкала інтернальності в галузі виробничих відносин, шкала інтернальності в галузі міжособистісних відносин, шкала інтернальності стосовно здоров'я і хвороб. Для визначення домінуючого стилю поведінки у стресових ситуаціях було застосовано методику визначення стратегії та моделі долаючої поведінки «Стратегії подолання стресових ситуацій» (Strategic Approach To Coping Scale – SACS), яка призначена для вивчення стратегій і моделей копінг-поведінки як типу реакцій особистості на стресову ситуацію. Опитувальник запропонований С. Хобфоллом на основі багатовісьової моделі «поведінки подолання» стресу та містить 54 твердження, кожне з яких респондент повинен оцінити за 5-ти бальною шкалою. Результати вказують на домінування певної моделі копінг-поведінки (стратегії подолання стресу) із дев'яти запропонованих: асертивні дії, вступ у соціальний контакт, пошук соціальної підтримки, обережні дії, імпульсивні дії, уникнення, маніпулятивні (непрямі) дії, асоціальні дії,

агресивні дії. Вибірку дослідження склали студенти 4-5 курсів Уманського державного педагогічного університету ім. П. Тичини (n=229).

Аналізуючи отримані результати, можна констатувати, що респондентам з показниками інтернальності більше 5,5 стенив властивий високий рівень суб'єктивного контролю у галузі досягнень, у сферах сімейних та міжособистісних відносин. Проте, в сфері невдач, виробничих відносин та в сфері здоров'я особи із загальним високим рівнем РСК проявляють деяку схильність до екстернальності при інтерпретації подій власного життя. У цих же сферах респонденти з низьким рівнем суб'єктивного контролю демонструють цілковиту екстернальність, перекладаючи відповідальність за власне життя на інших осіб (групи осіб).

Кожна із сфер, що діагностує рівень суб'єктивного контролю, передбачає певний тип поведінкової активності, взаємодію із соціальним оточенням, подолання перешкод, отримання результату, що неможливо без виникнення стресових ситуацій, ситуацій невизначеності або відчаю. Саме тоді обирається певний спосіб подолання стресу, тобто активізується відповідна копінг-стратегія поведінки.

Отже, модель поведінки, що передбачає асертивні дії у стресовій ситуації, більш притаманна особам з низьким рівнем локусу контролю, адже асертивність трактують як філософію особистої відповідальності. Ступінь вираження вказаної моделі долаючої поведінки в осіб з високою інтернальністю знаходиться на середньому рівні.

Частота вибору адаптивної копінг-стратегії «вступ у соціальний контакт» в осіб з низькою інтернальністю знаходиться на середньому рівні (стресогенна ситуація детермінує включення сторонніх осіб у процес вирішення проблеми); особи з високим рівнем екстернальності рідко застосовують вказану стратегію як спосіб подолання стресу (низький ступінь вираження).

Вибір долаючої стратегії у формі пошуку соціальної підтримки переважно не властивий респондентам з вираженими типами інтернальності/екстернальності (в обох групах частота його застосування знаходиться на низькому рівні). Така специфіка поведінки, швидше за все, детермінується тим, що особи з високим рівнем інтернальності схильні самостійно вирішувати проблеми та труднощі, а особи, схильні до екстернальності, залишають проблеми без вирішення й зупиняються перед перешкодами.

Низьким ступенем вираження в обох групах характеризується копінг-стратегія «обережні дії», оскільки її застосування дає досить відтермінований або мінімальний результат на шляху подолання перешкод. Схильність до використання імпульсивних дії в обох групах, навпаки, характеризується високим ступенем вираження, адже саме у стресовій (невизначеній) ситуації доволі складно зберегти емоційний спокій, що призводить до необдуманих, не планованих актів поведінки.

Уникнення, як дезадаптивна копінг-стратегія, часто застосовується особами з високим рівнем екстернальності, адже такий стиль поведінки як захисна реакція мінімізує дію стресогенних факторів і підтримує цілісність

Я-концепції. Особи з високим рівнем інтернальності рідше використовують стратегію уникнення, долаючи труднощі по мірі їх виникнення (середній рівень вияву).

Маніпуляційні (непрямі дії) серед копінг-стратегій студентів характеризуються низьким ступенем вираження в обох групах, що, на наш погляд, можна пояснити особливостями психічного розвитку в цьому віці, а саме – схильністю до отримання швидкого результату, більшою прямолінійністю й відкритістю, а маніпулятивна поведінка, як і обережні дії, відтермінують очікуваний/бажаний результат.

Асоціальні дії (як приклад дезадаптивних копінг-стратегій) більш притаманні особам з високим рівнем екстернальності (середній рівень частоти застосування), водночас респонденти з інтернальним локусом контролю не схильні використовувати такий поведінковий стиль для подолання стресу (низький рівень частоти застосування). Стратегія копінг-поведінки у формі агресивних дій (як дезадаптивна асоціальна копінг-стратегія) більш притаманна респондентам з високим рівнем екстернальності (застосовується часто); особи з інтернальним локусом контролю не так часто звертаються до такого стилю поведінки (середній рівень частоти застосування), адже її результати не лише можуть не принести бажаного результату, а й ще більше поглибити стресову ситуацію.

Отже, отримані результати дослідження свідчать про те, що інтернальний локус контролю пов'язаний із такими типами долаючої поведінки, як асертивні дії (впевненість, відповідальність), вступ у соціальні контакти та пошук соціальної підтримки. Такі адаптивні поведінкові стратегії характеризуються продуктивністю, позитивними наслідками їх застосування в складних життєвих ситуаціях і забезпечують більшу ефективність та результативність діяльності в різних сферах життя. Респонденти з високим рівнем екстернальності більш схильні до застосування дезадаптивних (асоціальні, агресивні дії) та нейтральних (обережні дії, уникання) копінг-стратегій. Такі типи долаючої поведінки осіб з екстернальним локусом контролю є неадаптивними й здатними дезорганізувати впливати на цілісність Я-концепції особистості. Можна припустити, що це сприяє низькій результативності діяльності й може детермінувати розвиток завченої (прищепленої) безпорадності.

Кульчицька Анна Валеріївна

кандидат психологічних наук, доцент,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Лавренчук Юлія

студентка факультету психології,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ІНДИВІДУАЛЬНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПОВЕДІНКА В КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ У СТАРШОКЛАСНИКІВ

Постановка наукової проблеми її значення. Сьогодні, коли українське суспільство, та світ загалом, перебуває у стані хронічного конфлікту, міждержавних, політичних, соціальних, економічних

міжусобиць, актуальність подальшого вивчення конфлікту як психологічного явища не викликає сумнівів. Практично щодня люди вступають в той чи інший вид конфлікту: чи то ми не можемо обрати щось для себе (внутрішньо особистісний конфлікт), чи вирішуємо питання з іншими людьми (міжособистісний конфлікт), організаціями, структурами (між групові конфлікти). Особливо важливою дана проблема та чинників які знею пов'язані, постає у віці становлення особистості. Тому обрану нами тему вважаємо актуальною.

Методологічну і теоретичну основу дослідження становлять науково-психологічні положення: про індивідуально-психологічні особливості особистості (А.С. Макаренко, Гіппократ, Гален, Е.Кречмер, У. Шелдон, І.П. Павлов, К. Леонгард, А. Лічко та ін.); про конфліктні ситуації та типи поведінки в конфлікті (З. Фрейд, А. Адлер, К. Хорні, Е. Фромм, К.Г. Юнг, У. Мак-Дугал, С. Сігеле, К. Лоренц, Н. Тенберген, Д. Креч, Л. Ліндслей, Л. Берковіц та ін.); про чинники поведінки в конфліктній ситуації (А. Бандура, Дж. Роттер, І.Е. Ворожейкіна, Ф.М. Бородкін, Н.М. Коряк та ін.).

Дослідження проводилося за допомогою таких психодіагностичних методик як «Індивідуально-типологічний опитувальник (ІТО) Л.Н. Собчик, «Діагностика показників і форм агресії» А. Басса, А. Дарки, адаптація А.К. Осницького, «Опитувальник уявлення про себе» В. Стефансон, «Типи поведінки в конфлікті» К. Томас).

У дослідженні брали участь учні 10-11 класів Луцької ЗОШ №20, у кількості 50 осіб. Вік досліджуваних коливається у межах 15-17 років. Емпіричне дослідження проведено в лютому 2017 року.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. За результатами, отриманими за методикою «Індивідуально-типологічний опитувальник» Л.Н. Собчик ми отримали груповий профіль досліджуваних старшокласників за характеристиками особистості, які виокремлені в методиці. Графічно отримані результати зображені на рисунку 1.

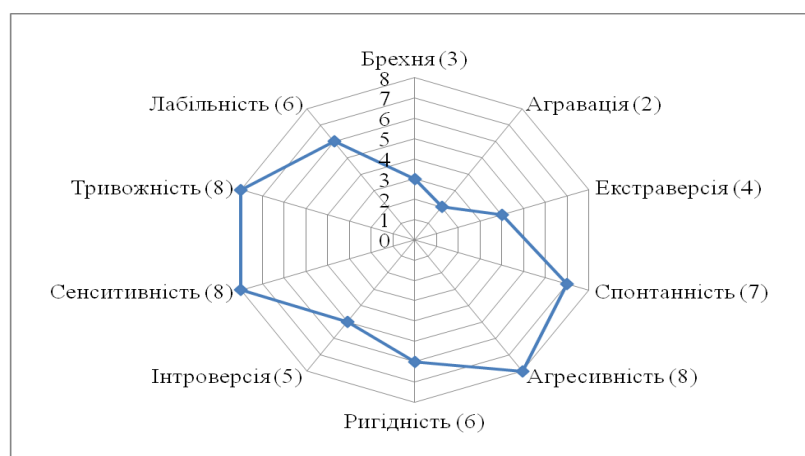

Рис. 1 Розподіл особистісних рис за загально груповими результатами досліджуваних старшокласників

Таким чином, на основі проведеного дослідження, нами було виявлено ряд особливостей, які притаманні старшокласникам, а саме: надмірна емоційність, чутливість до дії навіть незначних стресових зовнішніх факторів, хвилювання за близьких та рідних, сильне переживання невдач із наступним погіршенням самопочуття, переживання вини або сорому за невдачі, чутливість до змін настрою оточуючих, зміна думки під впливом інших, можливість відмови від власних намірів заради збереження стосунків з іншими людьми, подолання перешкод на шляху до досягнення власних цілей, роздратування на спроби зміни їх думки, відсутність авторитету у старших та вищих за положенням людей, вирішення проблем, прийняття вадливих рішень цілком за рахунок власних сил, не звертаючись за допомогою до інших людей, бажання мати спільні думки з тими людьми, з якими вони зазвичай спілкуються, здатність до привертання уваги до себе, при відсутності уваги, спостерігається не цікавість та нудьгу, залежність настрою від оточуючих обставин, переважання схильності до інтровертованості.

Наступним кроком дослідження став аналіз результатів діагностики, які були отримані за допомогою методики «Діагностика показників і форм агресії» А. Басса, А. Дарки, адаптація А.К. Осницького. Згідно з отриманими результатами, які представлені на рисунку 2, ми можемо говорити про такі особливості прояву форм та видів агресивності:

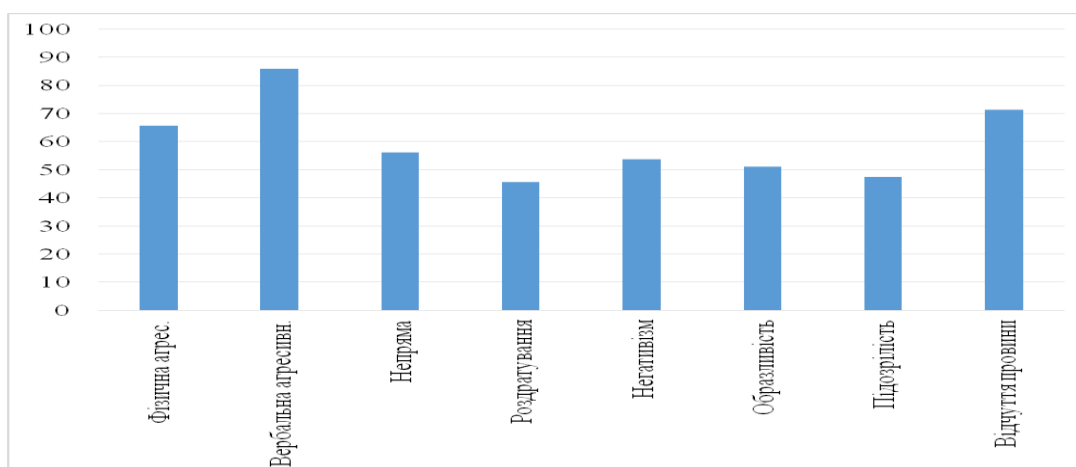

Рис. 2 Особливості прояву агресії старшокласниками (%)

Особливості прояву агресивних реакцій досліджуваних передбачають переважання вербальних агресивних реакцій, переживання відчуття провини; значне вираження фізичної, непрямой агресії, негативізму, образливості, підозрілості; найменш властивими для них є переживання агресії через роздратування. Також, для них властивим є переважання комунікабельності, уникнення боротьби, та урівноваження процесів залежності/незалежності.

І, нарешті, розглянемо результати діагностики особливостей стилю поведінки в конфліктній ситуації за допомогою методики «Типи поведінки в конфлікті» К. Томас, результати якої відображені на рисунку 3.

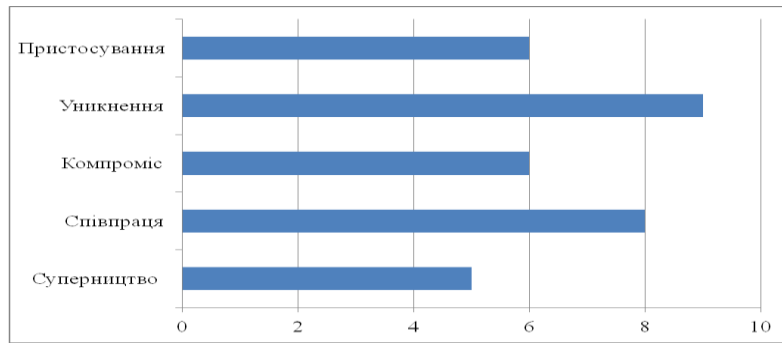

Рис. 3. Середньо-групові результати діагностики особливостей поведінки в конфліктних ситуаціях за

Отже, серед стилів поведінки у конфліктній ситуації, у досліджуваних переважає: уникнення, співпраця, менш вираженими є стилі пристосування та компромісу, найменш вираженим виявився стиль суперництва.

На основі кореляційного аналізу ми можемо зробити такі висновки щодо взаємозв'язку характерологічних особливостей досліджуваних старшокласників та їх особливостей поведінки у конфліктній ситуації.

Стиль «суперництво» властивий для особистостей із схильністю до вирішення проблем за рахунок прийняття власних рішень, використання власних сил без звернення за допомогою до інших людей, отримання задоволення від командування іншими людьми, зацікавленість у власних думках, нечутливість до стану та настрою інших людей, висока вербальна агресія, неприйняття групових стандартів, волі лідера, впевненість у власних діях, самостійність, рішучість, наполегливість.

Стиль «співпраці» поєднується із бажанням спілкуватись з людьми, які мають спільні з ними думки, привертання уваги до себе, бажання перебувати в шумних компаніях, зосередженість на цікавих, яскравих, артистичних, харизматичних людях, отримання задоволення від перебування у гучних компаніях, спілкування з новими людьми, адекватне сприйняття дружелюбності у свою сторону, прагнення до створення емоційних зв'язків з іншими людьми.

Стиль «компроміс» поєднується з: орієнтуванням на допомогу інших людей при вирішенні певних проблем, прислуховуються до порад інших, довге обдумування рішень, отримання задоволення від компанії інших людей, високе бажання спілкуватись з ними, встановлювати з ними тісні емоційні зв'язки.

Стиль «уникнення» корелює з відсутністю бажання спілкуватись з іншими людьми, роздратування від уваги до їх персони, небажання перебувати в шумних компаніях, переживанням відчуття свого занудства, роздратування при прояві грубощів по відношенню до інших людей, легка схильність до роздратування, переживання мук сумління, сорому, провини.

Стиль «пристосування» властивий для респондентів із бажанням спілкуватись з однодумцями, активністю, бажанням перебувати у компаніях, схильність до розпускання пліток про людей, які не подобаються, образливість у ситуаціях невдачі, прагнення до встановлення емоційних зв'язків з людьми, життєрадісність у спілкуванні, жвавість, компанійськість та оптимістичність.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отримані результати підтверджують припущення щодо даного дослідження: характерологічні особливості є взаємопов'язаними із стратегіями поведінки у конфліктній ситуації, а отже, можуть бути чинником обрання тієї чи іншої стратегії поведінки у конфліктній ситуації.

Подальші перспективи дослідження вбачаємо у можливому збільшенні кількості досліджуваних параметрів, а також розробки та впровадження корекційної програми із знайомства та засвоєння з різними видами поведінки у конфлікті, для покращення здатності до гнучкості поведінки.

Джерела та література:

1. Егидес А. П. Психологічна концепція конфліктного спілкування / А. П. Егидес // Психологічний журнал. – 1998. – Т. 5. – № 5. – С.52 – 62.
2. Мушкевич М.І. Клінічна психодіагностика: методичні рекомендації для студентів психол. / М.І. Мушкевич. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин.держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – 170 с.
3. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: підручник: у 2-х кн.. / Л.Е. Орбан-Лембрик – К.: Либідь, 2006. -560 с.
4. Шпак В.М. Математичні методи в психології :лабораторно-розрахункові роботи. / В.М. Шпак. –Луцьк, 2010. – 36 с.

Одінцова Анастасія Миколаївна

кандидат психологічних наук,
Херсонський державний університет

ТЕХНОЛОГІЇ ВИРІШЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ

Конфлікт – невід'ємна частина нашого життя. Ми стикаємося з конфліктними ситуаціями повсякчас: у родині, у стосунках з коханими та друзями, під час навчання чи у професійному колективі, під час будь-якої соціальної взаємодії.

Наслідки конфлікту можуть бути як позитивними (донесення своєї точки зору, вирішення проблемної ситуації та ін.) так і негативними (погіршення стосунків, втрата іміджу, погане самопочуття та ін.). Ось чому так важливо оволодіти технологіями вирішення конфліктів.

Психологічна традиція дослідження конфліктів є найбільш розвиненою зі всіх наукових дисциплін і налічує декілька наукових підходів:

– психодинамічний підхід – інтрапсихічна інтерпретація конфлікту (А. Адлер, Е. Еріксон, З. Фройд, К. Хорні);

– ситуаційний підхід – дослідження конфлікту, як реакції на зовнішню ситуацію (А. Бандура, Дж. Доллард, М. Дойч, Л. Дуб, Н. Міллер, М. Шеріф);

– когнітивний підхід – конфлікт як когнітивний феномен (К. Левін, Ф. Хайдер, У. Клар, В. Мясіщев, В. Мерлін).

Кожний із класичних підходів психологічної науки ініціював пошук феноменології, який відповідає теоретичним уявленням та зробив власний

внесок у розуміння та опис емоційного, поведінкового та когнітивного виміру конфлікту.

Сучасні тенденції в підході до конфлікту орієнтуються на практичне застосування та підвищення кількості практичних розробок за такими напрямками: превентивні заходи (передбачення), засоби вирішення та керування конфліктом, усунення наслідків конфліктної взаємодії.

Основним превентивним засобом у міжособистісній взаємодії є уникнення конфліктогену який проявляється у словах, діях (чи відсутності дій), які можуть привести до конфлікту. Білоруський соціолог та психолог В.П. Шейнов виокремлює три типи конфліктогенів: прагнення до переваги, прояви агресивності та егоїзму [3]. У міжособистісному спілкуванні прояви прагнення до переваги одним з партнерів мають такі ознаки: відкриті прояви (накази, погрози, критика, обвинувачення, глузування, сарказм), поблажливе ставлення, хвастощі, категоричність, нав'язування власних порад, приховування інформації, порушення етики, обман, перекладання відповідальності на іншу людину, прохання позичити гроші.

Що стосується заходів у вирішенні та керуванні конфліктною взаємодією, на сьогоднішній день у практичних психологів, популярністю користується метод Томаса-Кілмена. Створена ними система дає змогу скласти для кожної людини власний стиль вирішення конфлікту: уникнення, пристосування, компроміс, конкуренція, співпраця [2]. Стиль поведінки у кожному окремому конфлікті визначається за двома біполярними параметрами: 1) активні – пасивні; 2) спільні – індивідуальні дії у вирішенні конфлікту. Якщо реакція людини на конфлікт є пасивною – вона буде намагатися вийти з такої ситуації (стилі уникнення чи пристосування). У випадку активної реакції – будуть здійснені спроби вирішення конфлікту (конкуренція чи співпраця). Якщо особа віддає перевагу спільним діям з другим учасником конфлікту вона обере стиль співпраці чи пристосування. Для людини яка воліє діяти індивідуально є два шляхи: шукати власний спосіб вирішення проблеми (конкуренція), чи ухилитися від її вирішення (стиль уникнення). Кожна людина може в певній мірі використовувати всі ці стилі, хоча зазвичай має власні пріоритети. Крім того, певні стилі можуть бути більш ефективними для вирішення конфліктів певного типу.

Дослідженню засобів покращення спілкування та збереження гарних міжособистісних стосунків присвячені роботи Р. та К. Вердерберів, Д. Дена, М. Дойча та Є. Мелібруди.

Д. Дена пропонує чотирьох-кроковий метод покращення взаємостосунків у вигляді поступового створення домовленості між конфліктуєчими. Цей метод має користь як для психологів та, зокрема, медіаторів, так і для пересічних громадян. На першому етапі обидві сторони повинні висловити бажання вступити у конструктивний діалог з метою вирішення конфліктної ситуації. При цьому розробляються та приймаються правила ефективного спілкування, які задовольнятимуть обидві сторони. Другий етап – підготовка умов для успішної взаємодії, яка включає в себе підбір зручного та вільного часу, комфортної атмосфери, відсутність

сторонніх, збереження приватності. Третій крок присвячений власне діалогу який будується за наступною схемою: 1) вступна частина (медіатор висловлює вдячність сторонам за бажання успішно вирішити конфлікт, нагадує прийняті правила); 2) запрошення до розмови (медіатор просить сторони по черзі висвітлити сутність конфліктної ситуації яка виникла); 3) діалог; 4) «прорив» (обопільний пошук рішення). На останньому етапі сторони формулюють в письмовій чи усній формі договір, що включає в себе прийняті рішення під час «прориву» [1].

Важливою умовою, що забезпечує ефективне здійснення чотирьох-крокової моделі, є прийняття та виконання сторонами конфлікту двох основних правил: не перебивати один одного та не йти від розмови, навіть якщо виникають такі бажання.

Отже, незважаючи на достатнє висвітлення конфліктології в науковій літературі, досі залишаються відкритими питання щодо значення конфліктів в житті особистості, засобів поліпшення перебігу проблемної ситуації та усунення її наслідків.

Джерела та література:

1. Психология деловых конфликтов : Хрестоматия. Учебное пособие для факультетов: психологических, экономических и менеджмента / Д. Я. Райгородский. Самара : Издательский Дом «Бахрах-М», 2007. - 768 с.

2. Скотт Д.Г. Способы разрешения конфликтов. Режим доступа: http://univer.nuczu.edu.ua/tmp_metod/638/scott-conflict.pdf

3. Шейнов В. Конфликты в нашей жизни и их разрешение / В. Шейнов. Минск : Амалфея, 1997. - 313 с.

**КОГНІТИВНІ РЕСУРСИ ОСОБИСТОСТІ В
УМОВАХ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА**

Larysa Zasiékina

Lesya Ukrainka East European National University, Ukraine,

Maryna Katerina Evtushik

National University Ostroh Academy, Ukraine,

Dariia Zasiékina

University Rennes II, France

AUTOBIOGRAPHICAL MEMORY AND METACOGNITION

Background of the problem.

Autobiographic memory in our research is treated as higher mental process which has cultural and historic nature. Following cultural and historic theory of L. Vygotsky (Vygotsky, 1978), we consider that individual memory has grown from collective (social memory) and is represented by the symbols in the cognition (Zasiékina, 2014). Memory similar to thinking is influenced by the language; therefore we can study the autobiographical memory from psycholinguistic perspective. Memory as cognitive process is closely connected with metacognition, cognitive styles in part, as they manage representation, storage and retrieval of information. Notwithstanding the importance of cultural-historic and psycholinguistic approach to autobiographical memory there are no complex and reliable experimental data in the psychological literature.

The aim of the research is experimental study of psycholinguistic representation of the life events and the impact of cognitive styles on the autobiographical memory.

The cultural and historic methodology allows studying autobiographical memory based on the students narratives and revealing cultural scripts in their representation of life events. From this perspective creating narratives includes cultural biographies (or culturally canonical narrative forms), life scripts (culturally shared expectations towards chronological order of significant life events) and master narratives (schematic representations of abstracted information about the cultural standards that individuals should use to position themselves in the autobiographical narrative). There are Jungian archetypes for master narratives “The Hero”, “The Great Mother”, “The Trickster”, “The Mentor”, produced by the certain culture

(Fivush et al. 2011). According to this view, autobiographical narratives express how the individual and culture interact and disclose the importance of culture in the optimizing the the process of PTSD treatment.

Among the principle metacognitive processes which regulate autobiographical memory are development of metacognitive experience, openness of cognitive stand, field independent/dependent cognitive styles and prediction of future events. Metacognitive experience regulates memory processes, decentralizing them; openness of cognitive stand indicates the range of different life events perception and interpretation; prediction of future events determines the positive, negative or neutral attitude to the future which often leads to cognitive objectivity or distortions, field independent/dependent

cognitive styles are closely connected with the analytical/synthetical thinking (Kholodnaya, 2002) .

Materials and methods. The narratives were recorded in eighty students (eighteen males, sixty two females, 17-22 yr old, mean 19,07) with no reporting PTSD problems. Instruction was to write positive or negative narratives about life event. After recording and analyzing the narratives we found out that 10 narratives were negative and 70 positive. In other words, the students are more concentrated on the positive events than on negative ones.

Table 1

Psycholinguistic peculiarities of the narratives

Indices	Negative narratives	Positive narratives
Number of words	44,8	32,7
Number of sentences	3,6	3,2
Sentence length	9,6	9,3
Lexical density	25,4%	27,1%
Number of verbs	21,5 %	19,3%
Logical coherence	1%	0,7%

The first psycholinguistic index shows the tendency to represent negative narratives in larger number of words in comparison with positive ones. It correlates with higher index of lexical density in the positive narratives, which can be determined by the greater number of repetitions describing negative events. The repetitions can denote cognitive distortions in the interpreting negative event. The higher indices of verbs and logical coherence denote tendency to rationalize the negative events and to find objective reasons for them. It is connected with the fact that all subjects do not report the symptoms of PTSD. Therefore the rationalizing the negative events and describing it in the causative consecutive conjunctions will lead to thorough cognitive processing of negative events and avoiding PTSD. The higher indices of verbs express the freshness and easy retrieval of negative events in comparison with the positive one. Typical description of negative events was expressed by the sentences “I remember as if it was yesterday”...

The results of autobiographical memory and metacognition study show that

1. The subjects of negative narratives have larger metacognitive experience (according to the test “Ecological prediction of Earth”) $M = 8,3$ and $M=7,5$).

2. The subjects of negative narratives predict more neutral events and the subjects of positive narratives concentrate predominantly on negative events in the future.

3. The subjects of negative narratives have more open cognitive stand, which is in line with the larger metacognitive experience. In other words, their negative experience is assimilated and processed in the proper way that help them avoiding PTSD.

4. The higher percentage of field independent cognitive styles are revealed among the subjects of negative narratives ($M=40\%$; $M=27\%$). It is in line with the higher level of metacognitive experience among the subjects of negative narratives. Considering the correlation of analytical thinking and field

independent cognitive style we can assume that latter has a strong impact on proper processing the negative life events and avoiding PTSD.

Discussion. The present study was aimed at determining whether the subjects of negative and positive life narratives differ in their psycholinguistic and metacognitive peculiarities. Our results indicate that logical processing of the negative events mediating by verbs, causative consecutive conjunctions, linguistic repetitions, metacognitive experience and metacognitive open stand, field independent cognitive styles lead to proper cognitive processing negative life event and avoiding PTSD. The further study of autobiographical memory and metacognition can contribute a lot to PTSD treatment process.

1. Fivush R., Habermas T., Waters T. E.A., Zaman W. (2011). The making of autobiographical memory: intersections of culture, narratives and identity. *International Journal of Psychology*, 46 (5), 321-345.

2. Kholodnaya, M. A. (2002). *Kognitiivnii stili: O prirode individual'nogo uma* [Cognitive styles: On the nature of individual mind]. Moscow, Russia: PER SE.

3. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

4. Zasiakina, L. (2014) Psycholinguistic reorganization of individual traumatic memory // *East European Journal of Psycholinguistics*. – Vol. 2. – P. 87-94.

Іванашко Оксана Євгенівна

кандидат психологічних наук, доцент,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Вічалковська Наталія Калинівна

кандидат психологічних наук, доцент,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ В РОЗВИТКУ В РАМКАХ ІНКЛЮЗІЇ

Реальністю України є варіативна освіта, яка надає можливості для створення різних навчальних закладів як для здібних та обдарованих учнів (ліцеї, гімназії), так і для тих, хто має труднощі у навчанні та розвитку (спеціальні школи, навчально-реабілітаційні центри, центри соціально-педагогічної підтримки, оздоровчі, інклюзивні класи ЗОШ, тощо).

Таким чином реалізовується право кожної людини на освіту в доступній для неї формі.

Актуальність психологічного обґрунтування основ формування соціальних компетенцій у дітей з особливостями в розвитку значною мірою обумовлена тим, що в умовах сьогодення спостерігається низка суперечностей між:

– зростаючою потребою суспільства в соціалізації дітей з особливостями в розвитку та існуючими традиційними підходами до освіти

та соціального розвитку цих дітей в умовах сучасної школи та системи дошкільної освіти;

– необхідністю формування соціальних компетенцій у дітей з особливостями в розвитку та відсутністю теоретико-методологічної системи та засобів формування соціальних компетенцій дітей дошкільного та шкільного віку;

– вимогами практики до науково-методичного забезпечення навчально корекційного процесу та недостатнім методичним та змістовим опрацюванням вирішення цієї проблеми[7].

Визначено, що поняття «соціальна компетентність» є мінливим та його зміст не прив'язано до певного освітнього рівня, здібностей та знань особистості, а викликано соціальними процесами та змінами, що відбуваються у суспільстві. Тому у формуванні соціальної компетентності певну значущість мають соціальні, політичні, економічні, культурні умови, що торкаються глибинних інтересів кожної людини та вимагають постійного зростання особистісної, професійної та соціальної компетентності [1].

За державним стандартом освіти України «соціальна компетентність» трактується як здатність особистості продуктивно співпрацювати з партнерами у групі та команді, виконувати різні ролі та функції у колективі.

За твердженням Н. М.Бібік «соціальна компетентність» передбачає здатність жити в соціумі (враховувати інтереси та потреби соціальних груп; дотримуватися соціальних норм та правил; співпрацювати з партнерами), а також адекватно виокремлювати, ідентифікувати, фіксувати та аналізувати питання на перетині системи соціальних відносин суспільства людини.

У праці Н. В. Гавриш, соціальна компетентність виступає інтегральною якістю особистості, вона складається з комплексу емоційних мотиваційних, характерологічних особливостей і виявляється у соціальній активності та гуманістичній спрямованості особистості.

Учена Т.І.Поніманська трактує соціальну компетентність дитини як відкритість до суспільства, навички соціальної поведінки, готовність до сприймання соціальної інформації.

У працях М. В.Савченко соціальна компетентність міститься у структурі життєвої компетентності особистості. На думку науковця, майбутнє дитини залежить від того, як вона зможе адаптуватися до соціального середовища, коли поряд не буде дорослого, готового прийти на допомогу. Формування та становлення соціальної компетентності особистості – це розгортання її життєвого потенціалу.

Особистість зі сформованою соціальною компетентністю на достатньому рівні охоплює як соціальні мотиви, знання та навички, необхідні для успішної взаємодії зі соціальним середовищем, так і самопочуття та самосприйняття особистості в мінливому соціумі. При цьому соціальна компетентність передбачає як достатній рівень вміння будувати партнерські стосунки, здатності до кооперації на рівноправній основі, так і достатній рівень конформності, щоб не йти врозріз з вимогами суспільства [3].

К.О. Островська запропонувала зміст, форми та методи формування життєвих компетенцій дітей з особливостями в розвитку в рамках інклюзії, які залежать від інтелектуального віку дитини. Зазначається, що процес формування соціальних компетенцій дітей з особливостями в розвитку в рамках інклюзії відбувається у відповідності зі структурно-функціональною моделлю на основі компетентнісного, діяльнісного та антропологічного підходів, що представляє собою складне системне утворення, результатом реалізації якої є соціалізованість дитини дошкільного та шкільного віку.

– Виділені змістовні компоненти соціальних компетенцій дітей з особливостями в розвитку в рамках інклюзії: когнітивний, що розкриває соціальну компетентність через сукупність знань; діяльнісний, який розкриває соціальну компетентність на основі навичок соціальних взаємодій та сценаріїв поведінки; морально-ціннісний, що охоплює компетенції в області правил і норм функціонування дитини в суспільстві; особистісний, що проявляється через особистісні риси дитини та інтегрує зовнішні та внутрішні ресурси дитини для досягнення життєво важливих цілей.

– Встановлено, що формування соціальних компетенцій дітей з особливостями в розвитку в рамках інклюзії відбувається через становлення діяльнісного та когнітивного компонентів, які служать основою для формування образу «Я», самоідентифікації та самоствердження дитини.

– Ефективність процесу формування соціальних компетенцій дітей з особливостями в розвитку в рамках інклюзії забезпечується комплексом організаційно-педагогічних умов: формуванням груп за критерієм рівня розумового розвитку; створенням і підтримкою соціокультурного розвиваючого предметно-просторового середовища; професійною компетентністю спеціалістів у роботі з формування життєвих компетенцій дітей з особливостями в розвитку в рамках інклюзії, підготовкою персональних асистентів за програмою, орієнтованою на формування соціальних та життєвих компетенцій у дітей[7].

Як засвідчує практика і переконує науковий пошук, само по собі спільне навчання здорових дітей і дітей з порушеннями психофізичного розвитку не вирішує всіх питань їхньої взаємодії, формування позитивних міжособистісних стосунків. За відсутності належної уваги і відповідної роботи інтеграція може залишатися зовнішньою, яка не забезпечує суттєвих перетворень дитячих взаємин. Сфера дитячих стосунків може залишатися деформованою, неповноцінною. Діти з нормальним розвитком по-різному ставляться до дітей з психофізичними порушеннями. Загальновідомо, що здорові діти із співчуттям ставляться до своїх однолітків з видимими фізичними вадами (руховими, порушеннями слуху, зору) і з насмішкою або високомірно-відчужено - до дітей з інтелектуальною недостатністю.

Серед переваг, які одержують діти з особливими потребами, називаються характеристики, що забезпечують покращення їхніх адаптаційних можливостей: руйнування комплексів, урізноманітнення спілкування, виникнення додаткових спонук, відчуття ідентичності та причетності.

Можна стверджувати, що таке навчання корисне не лише для дітей з особливими потребами, а й для їхніх однолітків, батьків. Інклюзивне навчання сприяє розвитку емпатії, толерантності, об'єктивній оцінці власних можливостей, формуванню соціальних компетенцій.

Джерела та література:

1. Гончарова-Горянська М. В. Соціальна компетентність : поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів / М. В. Гончарова-Горянська // Рідна школа. – 2004. – № 7–8. – С. 71–74.
2. Лебедева Л. Д. Практика арт-терапії: підходи, діагностика, система занять. – Санкт-Петербург, Речь, 2003.
3. Лепіхова Л. А. Соціально-психологічна компетентність у поведінці особистості / Л. А. Лепіхова // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 2. – С. 65–69.
4. Мудрик А. Б. Соціальна компетентність особистості : постановка проблеми і теоретичні аспекти дослідження / А. Б. Мудрик // Вісник чернігівського національного педагогічного університету [Текст]. 2. Вип. 94 / Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка ; гол. ред. М. О. Носко. – Чернігів : ЧДПУ, 2011. – (Серія : Психологічні науки). – С. 26–29.
5. Островська К. О. Особливості "Я-концепції" у дітей з розладами спектру аутизму / К. О. Островська // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна. - 2012. - Вип. 19(2). - С. 383-390.

Іванова Наталія Володимирівна

кандидат філософських наук, доцент, завідувач відділення «Дошкільне виховання»,
Луцький педагогічний коледж

**ОСОБИСТІТЬ В КУЛЬТУРІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ
СТРАТЕГІЙ МИСЛЕННЯ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ**

Визначальними характеристиками вектору сучасності є наявність логістичного мислення та здатність особистості до креативності. Проте, на жаль, сучасна реальність демонструє той факт, що велика кількість молоді орієнтується передовсім на економізм та фінансизм, перевагу. Таке прагматичне мислення породжує і відповідну ціннісну орієнтацію, що спрямована на «абсолютизацію успіху». Принцип «успіх за всяку ціну», наче небезпечний вірус, проник у різноманітні галузі соціального життя, набуваючи форм нечесної конкуренції, рафінованої підступності, створюючи пастки та принизливі інтриги для учасників ринкової гри тощо. Гіперконкурентні стратегії будуються на основі категоричного індивідуалізму, матеріального збагачення і вигоди: на маніпулюванні довірою споживачів, цінами, свідомому блокуванні якісних товарів, придушенні конкурентів, в результаті чого сучасний бізнес нагадує театр військових дій, який використовує різні форми війни – економічну, психологічну, інформаційну. Відсутність протистояння таким принципам побудови бізнесу «драматизує кризу, призводячи до нічим не виправданого

переродження цивілізації: із заснованої на вірі й відповідальності на вибудовану на недовір'ї та безвідповідальності, точковому і масовому терорі небагатьох проти всіх» [1, с. 256]. Протистояти, виробляти суспільний імунітет до соціальних недуг, формувати довіру і відповідальність у громадян щодо держави, один до одного, свого майбутнього зможуть лише ті суспільні інституції, окремі особистості, які вміють протистояти масовому маніпулюванню свідомістю, критично мислити, стратегії мислення яких є продуктивні та інноваційні.

Вагомим є те, що стратегії сучасного економічного мислення визначають напрями нового розуміння економічного господарства. Разом з тим, дослідники відзначають, що існує очевидність «небезпечного розриву між дійсністю господарювання і економічним дискурсом. Думка рухається сама по собі, а хід подій – сам по собі» [2, с. 32-35]. Такий «розлад» економічної картини світу є сегментом загальної соціокультурної ситуації, яка є наслідком розгалуженого розгортання історичних процесів та їх всезростаючого прискорення. С. Кримський, Ю. Павленко вважають, що при такій розстановці мисленнєвих стратегій «майбутнє як компонента історичного часу стає розмінною картою глобальної стратегії конкуренції за знаходження місця у світовій історії з виникненням нині соціальної задачі цілісного присвоєння нових характеристик минулого, сьогодення і майбутнього» [3, с. 55-60]. Тому рефлексія у вигляді такого напрямку мислення як філософія економіки має найпершим завданням критично переглянути усталені канони економічної реальності і допомогти усунути даний розрив. Адже на сьогодні «чільним покликанням філософії економіки є обґрунтування економічного дискурсу як комплексу епістемологічно гетерогенних дослідницьких практик, а також створення концептуальних засад для їх синтезу в підсумковому економічному знанні» [2, с. 32-35].

Як відомо, сучасне людство перетворилося на єдину глобальну структурно-функціональну макро-цивілізаційну систему «при формуванні на планеті жорсткої ієрархії, що базується на трьох формах домінування Заходу: фінансовій, військово-політичній та інформаційній» [3, с. 98-99]. Тому, передбачаючи соціокультурні ризики сучасної епохи, М. Горкгаймер застерігав про загрозу стати на «шлях тріумфального відродження нового варварства», адже «з розширенням горизонту мислення та дії через технічні знання, починає зникати автономія одиничного суб'єкта, зменшується його здатність протистояти зростанню апарату масового маніпулювання, сила його фантазії, його незалежне судження» [4, с. 198-234]. Особистість сучасної соціокультурної реальності оточена ризиками впасти в стан «екзистенційного вакууму» (В. Франкл), моральної нечутливості, плинної реальності (З. Бауман), віртуальної свободи, всесвітньої безпритульності, тотальної бездуховності тощо.

Свого часу Б. Паскаль стверджував, що людина, очевидно, створена, щоб мислити. В цьому вся її гідність і вся її цінність; і увесь її обов'язок полягає в тому, щоб мислити як потрібно, тобто «правильно». А вміння мислити правильно взаємопов'язане із вмінням бути щасливим. «Щастя залежить не стільки від самих речей, скільки від думки, яку ми про них

маємо», – наголошував свого часу Е. Роттердамський. Як складова мисленнєвих стратегій, думка спрямовує діяльність людини, творячи нову реальність.

Наголосимо, що поняття «економіка щастя» в останні роки стало об'єктом вивчення саме теоретиків-економістів у зв'язку зі зростанням соціального та економічного рівня добробуту людей, необхідністю прогнозування їх поведінки тощо. Його досліджували зарубіжні автори: Т. Касер, С. Колма, Е. Освальд, А. Пігу, М. Ріхніс, Дж. Сакс, Дж. Хікс та ін., а також і вітчизняні: В. Базилевич, Є. Головаха, М. Гузь, В. Ільїн, А. Капустін, Г. Климко, Е. Лібанова, О. Попадинець, Є. Сініцина, А. Чухно та ін. Вчені виділяють два поняття: економіка щастя як суб'єктивний вимір задоволеності життям та економіка добробуту як оцінка якості життя членів суспільства. Проте, при оцінці добробуту населення в першу чергу враховують не економічний, а *соціальний добробут*, оскільки у більшості людей кінцевою метою є не збільшення матеріального багатства, а прагнення бути щасливими і здоровими. Базовими показниками при обрахуванні міжнародного *індексу щастя* (HPI), критерії якого розробила міжнародна організація NEF, є суб'єктивне задоволення життям, його очікувана тривалість та «екологічний слід» як міра впливу людини на середовище проживання [5, с. 66-72]. Як бачимо, економічні показники і виміри соціального, загальнолюдського щастя опредмечуються через особистісне, індивідуальне щастя. Вимірюючи рівень щастя, вчені-економісти використовують кількісні показники (зайнятість, ціни, трудові доходи), тоді як філософія та гуманітарні науки шукають взаємозв'язок його із суб'єктивним благополуччям особистості, залученням її до надбань культури і освіти.

Проте, у вивченні даного питання відслідковується наступний парадокс: зв'язок щастя і грошей є актуальним для особистості до певної міри. Як зазначає Р. Інглхарт, при переході суспільства від бідності до матеріальної забезпеченості різко підвищується рівень суб'єктивного благополуччя його членів, проте цей процес «зависає», коли досягається певний поріг матеріального благополуччя [цит. за 6]. В українських реаліях цей поріг поки що не досягнутий, починаючи ще з 90-х років минулого століття, тому й держава, за даними українських соціологів, одна з «найнещасливіших» країн в Європі. Серед багатьох причин такої ситуації – розмежування влади (умінням бачити, що робити) і політики (здібністю вирішувати те, що саме треба робити); криза управлінь та інструментів ефективної дії; девальвація засад соціальної солідарності та громадянської відповідальності; компрометація ідеї соціальної справедливості; насаджування через масову культуру культів глянцю, гламуру, моди, ідеалізації образу супергероя, популярності, сексуальності, тілесності, асоціальності, тощо. Соціальною основою такого культурного перевороту є новосформована суспільна формація – прекаріат (від «precariousness» – «непевність»), який об'єднав покинутий напризволяще пролетаріат з середнім класом, «складаючи цю надзвичайно строкату сукупність в єдину категорію тих, хто впав в стан крайньої дезінтеграції, пульверизації,

атомізації» [7, с.79-81]. Все це призводить до формування в особистості екзистенціальної невпевненості, почуття меншовартості, приниження та самозневаги.

Як бачимо, вищезазначеним соціокультурним позиціям відповідають певні стратегії мислення, завдяки яким особистість опиняється в офшорах «культури приниження» і не може потрапити в духовні виміри «культури людської гідності» (В. Рибалка). Слова нашого перворозуму Григорія Сковороди звучать досить актуально і сьогодні: «дерзни быть счастливым». Адже, для того, щоб стати щасливим – треба «бути», а для того, щоб «бути» треба мати волю – дерзновенну, цілеспрямовану, самостверджуючу. Сучасна українська філософська думка стверджує, що із кризи виведе нас не тільки економіка, а й культура, релігія, ідея державності та національних інтересів. Такі дерзання будуть плідними, якщо будуватимуться на принципах духовності, «трисонячної єдності» (Г. Сковорода) – вірі, надії, любові (С. Кримський, В. Табачковський, В. Шинкарук та ін.); якщо людина в собі викорінюватиме агресію і зло, якщо шукатиме свою «сродну» справу. Отже, одним із виходів з даної ситуації є не тільки покращення економічних чинників, суспільного добробуту і зростання індексу щастя, а й спроможність правильно, продуктивно, результативно мислити. Дана ситуація посилює значимість творчого, евристичного мислення, яке постає головною умовою її вирішення.

Ми вважаємо, що для духовно-онтологічного відродження української держави єдиним підґрунтям «вертикального поступу» є людський капітал, нові технології і прогрес, які й творитимуть майбутнє. Філософія подвійних стандартів моралі, шлях «найменшого зла», які мають місце в економіці, політиці, культурі, мистецтві тощо, не вписується в логіку стратегій ефективного мислення. До прикладу, коли виробники вдаються до заміни токсичного процесу менш токсичним, вкладаючи в це мільярди доларів, – це не є вирішенням проблеми, адже напівміра – не вихід із ситуації, а приведення її в глухий кут. Тому, часу на «переформатування» стратегій мислення небагато – за даними ООН, людству залишилось лише 30-40 років, щоб здійснити «зелену технологічну трансформацію» [8, 13, с. 2]. Такі підходи зміцнять економіку та суспільство знизу догори. Рушійною силою прогресу можуть бути тисячі підприємців, чий безмежний досвід важить більше, ніж компенсація будь-якої нестачі капіталу чи досвіду. Як зазначав відомий фахівець з управління: «потреби бідних – це можливості, які чекають на підприємців» [цит. за 8, 13, с. 80]. Як бачимо, час, інновації, зміна методів виробництва і споживання є факторами економічної збалансованості і стійкості суспільства, розкриття нових перспектив особистісного зростання.

Разом з тим, необхідно наголосити, що духовно-онтологічне відродження української держави неможливо без стратегій розвитку освіти. Відмітимо, що до сьогоднішнього часу немає єдиної стратегії розвитку системи середньої, середньої спеціальної та вищої освіти у єдиному комплексі. Є. Борінштейн зробив спробу сформулювати аксіологічні стратегії освіти, такі, як загальний доступ до якісної освіти; глобальна

інформатизація суспільства; підняття престижу освітньої діяльності і цінності освіти; цілеспрямовані зусилля з підвищення статусу філософії освіти як науки, що надає можливість системної картини освітньої діяльності; розвиток професійно компетентної творчої особистості; самореалізація особистості, соціокультурної групи, соціуму; морально-етичні імперативи будь-якої діяльності людини; високий рівень розвитку технологій, в тому числі і педагогічних; пріоритетність знання як основи прогресу [9, с. 10]. Доцільно приділяти увагу компетентністному підходу, формуванню вміння педагога розкривати в молодій людині «додану освітню вартість». Як зазначає Міністр освіти і науки України Л. Гриневич, необхідно розвивати вміння покращувати власні «стартові позиції», узгоджуючи їх із загальноприйнятими світовими стандартами [10, с. 61].

В цілому, сучасна соціокультурна реальність відображає такі стратегії мислення, які формують духовно-онтологічні, націєтворчі, ноосферні виміри самотворення особистості та української соціокультурної дійсності, яка в ризиках технократизовано-глобалізованого світу шукає свій шлях утвердження в нестабільному та непрогнозованому бутті. Тому напрямки подальших досліджень мають бути зосереджені на відповідних стратегіях мислення особистості.

Джерела та література:

1. Агеев В. Н. Семиотика / В. Н. Агеев. – М.: Изд-во «Весь Мир», 2002. – 256 с.
2. Пролеев С. В. Криза фінансова чи цивілізаційна? / С. В. Пролеев // Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей. Матеріали Міжнародних філософсько-економічних читань (20-21 травня 2009 року, Львів) / Університет банківської справи Національного банку України; Редкол.: Відп. секретар З. Е. Скринник. – Львів, 2009. – С. 32-35.
3. Кримський С. Б., Павленко Ю. В. Цивілізаційний розвиток людства / С. Б. Кримський, Ю. В. Павленко. – К.: Фенікс, 2007. – 316 с.
4. Горкгаймер М. Критика інструментального розуму / М. Горкгаймер. – К.: ППС-2002, 2006. – 282 с.
5. Гузь М. М. Аналіз показників економічного та суспільного добробуту населення / М. М. Гузь // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2012. – Вип. 36. – С. 66 - 72. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pprbsu_2012_36_9.
6. С. Гуриев. Економіка щастя // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://postnauka.ru/lectures/14584>.
7. Бауман З., Донскіс Л. Моральна сліпота. Втрата чутливості у плінній сучасності / пер. з англ. О. Буценка. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2014. – С. 69.
8. Паулі Г. Синя економіка. 10 років, 100 інновацій, 100 мільйонів робочих місць. Доповідь Римського клубу / Гюнтер Паулі. – Risk Reduction Foundation, 2012. – 320 с.
9. Боринштейн Е. Р. Аксиологические стратагеми образования / Е.Р.Боринштейн // Матеріали III Всеукраїнської наукової конференції «Освіта та соціалізація особистості». – Одеса-Дніпропетровськ, 2016. – С. 3-11.
10. Гриневич Л. Нова українська школа. Основи стандарту освіти / Л. Гриневич // Режим доступу : <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/nova-schkola1-pantone-363-ES-1.pdf>

Книш Тетяна Валентинівна
кандидат педагогічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Гнатюк Наталія Євгенівна
кандидат педагогічних наук, доцент,
Луцький біотехнічний інститут

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПИСЬМА І ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Поглиблення та розширення міжнародної співпраці у різних сферах народного господарства вимагає від сучасного спеціаліста практичного оволодіння іноземною мовою, тобто, уміння працювати з оригінальною літературою та застосовувати отримані навички усного мовлення під час спілкування на загальну та професійну тематику.

Знання мови – це не тільки вміння читати й говорити, але й уміння добре писати – швидко, грамотно, красиво. Навички розбірливого чіткого письма є необхідним для кожної освіченої людини. Правильне і красиве письмо полегшує читання будь-якого рукописного тексту, а разом з тим і спілкування між людьми, тому що писемне мовлення, поряд з усним мовленням, є одним із найважливіших засобів спілкування.

На сучасному етапі навчання іноземній мові письмо відіграє одну з важливих ролей, презентуючи в цілому інші види мовленнєвої діяльності : аудіювання, говоріння і читання, з якими воно дуже тісно пов'язане, являючи собою рецептивно-репродуктивний механізм відтворення іноземної мови.

Перехід системи навчання на письмові форми контролю під час державної атестації потребує перегляду, переосмислення та якісного оновлення методики навчання письма, зокрема техніки письма.

Багато вчених та методистів займалися розробкою методів, принципів навчання. Найбільш вагомий внесок в методику навчання письму зробили Б. В. Беляєв, А. Р. Лурія, Л. С. Виготський, І. А. Зимня, Н. І. Жинкін, С. Ф. Шатілов, Л. С. Панова, Н. М. Шкляєва, О. І. Вишневський та ін.

З точки зору психології та фізіології письмо визначають найскладнішим видом мовленнєвої діяльності, до якої залучаються всі мовленнєві аналізатори. Письмове мовлення як спосіб формування та формулювання думок ґрунтується на використанні лінгвістичних знаків, закріплених у нервових зв'язках кори головного мозку в вигляді зорових та рукомоторних образів, діючих у сукупності з слуховими та мовленнєворуховими. У людей, які володіють грамотою, додатково до звукових, створюються графічні образи слів. Зорово-графічні образи мають рукомоторні паралелі, які контролюються руховим механізмом пишучої руки. Психолінгвістичною основою письма є створення зорово-графічних відбитків мовних знаків та розвиток механізму пишучої руки. [2].

Вміти писати – значить графічно правильно зображувати букви алфавіту; переводити звуки й звукосполучення в букви та буквосполучення, асоціюючи при цьому звуковий, графічний та кінестетичний образи слова з його семантикою; орфографічно правильно писати слова, словосполучення слів та розставляти пунктуаційні знаки; оперувати мовними структурами, вміти висловлювати свої думки в письмовій формі [3].

Писемне мовлення як вид мовленнєвої діяльності має такі психологічні і лінгвістичні особливості:

1. Є вторинною формою комунікації, яка спирається на графічний, а не на слуховий канал зв'язку.

2. Відбувається за відсутності співрозмовника, спільної ситуації з адресатом, безпосереднього контакту і зворотного зв'язку, має монологічний характер порівняно з діалогічністю усного мовлення. Той, хто пише, повинен чітко уявляти собі адресата, до якого звертається, та його реакцію на своє повідомлення.

3. Має стійку вмотивованість. Його мотив і задум залежить від суб'єкта письма, а не від реплік партнера по комунікації і залишаються незмінними протягом породження усного письмового повідомлення.

4. Не містить додаткових, позамовних паралінгвістичних засобів спілкування, типових для усного спілкування (жести, міміка, інтонація, наголос, паузи). Оформлення висловлювання відбувається переважно з допомогою вербальних засобів. Для вирізнення нової або важливої інформації в писемному тексті використовують поділ на абзаци, підкреслення, штифтові виділення.

5. Вимагає суворого дотримання мовних норм, граматичної і стилістичної правильності. Для нього характерні розгорнуті синтаксичні конструкції, наявність складнопідрядних речень із причинно-наслідковим зв'язком, вживання абстрактної лексики, недопущення скорчених форм, розмовних кліше й еліпсів тощо. Потреба в правильному розумінні майбутнім читачем тексту й отриманні адекватної, бажаної реакції на своє повідомлення вимагає від автора обґрунтованості, логічної послідовності і зв'язності писемного висловлювання. Це відображення у лінгвістичному оформленні повідомлення.

6. Писемне мовлення супроводжується приговорюванням у внутрішньому мовленні, тобто існує факт усного випередження, що має важливе значення методики. Повільніша фіксація думок створює сприятливі передумови для ретельнішого обмірковування мовного оформлення висловлювання. Той, хто пише, майже не обмежений у часі і може ґрунтовніше продумати, спланувати своє повідомлення та дібрати влучні слова, вирази, має змогу повернутися до написаного у будь-який час, на будь-якому етапі породження висловлювання, проконтролювати його зміст і форму, відповідність мовних засобів не лише мовним нормам, а й наміру, скористатися довідковою літературою і в разі потреби виправити помилки [1].

Отже, писемне мовлення уможливорює усвідомлення і вдосконалення всіх операцій, пов'язаних із висловлюванням своїх та чужих думок,

автоматизування набутих навичок мовлення, відшліфування відчуття мови, підвищення рівня володіння усним мовленням.

За кількістю операцій письмове повідомлення складніше усного. Однак при усному спонтанному висловлюванні породження мовлення та його звукове відтворення синхронне, а тому потребує повного автоматизму в оперуванні лексичним та граматичним матеріалом. Труднощі письма полегшуються відсутністю браку часу у того, хто пише, що дозволяє виконувати упереджуючий синтез (продумування змісту та форми майбутнього висловлювання) та ретроспективний аналіз написаного.

Можливість знаходити в пам'яті потрібні мовні засоби для точного й ясного висловлювання думки, можливість користування словниками та іншими довідниками надають тому, хто пише, впевненості. В результаті постійного тренування письмового висловлювання учнів поступово набувають досвіду, процес знаходження слів та структур відбувається швидше, навичка письма стає стійкою [5].

Завдяки об'єднанню слухо-мовленнєворухових образів внутрішнього мовлення й зорово-рукомоторних образів у акті письма забезпечується комплексне засвоєння знань. Створені таким чином стійкі асоціації сприяють більш ефективному сприйняттю, запам'ятовуванню та відтворенню матеріалу. Міцність запам'ятовуванню матеріалу, який використовується при письмі, забезпечується участю всіх аналізаторів, поєднанням аналізу та синтезу, усвідомленістю та довільністю процесу письма. Засвоєні шляхом письмових вправ графічні образи слів та структури моделей речень легше впізнаються при зоровому сприйнятті.

В письмовому мовленні більш чітко проявляється лінгвістична природа зв'язного висловлювання. Зв'язне висловлювання, зазвичай, складається з кількох, логічно та структурно пов'язаних між собою, речень. Письмове завдання забезпечує формулювання індивідуального зв'язного висловлювання відповідно з рівнем підготовки учнів на певному етапі навчання мови, тому що виконання письмового завдання не обмежене часом та колективними формами аудиторної роботи. [4].

Результат письмової діяльності – це дійовий фактор, котрий робить письмо помічником вихователя в боротьбі за міцні знання. Письмо удосконалює усне висловлювання, сприяє формуванню навичок самоконтролю. Велика питома вага письма у домашній роботі з іноземної мови не є випадковістю. Цей факт пояснюється психологією учнів: вони зазвичай приділяють більше уваги виконанню завдань, ніж усних. При аудиторній роботі письмо - найбільш економний, надійний, ефективний та масовий спосіб контролю знань та рівня володіння мовою.

Джерела та література:

1. Бабенко Т. В. Методика навчання англійської мови в початковій школі. Навчальний посібник/ Т. В. Бабенко.–К.: Арістей, 2005. – 220с.
2. Бойко М. І. Формування і розвиток писемної грамотності на уроках / М. І. Бойко.- Англійська мова та література. – 2010. - № 19-21. – С. 7-12.
3. Морська Л. І. Теорія та практика методики навчання англійської мови/ Л. І. Морська.–Тернопіль.: Астон, 2003. – 248 с.
4. Скляренко Н. К. Методика формування іншомовної компетентності у техніці письма/ Н. К. Скляренко.- Іноземні мови. – 2012. – № 2.
5. Spalding R.B., Spalding W.T. The Writing Road to Reading.- New-York : Quill,2011.

**ОСОБИСТІТЬ В МІЖКУЛЬТУРНОМУ ТА
ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ**

SOCJALIZACJA POPRZEZ INSTYTUCJE JAKO SZANSA I ZAGROŻENIE ROZWOJU OSOBOWOŚCI DZIECKA

Celem mojego referatu będzie zaprezentowanie szans i zagrożeń rozwoju osobowości dziecka jako wyniku procesu wtórnej socjalizacji poprzez instytucje.

Powszechne staje się przekonanie, że w obecnej rzeczywistości dziecko pełni zbyt wiele nieswoistych dla dzieciństwa ról. Bycie dzieckiem w warunkach ubóstwa, bezrobocia i patologii rodziców, czy bogactwa, robienia kariery, ustawicznego braku czasu i związanego z tym przyspieszenia, w każdym przypadku oznacza socjalizację poza rodziną — na ulicy lub w instytucjach.

Socjalizacja wtórna jest internalizacją subświatów instytucjonalnych czy też wyrastających z instytucji¹ i polega na przystosowaniu jednostki do pełnienia różnych ról społecznych – od przedszkoli, szkół, po miejsca pracy. Rodzice jako tzw. znaczący inni, wprowadzają nas w świat podczas socjalizacji pierwotnej. Osoby, które towarzyszą nam w socjalizacji wtórnej możemy lubić, ale są one dla nas tylko funkcjonariuszami, których prawie zawsze można zastąpić².

Współcześnie socjalizacja dzieci sprzężona jest z wieloma problemami zakłócającymi rozwój dziecięcej osobowości. „Mowa o pluralizmie form rodzinnych lub formach rodzinopodobnych, o zawodowej mobilności rodziców i związanym z nią niszczeniem tradycji środowiska wychowawczego oraz wymuszonymi większymi obciążeniami i kompetencjami społecznymi dziecka, o wyobcowaniu i wymykaniu się spod kontroli dorosłych doświadczeń dziecka związanych z korzystaniem z mediów, o coraz intensywniejszych procesach urbanizacji i multikulturowości, o liberalizmie w wychowaniu, o wrastającym hedonizmie, egoizmie i indywidualizmie rodziców, o ich bezsilności wychowawczej, o narzucanej dziecku samodzielności, przymusie wyboru i podejmowania decyzji”³.

Socjalizacja dziecka poprzez instytucje odbywa się zatem w zorganizowanych specjalnie dlań miejscach codziennego pobytu typu: żłobek, przedszkole, szkoła, świetlice, koła zainteresowań, kluby, imprezy sportowe lub muzyczne, czy inne oferty. W nowoczesnych społeczeństwach systematycznie wzrasta liczba różnych sektorów nauki i życia, które stają się dla dziecka obowiązkowe. Dawniej proces socjalizacji przebiegał w środowisku domowym, szkolnym oraz sąsiedzkim i kierowało nim głównie samo dziecko⁴. „Teraz mają na nie wpływ (różne) zorganizowane i kontrolujące segmenty codzienności. Wolne od lekcji popołudnie wypełnia uczniowi aktywność specjalnie dlań

¹ P. Berger, T. Luckmann, *Spoleczne tworzenie rzeczywistosci*, Warszawa 1983, PWN, s. 214-215.

² P. Berger, T. Luckmann, *Internalizacja rzeczywistosci*, W: *Socjologia. Lektury*, pod red. P. Sztompki, M. Kuci, Kraków 2006, Wydawnictwo Znak, s. 568-579.

³ W. Lippitz, F. Heike, *Realia wychowawcze – wymagania wobec rodziny i postawa oczekiwania wobec szkoły*, w: *Nowe konteksty (dla) edukacji alternatywnej XXI wieku*, pod red. B. Śliwerskiego, Kraków 2001, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, s. 103.

⁴ Szerzej: P. Aries, *Historia dzieciństwa*, Gdańsk 1995, Wyd. MARABUT.

zaplanowana”⁵. W związku z tym, mówi się dziś o „socjalizacji zmienionej instytucjonalnie”, o dorastaniu nowoczesnych dzieci w „przestrzeni wyspowej”, „pokawałkowanej”, o „wielopostaciowości form życia dziecięcego”, tj. o często niepowiązanych ze sobą kontekstach, w których sytuuje się życie dziecka. W tej perspektywie wyraźnie dostrzegalne jest zjawisko zawładnięcia czasem i przestrzenią dzieci przez dorosłych: rodziców, opiekunów, nauczycieli, korepetytorów (już w przedszkolu dzieci przemieszczają się z zajęcia dodatkowego na zajęcia, od jednego specjalisty do drugiego). Głównym zadaniem wielu rodziców, opiekunów i nauczycieli staje się zatem wręcz przemysłowa organizacja czasu dzieci.

Aktywność dziecka we wszystkich kontekstach instytucjonalnej socjalizacji wymaga określonych kompetencji i rządzi się własnym systemem reguł. Bywa, iż w każdym z nich obowiązują odmienne normy. „Kiedy dziecko w procesie tworzenia swojej rzeczywistości – a to stanowi przecież treść rozwoju jego osobowości – nie styka się w swoim bezpośrednim środowisku życiowym z dostateczną jednoznacznością i trwałymi strukturami mającymi sens i znaczenie, to rezultatem musi być nieźróznicowany i rozproszony ogląd świata. Kiedy dziecko widzi, że jego zachowanie jest ciągle inaczej oceniane i kiedy narażone jest na stale zmieniające się reakcje osób ze swego otoczenia, jego rozwój osobowości sprowadza się do stwarzania sobie nieobliczalnego i bezładnego świata”⁶. Twierdzenie, że z powodu rosnącej zależności od instytucji i sprzeczności w zakresie norm może ucierpieć rozwój osobowości i autonomii dziecka, że zjawiska te niekorzystnie oddziałują na rozwój jego tożsamości i orientacji w wartościach jest oczywista. Aby przystosować się do tych warunków dziecku potrzebne są przede wszystkim poczucie obecności choć jednej takiej sfery życia, w której czułoby się bezpiecznie. Powszechne jest przekonanie, że to przysłowiowe „cztery ściany”, w których ludzie pędzą prywatne życie rodzinne, stanowią tarczę chroniącą przed światem. Jednak, jak zauważa A. Zadrożyńska, „wyraźnie chcemy – my społeczeństwo – odzwyczaić potomstwo od domu, od trwałości, choćby i względnej, od zapuszczania korzeni w rodzinie”⁷. Zastanawiające jest zatem, że ci, którzy zważają się orędownikami wyemancypowania najmłodszych poprzez uwzględnienie ich natury i potrzeb nie dostrzegają najbardziej elementarnych warunków życia niezbędnych dla rozwoju osobowości dziecka⁸. Częste przebywanie dziecka poza domem, związane z pluralizacją życiowych sytuacji, może okazać się problemem w jego socjalizacji, a tym samym w rozwoju osobowości. Jest to rodzaj zakłócenia, zagrożenia naturalnej potrzeby bezpieczeństwa. Coraz częstsze korzystanie przez rodziców z usług różnego rodzaju instytucji, choć wiąże się z ryzykiem, jest dziś koniecznością. Zaplanowanie dzieciom czasu poza domem (w instytucjach) pod opieką specjalistów może być dla wielu rodziców szansą na rozszerzenie kompetencji i doświadczeń dziecka niezbędnych do indywidualnego rozwoju,

⁵ O. Speck, *Być nauczycielem. Trudności wychowawcze w czasie zmian społeczno-kulturowych*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005, s. 83.

⁶ O. Speck, *Być nauczycielem. Trudności wychowawcze w czasie zmian społeczno-kulturowych*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005, s. 74.

⁷ A. Zadrożyńska, *Targowisko próżności*, Warszawa 2001, Wyd. TWÓJ STYL, s. 193-194.

⁸ H. Arendt, *op. cit.*, s. 223.

спrzyjających jego zainteresowaniom i potrzebom. Może także okazać się wygodną okolicznością, zwalnia bowiem rodziców (przynajmniej częściowo) od wywierania wpływu na dziecko i odpowiedzialności za nie. J.S. Coleman⁹ twierdzi, że współczesna rodzina traci zdolność właściwego socjalizowania dzieci, bowiem kapitał, którym dysponowała kiedyś uległ wyczerpaniu. Rozwój technologiczny, informatyczny, mobilność geograficzna i związane z tymi zjawiskami zmiany społeczne uniemożliwiają rekonstruowanie rodziny w tradycyjnym jej kształcie, ta bowiem socjalizowałaby do świata, którego już nie ma¹⁰. Współczesna rodzina socjalizuje „od siebie do społeczeństwa”¹¹. Nie potrafi już wystarczająco przygotować młodych ludzi do życia w społeczeństwie i nie zapewnia im satysfakcjonującej przestrzeni identyfikacyjnej. Socjalizacja przenosi się do innych agend – głównie do instytucji i grup rówieśniczych. Jak próbowałam wykazać, dzisiejsze dzieci zaczynają żyć pod presją czasu i różnych obowiązków. Kłopot polega na tym, że usytuowanie ich w wielu kontekstach instytucjonalnej socjalizacji, choć zdaje się być wymogiem współczesności może okazać się ryzykowny dla rozwoju dziecięcej osobowości.

Гайдар Тетяна Анатоліївна

викладач, психолог-практик,

Волинський обласний центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій

СИНЕРГІЗМ ІСТОРИЧНОГО ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО У ПОШУКАХ ШЛЯХІВ ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ

Процеси *навчання і виховання*, що мають величезне значення для становлення особистості дитини, надусе пов'язані з процесами *психічного розвитку* дитини і повинні базуватися на знанні основних етапів психофізіологічного розвитку. *Розвиток*, як процес біосоціального, відбувається під впливом різноманітних факторів зовнішнього середовища. Дитина стає людиною лише в оточенні людей, при безпосередньому з ними спілкуванні. Психолого-педагогічні дослідження доводять, що тісний контакт дитини з матір'ю є необхідним для неї з перших днів життя. Порушення цього контакту може призвести до дефекту емоційно-розумового розвитку. Людина народжується без мови, з нульовим запасом знань і вмінь. Для того, щоб мислити, піддавати аналізу дії інших людей і свої власні, дитина повинна навчитися мислити. Мова, мислення, постановка цілей і їх реалізація – якості людської психіки та людської *свідомості*. Розвиток коркових мовних центрів є не спонтанним результатом генетичної програми онтогенезу, але є результатом життєвого *досвіду, навчання і виховання* (це стосується і гностичних центрів кори головного мозку). Процес розвитку

⁹ J. S. Coleman, Racjonalna rekonstrukcja społeczeństwa, „Studia Socjologiczne” 1993, nr 1, s. 7-28.

¹⁰ Тамże.

¹¹ H.M. Griese, Socjologiczne teorie młodzieży, Kraków 1996, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, s. 130.

нервової системи дуже складний. Нерівномірність дозрівання різних функціональних систем обумовлена неоднаковою значимістю на різних етапах *індивідуального розвитку*. У пренатальному періоді дозрівають, головним чином, функціональні системи мозку, котрі забезпечують різні функції: дихання, кровообігу, харчування. Дозрівання інших функціональних систем нібито залишено на післяпологовий період, і слід зауважити, що тривалість цього терміну є найбільшою у всьому еволюційному ланцюжку. Саме в післяродовому періоді відбувається гнучке, диференційоване пристосування до умов середовища, основу якого закладено якраз у надзвичайній непристосованості немовляти, як і основу для його безмежного навчання не лише в дитячому віці, а й протягом усього життя. Навчання і виховання мають визначне значення для *психічного розвитку дитини*. Існує і зворотній зв'язок – просування в розвитку має позитивний вплив на навчання і виховання. Біологічна програма розвитку мозку реалізується завжди в конкретному оточуючому середовищі, яке може сприяти чи заважати, призводячи до затримок або навіть поламок його розвитку. Цей аспект є надзвичайно важливим для вдосконалення педагогічної теорії навчання для розуміння зв'язку формування морально-етичних та загальнокультурних знань та духовних надбань особистості і норм її поведінки із соціально-педагогічними умовами, які може надати певне суспільство, відкриває можливості для безмежного духовного розвитку вихованців і потребує, на нашу думку, більш детального розгляду в національному ракурсі

В історії завжди було загостреним (хоча й не завжди усвідомлювалося) питання зв'язку *прогресу* або *регресу духовної культури особистості* із соціальним розвитком. Та необхідно відзначити, що вже теоретична думка доби Ренесансу в повній мірі стверджувала те, що «...ніяке накопичення матеріальних благ не може бути ознакою суспільного прогресу, якщо людина при цьому використовується тільки як засіб для досягнення корисних споживацьких цілей». [5, с. 10] /Пер. з рос. – Авт./ . А чи не це ми спостерігаємо і сьогодні?

Історія національної самобутньої української культури, об'єктивна «картина історично-культурного розвитку нації в усій складності його суперечностей, пошуків, боротьби і досягнень» віддзеркалюють надзвичайну драматичність історичного буття українського народу, - пише академік АН України М. Жулинський [7, с. 8].

Наприкінці першої чверті ХХ століття людина, що заслуговує на глибоку повагу нащадків, одна з найосвіченіших у Європі – А.В. Луначарський – висловив думку, що минув той час, „... коли неетичним було перед судом *совісті* кожної людини ставити питання про особисте щастя, про *розвиток особистості*, про форми, в яких потрібно будувати свій побут і свої взаємини, починаючи від сімейних і закінчуючи товариськими, партійними, вселюдськими, ніколи було, соромно було ставити такі питання. Тоді було соромно, а тепер без них не можна жити”. [11, с. 526] /Пер. – Авт./ . Та кожен, хто вивчав життєвий, політичний і творчий шлях цієї надзвичайної людини, погодиться, що А.В. Луначарський

вже тоді розумів хибність своїх міркувань щодо «...ніколи було, тоді було соромно», маючи на увазі жовтневі події; вже тоді А.В. Луначарський разом із П.П. Блонським, П.М. Лепешинським, С.Т. Шацьким, В.М. Сорокою-Росинським, М.М. Пістраком та іншими видатними педагогами усіяло застерігати від небезпеки виховання, яке нівелює особистість, наголошуючи на тому, що саме людина – найвища *мета виховання*, що багатство суспільства у різноманітності його індивідів. «Та чи є вагомим результат від усіх старань талановитої людини, коли ... не виступає її приваблива, не кажучи – велична особистість – єдине, що навіки успадковується культурою *народу*», – так писав ще Гете, вбачаючи можливим абияке надбання культури тільки за умови тандему із індивідуальною духовною активністю, особистісною творчістю, що збагачує та накопичує загальний духовний потенціал. Гасла про *гармонійний розвиток* людини, про високі *ідеали* і духовні *цінності особистості* залишилися мовними зворотами. Тому сьогодні, на жаль, надто часто «гідністю є не унікальність *індивіда*, а його посередність, риси, що роблять його подібним до усіх інших. На авансцену суспільного життя вийшла людина маси... В її свідомості домінуючу роль відіграють стереотипи та автоматизми» [3, с. 161]. *Науково-технічний прогрес* невпинно крокує вперед, «з'їдаючи» *людську особистість* як найвищу цінність, ...деформуючи її *духовний світ*. Вже не йдеться про продуктивність *творчого мислення* і *творчу активність*, про свободу *вибору* і *самоутвердження*. Відбувається масове духовне виробництво. «Інтелігенція втратила своє елітарне становище в суспільстві, статус берегині *цінностей*» [3, с. 161]. Психолог А.З. Білошицький у 1993 році констатує: «Певен, що розлад між реаліями злиденного життя і уявленнями про людське існування у нас настільки трагічно глибокий, що сигналізаційна хвиля біди, якщо можна так сказати, стрімко накопичується на Всесвіт, від неї навіть потерпають генні структури. Природа не витримує тиску інстинктів зла, гине. З іншого боку, втрачено *психологічну основу*, зруйновано *емоційний базис совісності*, котрий разом із законопослухом має берегти людину як таку. Нівелюються *моральність*, правоздатність: *вмирає особистість*, гине Гомо сапієнс» [6, с. 2]. Ще раніше, у 1990 році академік А.Д. Сахаров, аналізуючи стан *суспільства*, зазначав серед найсерйозніших *проблем* сьогодення «...тяжкі наслідки надмірної *урбанізації*, втрата *соціальної та психологічної стійкості* суспільства, ... шалений, безглуздий темп життя та його змін, зріст числа нервових та *психічних* захворювань, ... руйнація сім'ї..., занепад *морально-етичних засад суспільства...*» [2, с. 52].

Чому так сталося? Відповімо словами А. Швейцера: «Коли суспільство впливає на індивіда сильніше, ніж індивід на суспільство, починається деградація культури, бо в цьому випадку неминуче зменшується вирішальна величина – моральні і духовні здібності людини» [4, с. 75].

А наприкінці 60-х років психолог Г. Шингарьов наголосив на тому, про що вітчизняний вчений академік В.В. Зеньковський писав ще у 1918 році в науковій роботі «Соціальне виховання», котра лише згодом, у недосяжному для нього 1994-му, знову побачила світ. Г. Шингарьов підкреслював, що

«... емоції мають першочергове значення для виховання особистості і для прищеплення їй соціально значимих рис. Морально вихованою людиною потрібно вважати не лише того, хто знає *норми і правила поведінки*, а того у кого *знання* злилися з *почуттям*, утворивши *переконання*, що складають серцевину людської особистості» [1, с. 443] /Пер. – Авт./.

На нашу думку, рятівними для української *нації*, для відродження культу *емоційного, духовного, гуманістичного* є два провідні напрямки:

I-ий, чи не найголовніший – відтворення *пріоритету сімейного виховання*, на якому неодноразово наголошували В.В. Зеньковський, В.А. Сухомлинський, В.В. Рубцов та інші вчені-практики.

В.Зеньковський: «Деякі мислителі пропонували повне відсунення сімейного виховання: Фіхте, наприклад, вважав, що аж до оздоровлення сім'ї... *сімейне виховання* повинно бути замінене *суспільним*. Та це глибока помилка, якої не може припуститися жоден педагог, котрий причетний до дитини... Сім'ю рішуче не замінити!» [9, с. 332] /Пер. – Авт./.

Необхідно якомога швидше витягнути сім'ю з жахливої кризи, що є константою сьогодення. Саме це, на нашу думку, є першочерговим завданням держави і *суспільства*

Другим – не менш важливим і вагомим – є *реформа сучасної системи освіти* в напрямку гуманізації та гуманітаризації як соціокультурних явищ.

Та обидва напрямки, як і все інше, що відбувається у нашій державі, повинні здійснюватися, на нашу думку, у пошуках «загубленої української людини» /М.Шлемкевич, 8, II/, під гаслом відродження нашої *емотивності /чутливості, чуттєвості, почувальності/* [6, с. 3].

Джерела та література:

1. Шингарев Г. Место эмоций в структуре личности // Проблемы личности. Материалы симпозиума, т.І. – М., 1969.
2. Сахаров А.Д. Мир, прогрес, права человека: Статьи, выступления. – Л.: Советский писатель, 1990. – 128с.
3. Культурне відродження в Україні. – Львів: Астериск, 1993. – 218с.
4. Швейцер А. Культура и этика. – М., 1979.
5. Кривцун О.А. Искусство и мир человека. – М.: Знание, 1986. – 112с.
6. Білошицький А.З. Суспільство без емоцій, без моралі, або пропаща душа – гомо хамус // Рідна школа – 1993, № 8.
7. Українознавство: Посібник / Уклад. : В.Я. Мацюк, В.Г. Пугач. – К.: Зодіак – ЕКО, 1994. – 399с.
8. Шлемкевич М. Загублена українська душа. – К.: МП „Фенікс”, 1992.
9. Зеньковський В.В. Психология детства. – Екатеринбург: Деловая книга, 1995. – 347с.
10. Онацький Е. Українська емоційність // Українська душа. – К.: МП „Фенікс”, 1991.
11. Луначарський А.В. Собр. соч., т. 7.

Гриневиц Олена Володимирівна
вчитель суспільних дисциплін,
Українська школа при Асоціації емігрантів «Калина»
(м. Порто, Португалія)

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ В ЗАРУБІЖЖІ

Сьогодні Україна є частиною глобалізації світового суспільства, пов'язаних з інтеграційними процесами не тільки в політиці, економіці, а й культурі. Варто відзначити, що це відбувається не тільки у площині загальнодержавних інтересів та у векторі розвитку зовнішніх відносин, а й на мікрорівні. Сотні тисяч українців протягом останніх двох десятиліть поповнили ряди трудових мігрантів за межі України, у Європу, в тому числі Португалію. Нажаль, процеси інтеграції українських людей у європейський культурний простір в переважній більшості можна назвати асиміляцією (засвоєння етнічною меншістю взірців і норм домінуючої культури з втратою своїх власних). Особливо це стосується підростаючого покоління, тих, які покинули Батьківщину у ранньому віці. У зв'язку з цим вважаємо дуже важливим підняття питання не тільки збереження у дітей української культури (ідентифікації), а й рівноправної популяризації української культури поряд із іншими культурами на теренах Європи.

Це складна проблема, яка потребує системного та концептуального підходів. Очевидно, якщо йдеться про молоде підростаюче покоління, то найголовнішим чинником збереження та популяризації української культури в зарубіжжі, в тому числі в Португалії є українська школа.

На даний час в українському зарубіжжі існує декілька типів українських шкіл. Міністерство освіти і науки України створило базу даних українознавчих шкіл за кордоном, згрупувавши їх у 5 категорій. Це школи, в яких викладання здійснюється українською мовою; школи, в яких вивчаються українознавчі предмети; загальноосвітні навчальні заклади, в яких вивчається українська мова; навчальні заклади, в яких українська мова вивчається факультативно; недільні та суботні школи, які є найчисленнішими; дитячі дошкільні заклади, що мають україномовні групи.

Працюючи в одній із таких шкіл в Португалії хочу поділитися власним досвідом та спостереженнями.

Сучасний світ пронизаний інтеграційними і еміграційними процесами. Він являється полем розмаїття культур, плетивом міжнаціональних інтересів і все це веде до культурного діалогу. Такі уроки-діалоги є активною формою в адаптаційному процесі кожного учня. Дуже важливим є самореалізація суб'єкта однієї культури через взаємодію і взаємодоповнення представником іншої культури. Інтернаціональний простір являється поштовхом для кожного учня до взаємодії та спілкування з іншим непізнаним світом аби ділитися власними почуттями, думками, переживаннями, а також для кращого сприйняття чужих поглядів.

Базою даного дослідження виступає школа при Асоціації емігрантів Сходу "Калина" (м. Порто, Португалія). Вчителі навчального закладу намагаюся допомогти учням відчувати культуру іншого. Цей процес відбувається через формування загальнолюдських цінностей, в яких культурні сенси загальні для всіх людей, а людина є найвищою цінністю. У нашій школі освітній простір створюється на основі дошкільного виховання (що є дуже поширеним у португальській системі освіти), молодшої, середньої і старшої школи. Обов'язковим є також родинне виховання, адже завданням школи являється збереження рідної мови і традицій.

Проте, є поодинокі випадки, коли простежується негативна взаємодія між суб'єктами освітнього процесу. Як правило, результатом такої невдалої взаємодії є низький рівень знань учнів, зруйноване ставлення особистості до освіти та навчання, як до соціальних та особистісних цінностей і навіть призупинення здобуття освіти.

Характер взаємодії між учнем та вчителем є визначальним в освітньому просторі закладу. Саме завдяки йому вдається змінити ставлення учня до так званих непрофільних предметів, які не входять до кола інтересів учня, але сприяють соціальному становленню і розвитку особистості, соціалізації, формування відповідного рівня культури. Зміна ставлення до навчального предмету фактично означає включення школярем предмету до свого освітнього простору. Вчитель являється провідником учня у освітній простір, розкриває перспективи наукового знання і необхідності їх досягнення. Характер взаємодії може розширити пізнання до сучасного наукового рівня, але і може звузити його до рівня формальної освіти.

Процес діалогу культур у школі відбувається в двох аспектах: в площині взаємовпливів світоглядних та етнічних, соціонормативних культурних цінностей, а також безпосередньо комунікативного діалогу представників різних культурних соціумів. Сучасна Європа являє собою доволі складне культурне утворення, що стало наслідком активних еміграційних процесів та проникнення арабського світу. Ці процеси приводять до накладання один на одного декількох шарів культурної ідентичності, до яких безумовно належить економічна ідентичність, політична ідентичність, а також ідентичність на рівні літератури, кіно, інших проявів духовної культури.

Слід зазначити, що освітній простір має нерозривний зв'язок з іншими соціально-просторовими феноменами і завдяки йому відбувається реалізація найбільш актуальних проблем і запитів сучасної цивілізації. І в першу чергу це, безумовно, розвиток особистості. Взаємодіє освітній простір також із сферами політики і економіки, екології і релігії, а також культурною та етнічною сферами.

У зв'язку з активними еміграційними процесами виникає проблема адаптації дітей у іншій культурно-мовній державі, особливо це стосується школярів-переселенців зі Сходу. Об'єктом дослідження є учні, які ще не являють собою сформовану особистість і завдання школи спростити процес адаптації і створити умови для формування освітнього простору для кожного учня. Діти, народжені в Португалії, які приходять в початкову

школу, розпочинають свої уроки через вивчення мови і традицій. Особливо активною формою є українські шкільні свята і вже звідти починається цікавість і бажання до навчання. Учні середньої ланки знаходяться в пошуках циклу предметів, які знадобляться в старших класах при пошуку професії. Трапляються випадки втрати інтересу до навчання через бажання працювати після 9 класу і мати свої кошти. Проте, для цього потрібна професійна підготовка, що не виключає продовження навчання. Саме тому, необхідно знайти стимули в цей віковий період і чітко зрозуміти, що школярі старших класів вже навчаються для свого майбутнього. Інтерес викликають навчальні заклади Польщі, Чехії та повернення до України.

Таким чином, завдання школи допомогти влитися учневі у ці процеси, при цьому залишаючись незалежною особистістю. Важливо, щоб діалог культур відбувався при збереженні обох культур. Успішне просування культурної адаптації може приводити до більш широкого впливу зовнішніх впливів на всю систему культури. У таких спосіб, на уроках історії, мови, літератури, географії вчителі намагаються зберегти "ядро" кожної культури. При цьому слід розрізняти міжкультурний діалог країн, близьких геополітично, і країн геополітично значно відмінних.

Саме діалог культур і покликаний сприяти утвердженню ідеалів і практики толерантності як спосіб пізнання і поваги щодо інших, як шлях до взаємного духовного збагачення. Цей процес відбувається у школі, родині, міжособистісному спілкуванні учнів та у неформальних контактах. Таким чином, школа сприяє утворенню зв'язків і безпосередніх відносин, що встановлюється між двома або декількома культурами, а також тих впливів, взаємних змін, які проявляються в ході цих відносин.

Таким чином, для успішного виховання молодого покоління українців, які проживають на території Португалії необхідно вивчати ураїнознавство, виховувати любов до рідної мови та культури, звичаїв та традицій, історії українського народу, гордості за приналежність до української нації. Найважливішими інституціями, що здатні забезпечити національне виховання є сім'я та українська громада. Особливе значення у соціалізації та національній ідентифікації підростаючих українців в зарубіжжі відіграє національна школа. У зв'язку з цим Україні, враховуючи виключно важливе значення освіти, слід підтримувати кожну з цих ланок, які в сукупності творять спільний ланцюг, вибудовуючи таким чином інститут української школи за кордоном.

Школа, у своїх освітніх, культурних та соціальних проявах є незмінним джерелом духовних цінностей підростаючого покоління. В межах України, чи в зарубіжжі, вважаємо, що всі наші сили і натхнення вкладені у розвиток школярів принесуть свої плоди.

Джерела та література:

1. Аза Лариса Олександрівна. Інтеграційні процеси в просторі України. - www.saske.sk/cas/2-2004/aza.html.
2. Ірина Ключковська. Освіта українського зарубіжжя як фактор збереження етнопонаціональної ідентичності - <http://miok.lviv.ua/?p=377>
3. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність./ Сміт Ентоні Д – Київ: Основи. – 358 с.

Кихтюк Оксана Василівна

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Скалій Юлія Сергіївна

студентка факультету психології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ДО ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИЧНОСТІ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Постановка наукової проблеми та її значення. Ідентичність нерозривно пов'язана із самовизначенням та самоактуалізацією особистості у соціумі. Так, К. Г. Юнг розглядає ідентичність у якості стрижня, ядра, внутрішньої сутності особистості, яка пов'язується із ціннісно-смісловою сферою [5]. У дослідженнях вказано, що прагнення здобути ідентичність корелює із прагненням особистості до цілісності. Найвидатніші дослідники цього явища – Е. Еріксон та Дж. Марсія. Е. Еріксон у своїй концепції використовує поняття «особистісна ідентичність» та «соціальна ідентичність». Особистісна ідентичність є більш соціальною та усвідомлюваною, вона характеризує цінності, цілі, здібності, потреби, ідеали та інші особливості, зокрема професійні схильності. Соціальна ідентичність є ототожненням самого себе із іншими учасниками угруповання у поєднанні із прийняттям на себе суспільних ролей та прихильністю груповим цілям та ідеалам [4]. Соціальна ідентичність – процес усвідомлення індивідом власної належності до певних суспільних угруповань. По суті, є соціально-психологічним рівнем ідентифікації, уявленням особистості про саму себе, що формується у вигляді похідного від усвідомлення належності особистості до певного суспільного угруповання. Важливо зазначити, що формування будь-якої ідентичності відбувається під час соціалізації особистості [4]. У рамках міждисциплінарних досліджень ідентичність розглядається у вигляді інтегрованої системи ймовірних форм фізичної, розумової, суспільної діяльності, що засвоюється індивідом [4].

Важливу роль при цьому відіграє ідентифікація з певною соціальною групою (віковою, етнічною, статевою, професійною, економічною тощо). Розуміння самосвідомості особистості досить істотно залежить від того, до яких груп відносить себе особистість при самохарактеристиці [4]. І власне, у цій статті ми хочемо розглянути поняття «етнічна ідентичність» крізь призму соціальної. Перша, вважається як наслідок емоційно-когнітивного процесу свідомого сприймання етнічної приналежності, уподібнення індивіда представникам свого етносу і відділення від чужих етносів, вона є глибоким, особистісним та важливим переживанням своєї етнічної приналежності [2].

Поруч з приписуванням індивідом себе до носіїв власного етносу, етноідентичність охоплює важливі переживання цієї приналежності, як одного з найголовніших компонентів у системі уявлень особистості про

себе. Варто зазначити, що ідентифікація – це процес, через який здійснюється етнічне ототожнення, а ідентичність – це наслідок процесу ідентифікації. [2]. Центральний зміст етнічної ідентичності формують етнічні стереотипи, а етнічна ідентичність – це наслідок процесу етнічної ідентифікації, що вивчається як опанування етнічних стереотипів у ході соціалізації особистості. [1].

Етнічна ідентичність, яка розглядається як система уявлень стосовно складових етнокультурного світу, що інтегруються із етнічною спільністю індивіда, формується, базуючись на усвідомленні індивідом власної належності до певного етносу. [3]

Виділено такі типи етнічної ідентичності: етноконцентрична, яка є орієнтацією особистості виключно на власну етнічну спільність (з нею пов'язані доля, плани, очікування та установки особистості); поліетнічна, що визначається однаковим ставленням стосовно декількох етносів у поєднанні із бажанням знати (чи наявним знанням) декількох мов, бажанням ознайомитися із декількома культурами; трансетнічна, яка є визначальною для тих індивідів, що не вважають себе належними до жодної із націй, які розглядають самих себе з позиції «громадян світу» [3].

Етнічна ідентичність є підструктурою соціальної ідентичності. Соціальна ідентичність разом з особистісною виступає частиною «Я-концепції». Множинність приналежностей до соціальних груп утворює ідентифікаційну матрицю особистості. Інформацію в ідентифікаційній матриці розподіляє ідентичність або група ідентичностей, яка переважає у даний момент [1].

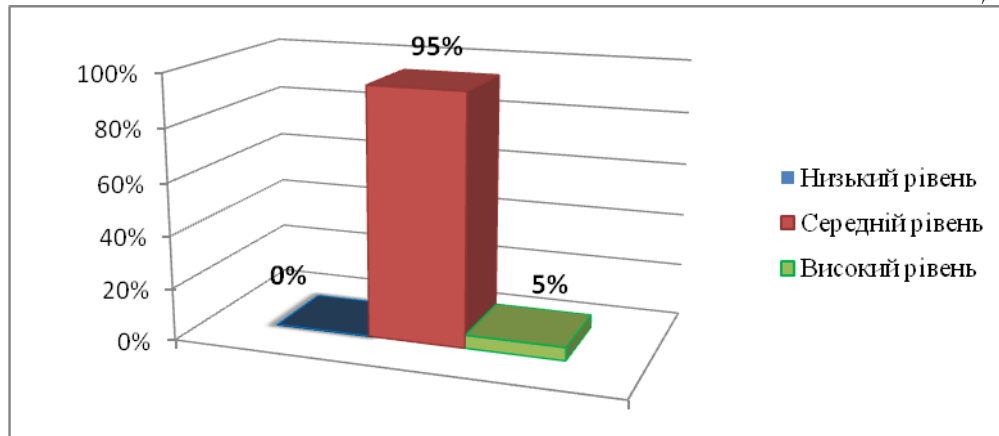
Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Вибірку дослідження склало 60 студентів Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, віком від 18 до 20 років, за гендерною ознакою недиференціювалась. З метою емпіричного вивчення заданої проблеми було обрано такі методики: Тест «Хто Я?» (М. Кун, Т. Макпартленд; модифікація Т. В. Румянцевої); методика «Шкала фашизму» (Т. Адорно, Е. Френкель-Брунsvик, Д. Левінсон, Р. Сенфорд); методика «Типи етнічної ідентичності» (Г. У. Солдатової, С. В. Рижової).

За результатами тесту «Хто Я?» (М. Куна, Т. Макпартленда; модифікація Т. В. Румянцевої), ми можемо зробити висновок, що для українських студентів важливішою є соціальна ідентичність, адже на перше місце у списку тверджень про себе 70% опитаних записали поняття соціальної спрямованості. Це свідчить про те, що досліджувані ототожнюють себе із іншими учасниками соціуму в поєднанні із прийняттям на себе суспільних ролей та прихильністю груповим цілям. І лише у 5 % респондентів домінує етнічна ідентичність, тобто уподібнення до представників свого етносу і відділення від чужих.

Отримані результати за методикою «Шкала фашизму» (Т. Адорно, Е. Френкель-Брунsvик, Д. Левінсон, Р. Сенфорд), дали змогу говорити про те, що у студентів переважає середній рівень схильності до антидемократичної ідеології – 95 % респондентів. Схильність особистості до

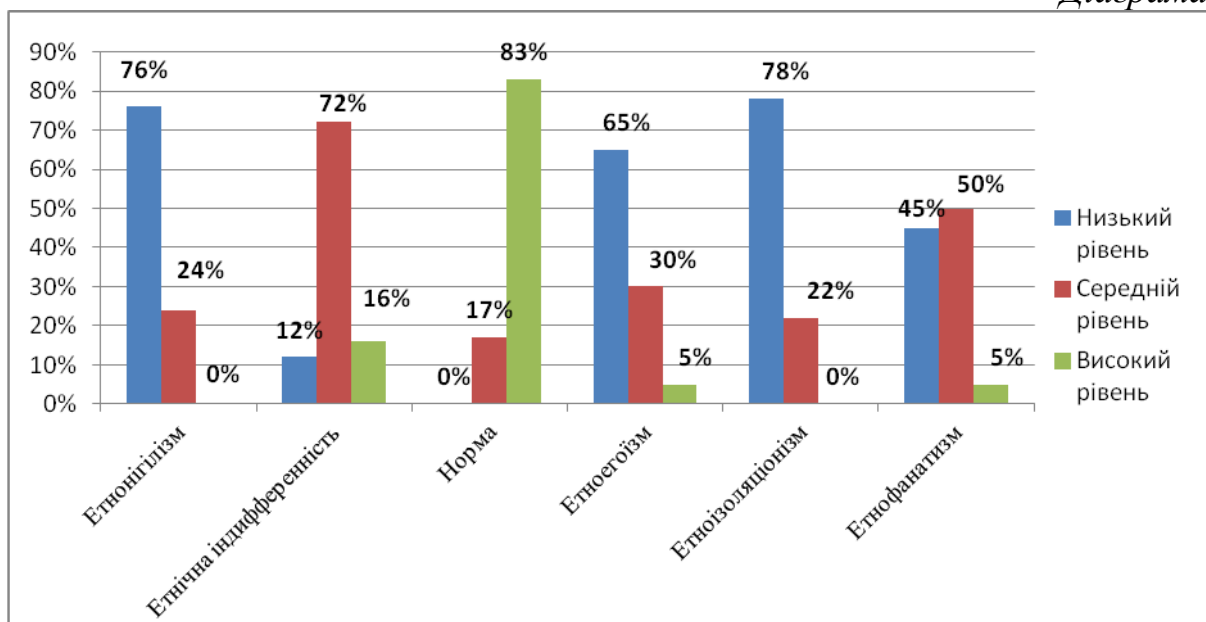
антидемократичної пропаганди, що властива авторитарному типові особистості та зіставляється з рівнем антисемітизму й етноцентризму без конкретизації меншин та актуальних політико-економічних проблем. Проте, етнічно толерантна особистість є прямою протилежністю авторитарному типу особистості, котрому притаманна схильність до антидемократичної пропаганди. Розподіл досліджуваних відповідно до схильності до антидемократичних настроїв у відсотках представлений у діаграмі 2.

Діаграма 2

Діагностика етнічної самосвідомості та її трансформації в умовах міжетнічної напруги, за допомогою методики «Типи етнічної ідентичності» (Г. У. Солдатова, С. В. Рижова) продемонструвала нам високий рівень етнічної толерантності респондентів. За результатами дослідження у 83 % студентів домінує позитивна етнічна ідентичність, так звана форма «норма», що свідчить про позитивне ставлення як до свого народу, так і до інших, тобто толерантність до власної та інших етнічних груп. На рисунку (діаграма 3) ми бачимо повний розподіл у відсотковому значенні шести шкал, які представлені у методиці.

Діаграма 3

Висновки на основі даного дослідження показують, що для студентів важливішою є соціальна ідентичність та переважає середній рівень схильності до антидемократичної ідеології (фашизму). Домінування

позитивної етнічної ідентичності свідчить про загальне доброзичливе ставлення як до свого народу так і до інших, що зіставляється з етнічною толерантністю. Перспективою подальших досліджень вважаємо необхідний більш якісний аналіз отриманих результатів, розширення вибірки дослідження.

Джерела та література:

1. Мотрук Р.В. Етнічна ідентичність як чинник професійного самовизначення особистості: досвід структурно-динамічного моделювання [Електронний ресурс] / Р. В. Мотрук // Теоретичні і прикладні проблеми психології. – 2013. – № 2. – С. 174-180.- Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipp_2013_2_25;
2. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: Підручник у 2-х кн. / Л. Е. Орбан-Лембрик – Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування. – К.: Академвидав, 2004. – 210 с.;
3. Рыжова С. В. Этническая идентичность в контексте толерантности. / С. В. Рыжова. - М.: Альфа – М, 2011. – 280 с.;
4. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис: / Э. Эриксон / [перев. с англ. / Под ред. А. В. Толстых.] – М. : Издательская группа «Прогресс», 1996. – 344 с.;
5. Юнг К.-Г. Конфликты детской души. / К.-Г. Юнг. — М.: Наука, 1995. – 336 с.;
6. Way, N. To be or not to be: an exploration of ethnic identity development in context / Way, N., Santos, C., Niwa, E. Y. // The intersection of personal and social identities. New directions for child and adolescent development. – 2008. – № 120. – P. 61 – 79.;
7. Yip, T. African-American racial identity across the life-span: Identity Status, identity content, and depressive symptoms / Yip, T., Seaton, E., Sellers, R. // Child Development. – 2006. – V. 77. – P. 504 – 517.

Козлова Жанна Геннадіївна

вчитель вищої категорії, вчитель-методист,

Комунального закладу «Луцький НВК №9 Луцької міської ради»,

Федотова Тетяна Володимирівна

кандидат психологічних наук, доцент,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ДО УМОВ ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ В ПЕРШОКЛАСНИКІВ

Реформаційний розвиток українського суспільства, що у системі освіти репрезентований значною кількістю нововведень, привертає увагу до проблем початкової школи. Одним із найважливіших та пріоритетних питань у молодшому шкільному віці є проблема соціально-психологічної адаптації особистості учня до нових умов та вимог навчання, яке поступово стає провідним видом діяльності, витісняючи гру.

Необхідність гармонійної соціально-психологічної адаптації вчорашнього дошкільняти перебуває у полі зору класоводів, шкільних психологів та соціальних педагогів, а також турбує й батьків, які усвідомлюють, що вона може виступати вагомою детермінантою фізичного та психічного здоров'я їх дітей.

Загалом успішна адаптація до шкільного навчання зумовлена низкою об'єктивних (послаблення вимог навчальної діяльності у молодшій школі, відсутність оцінювання індивідуальної результативності учня та ін.) та суб'єктивних факторів (психологічні особливості дитини та ін.).

Мета статті полягає у теоретичному опрацюванні поняття соціально-психологічної адаптації у психолого-педагогічній літературі та емпіричному з'ясуванні особливостей вияву соціально-психологічної адаптації до умов шкільного навчання в першокласників та передбачає розв'язання низки **завдань**: здійснити теоретичний аналіз понять адаптації та соціально-психологічної адаптації; визначити специфіку вияву соціально-психологічної адаптації в учнів перших класів.

Останній рік відвідування дошкільного навчального закладу ставить перед батьками дилему: залишити у дитячому садочку ще на рік чи віддати дитину у перший клас. Складність вибору в батьків пов'язана з побоюванням, що їх дитина не зможе адаптуватися до інтенсивної навчальної програми, режиму дня, незвичних навчальних умов, класного керівника, дитячого колективу та ін. Часто страхи дорослих передаються дитині, які заважають оптимальній адаптації до умов шкільного навчання, зумовлює страх перед школою та вчителями, зниження мотивації навчання, відсутність інтересу до шкільних предметів, що, безумовно, негативно позначається на успіхах дитини.

Проблему адаптації та соціально-психологічної адаптації особистості у різні часи досліджували Г.Балл, Ф.Березін, О.Донченко, А.Налчаджян, А. Маслоу, Е.Фромм, Е.Еріксон та інші вітчизняні і західні психологи.

Загалом в психології поняттям адаптація пояснюють як: сукупність властивостей особистості, які характеризують її стійкість до умов оточуючого середовища та виражають рівень пристосованості до нього; процес пристосування особистості до мінливих умов [2]. Розрізняють соціальну та психологічну адаптацію. Під терміном «соціальна адаптація» розуміють постійний процес інтеграції індивіда в суспільство, тоді як під поняттям психологічної адаптації – пристосування особистості до домінуючих у суспільстві вимог та критеріїв оцінок завдяки засвоєнню норм та цінностей цього суспільства. Поняттям соціально-психологічної адаптації позначають оптимізацію взаємин особистості та групи, зближення цілей їх діяльності, ціннісних орієнтацій, засвоєння індивідом норм та традицій групи, входження в її рольову структуру [7].

Представники психоаналітичного підходу розглядають соціально-психологічну адаптацію як результат, що виявляється в гомеостатичній рівновазі особистості з вимогами оточуючого середовища, а зміст цього процесу визначають за формулою «конфлікт-тривога-захисні реакції». Згідно цього підходу, адаптованою можна вважати людину, в якій не порушені продуктивність та здатність насолоджуватися життям [3].

Неофрейдисти, аналізуючи відповідне поняття, поруч з індивідуальною складовою характеру особистості, виокремлюють «соціальний характер» (ядро його структури). Вони вважають неможливим досягнення особистістю гармонії з соціальним середовищем (соціальною структурою суспільства),

тому в неї виникає почуття самотності, і, як наслідок, протиріччя і тривога – як захисний механізм індивіда. Сама ж адаптація індивіда в соціальному середовищі здійснюється за рахунок внутрішніх резервів індивідуального та соціального характеру особистості [6].

Спостерігаючи за поведінкою молодших школярів, науковці виокремлюють основні сфери, де виявляються складнощі в їх адаптації до школи: нерозуміння дітьми соціальної ролі вчителя, його специфічної позиції під час організації навчального процесу; недостатній розвиток комунікативних навичок та здатності взаємодіяти з іншими дітьми; неправильне ставлення дитини до самої себе, своїх можливостей та здібностей, діяльності та її результатів [5].

Н.Гуткіна виокремлює рівні адаптації дітей до школи:

– високий рівень – характеризується позитивним ставленням дитини до школи, легким засвоєнням навчального матеріалу, старанністю учня, інтересом до самостійної роботи, відсутністю необхідності зовнішнього контролю, активним спілкуванням з іншими дітьми;

– середній рівень – позитивне ставлення до школи, розуміння та засвоєння навчального матеріалу, уважність при виконанні завдань, дружні стосунки з більшістю дітей в класі, проте необхідність зовнішнього контролю;

– низький рівень – негативне або байдуже ставлення до школи, постійне порушення дисципліни, фрагментарне засвоєння навчального матеріалу, відсутність інтересу до самостійної роботи, нерегулярна підготовка до уроків, необхідність контролю та допомоги, відсутність близьких друзів у класі [4].

З метою визначення особливостей вияву соціально-психологічної адаптації в учнів перших класів було застосовано методіку П.Вілсона «Дерево з людьми». Дослідження проводилося на базі КЗ «Луцького НВК №9 Луцької міської ради». Було продіагностовано 32 школяра першого класу. Вік опитаних 6-7 років.

Діагностовані були поділені на дві групи: група 1 – учні-хлопчики (17 осіб) та група 2 – учні-дівчатка (15 осіб). Відсотковий розподіл діагностованих згідно положення людини на дереві за методикою П.Вілсона зображено на рис.1.

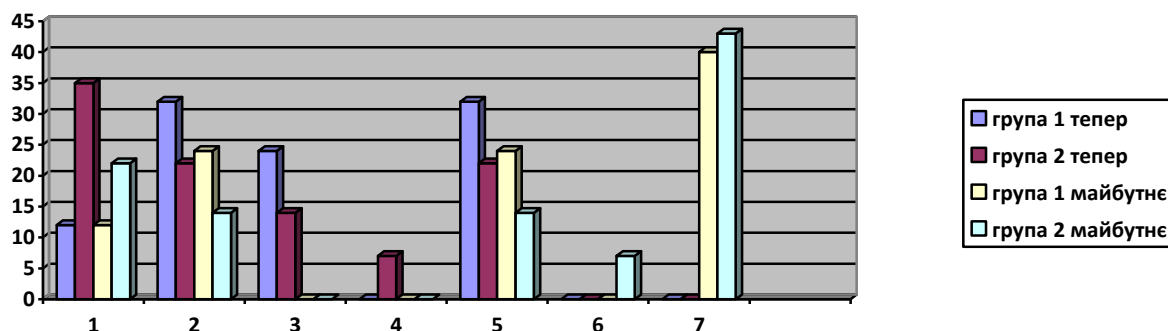

Рис. 1. Відсотковий розподіл діагностованих згідно результатів методіки П.Вілсона
Примітка: 1 – установка на подолання перешкод, 2 – установка на товариськість, 3 – стійкість положення, 4 – установка на розваги, 5 – нормальна адаптація,

Отже, згідно зображення на рис.1, оцінюючи своє реальне положення діагностовані характеризуються:

– учні-хлопчики – установкою на дружню підтримку та товаришування (32% осіб); нормальною адаптацією (оскільки у школі почувають себе комфортно) (32% учнів) та стійким положенням і прагненням домагатися успіхів без докладання зусиль (24% респондентів); найменше – установкою на подолання перешкод (12% хлопців);

– опитані дівчатка – установкою на подолання перешкод (35% осіб); стійким положенням і прагненням домагатися успіхів без додання труднощів (24% дівчаток); установкою на дружню підтримку/товаришування та вирізняються оптимальним рівнем адаптації (по 22% опитаних); найменше (7% дівчаток) – мають установку на розваги.

Обираючи своє майбутнє ідеальне положення:

– значна частина діагностованих характеризується: установкою на лідерство (у хлопців – 40% осіб, тоді як у дівчат – 43% респондентів) та відсутністю установки на розваги (0% опитаних);

– хлопці орієнтуються на дружню підтримку і товаришування та переживання комфортного стану (24% осіб); також у цій групі з'являється 12% учнів, які у майбутньому орієнтовані на подолання перешкод;

– у дівчат дещо менший відсоток, у порівнянні з оцінкою реального положення, вирізняються установкою на подолання перешкод (22% респондентів); також зменшується відсоток дівчат з установкою на дружню підтримку і товаришування та переживання комфортного стану (по 14% осіб), проте в цій групі з'являються особи з установкою необхідності підтримувати когось (7% опитаних).

Окремо варто зазначити, що, оцінюючи своє реальне та ідеальне положення, в жодній з груп діагностованих не було виявлено осіб, які б характеризувалися як стомлені, із невеликим запасом сил, сором'язливі, відсторонені, замкнені, тривожні, з установкою на відстороненість від навчального процесу чи вирізнялися кризовим станом («падіння у прірву»).

Подальший науковий пошук вбачаємо у розширенні вибірки досліджуваних та ускладненні методичного інструментарію для проведення емпіричного дослідження і з'ясування зв'язку між рівнем самооцінки та соціально-психологічної адаптації в молодшому шкільному віці.

Джерела та література:

1. Адаптація дитини до школи / С. Максименко. – К. : Мікрос-СВС, 2003 – 111с.
2. Балл Г.А. Понятие адаптации и его значение для психологии личности / Г. А. Балл // Вопросы психологии. – 1989. – №1. – С.92-100.
3. Березин Ф.Б. Психическая и психофизическая адаптация человека / Ф.Б.Березин. – Л. : Наука, 1988. – 295 с.
4. Гуткина Н.И. Психологическая готовность к школе / Н.И.Гуткина. - М.: Академический проект, 2000. – 184с.
5. Елфимова Н.В. Диагностика и коррекция мотивации обучения у дошкольников и младших школьников / Н.В. Елфимова. – М., 1991. – С. 76-85
6. Мадди С.Р. Теории личности / С.Р.Мадди. – СПб.: Питер, 2002. – 645 с.
7. Словарь практического психолога / Сост. С.Ю.Головин. – Минск, 1997. – С.456.

Коць Михайло Онисимович
доцент кафедри педагогічної та вікової психології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Коновал Юлія Юріївна
студентка факультету психології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ У ВНЗ

Постановка проблеми та її значення. Адаптація студентів до навчання у вищому навчальному закладі безсумнівно є важливим компонентом навчальної діяльності. На думку Т. Л. Свистун, проблема пристосування студентів до нового середовища ускладнюється через те, що існують значні відмінності у методах, формах, засобах у школі та вищому навчальному закладі. Ускладнює процес адаптації багатьох студентів і той факт, що досить часто вибір професії визначається не власними перевагами, а настановами батьків, що в свою чергу підсилює почуття невдоволення собою та ситуацією. Також варто відмітити, що процес адаптації може ускладнюватись через такий фактор як внутрішнє неприйняття студентів необхідності навчатись у непрестижному начальному закладі і, як наслідок, отримати непрестижну професію[4].

За Л. В. Зданевич, вступ до навчального закладу у значної частини студентів супроводжується дезадаптацією, відсутністю референтної групи, підвищеними вимогами з боку професорсько-викладацького складу, напруженістю та жорстким режимом навчання, збільшенням обсягу самостійної роботи і самовідповідальності загалом. Усе це вимагає від першокурсника значної мобілізації своїх можливостей для успішного входження в нове оточення та якісно інший ритм життєдіяльності[1].

Актуальність проблеми. Пристосування студентів – першокурсників є досить важливим питанням у навчальному процесі, оскільки від цього процесу залежить подальше навчання у ВНЗ. Актуальність цієї проблеми є досить високою, адже студент, приходячи до університету, досить гостро відчуває невпевненість у собі, хвилювання, тривогу за створення нових контактів які і є складовими процесу адаптації. Також процес адаптації супроводжується звиканням до нових умов, новим соціальним статусом, іншим ритмом навчання, здобуттям вмінь і навичок, досвіду, формуванням особистісних якостей.[1;5].

Багато авторів вивчали проблему адаптації студентів до навчання у ВНЗ, зокрема Н. А. Буняк, І. А. Добрянський, Л. П. Жулик, О. Д. Гречишкіна, В. В. Заморуєва, Л. В. Зданевич, Т. М. Кармадонова, Н. В. Любченко, Т. А. Каткова, М. О. Макаренко, Т. Л. Свистун, О. О. Ахмедова, Е. О. Глазков, С. М. Кондратюк, Н. І. Мучинська, Л. О. Мороз, Н. М. Перепічна, О. В. Прудська, В. Ю. Стрелцова та ін.

Виклад основного матеріалу. Адаптація – (лат. adapto – пристосовую) – це процес пристосування людини до нових, мінливих умов середовища.

Пристосування до принципово інших умов завжди супроводжується низкою негативних явищ, зокрема невпевненість у своїх силах, психічне перенапруження, зміною референтної групи, умов середовища, підвищення рівня тривожності та ін.

Більшість науковців виділяють такі види адаптацій:

1) професійна адаптація у ВНЗ як це процес залучення студентів до професії, здобуття ними навичок, знань, умінь, які необхідні для майбутньої професії; 2) дидактична адаптація – пристосування особистості до нових умов навчання; 3) оперативна адаптація залежить від зв'язку методів навчання між школою та ВНЗ, самостійності, творчого мислення, які вже стали рисами особистості; 4) соціально-психологічна – пристосування до групи, стосунками в колективі, а також від стилю поведінки студента.

Як зазначає Т. Кулик, дидактичний аспект адаптації першокурсників пов'язаний із пристосуванням студентів до нової дидактичної ситуації, яка відрізняється від шкільної формами та методами організації навчального процесу [2]. Також варто звернути увагу на зростання кількості та складності матеріалу, та навичок самоорганізації. Ці труднощі можуть стати причиною розчарування у виборі спеціальності, втрати впевненості в своїх силах, наслідком яких є стан напруженості та фрустрації, зниження рівня успішності та активності студентів у навчанні, втрата інтересу до навчання та суспільного життя. Усе це призводить до психічного перевантаження, яке знижує адаптивність і, як наслідок, сприяє погіршенню психічного здоров'я особистості. Крім того, вони можуть призвести до погіршення загального самопочуття студента, зниження продуктивності пізнавальних процесів [1].

Аналізуючи труднощі навчання першокурсників, слід вказати на труднощі соціально-психологічної адаптації. При вступі до вищого навчального закладу студент продовжує розвиватись відповідно до свого нового соціального становища, під впливом нового оточення, нового колективу, нових умов і вимог. Значно розширюється коло стосунків першокурсника з представниками соціальних груп: одногрупники, викладачі, студенти інших факультетів, методисти, співробітники університету. Порівнюючи навчання із школою, у студента змінюються мотиви, інтереси, цілі, так як навчальний процес у ВНЗ набуває професійного напрямку, нового конкретного значення, адже опанування знаннями, навичками та вміннями стає найважливішою умовою професійного розвитку майбутнього спеціаліста. Також, на початкових етапах першокурсники потребують координаційної роботи куратора та викладачів.

На думку В. А. Петрук, основною метою створення умов адаптації є визнання самооцінки особистості кожної людини, її права на розвиток і прояв індивідуальності. Виявлення труднощів, які виникають перед студентами на першому курсі у вищому навчальному закладі, і визначення шляхів їх подолання дозволить підвищити активність студентів у набутті якісних знань, умінь та навичок, що сприятиме уникненню відрахування студентів на першому курсі [3].

Індивідуальний підхід до кожного – це основний принцип роботи викладачів та кураторів, які працюють з ними. Вони мають знайти спільну мову з кожним, поговорити відверто, дати пораду або рекомендації як до вивчення дисциплін так і організації їхнього дозвілля, розвинути об'єктивне оцінювання своїх знань і можливостей [5].

Навчання у вищій школі має динамічний характер психічних процесів, що спричиняє новизна студентського статусу, відсутністю еталонної групи, напруженим графіком навчання. Все це впливає на психічний стан студентів і в результаті може призвести до виникнення у них стресових станів, що супроводжуються внутрішнім напруженням.

Висновок. Отже, адаптація – це процес пристосування людини до нових, мінливих умов середовища. Пристосування до принципово інших умов завжди супроводжується низкою негативних явищ, зокрема невпевненість у своїх силах, психічне перенапруження, зміною референтної групи, умов середовища, підвищення рівня тривожності та ін.

Актуальність цієї проблеми є досить високою, адже студент, приходючи в університет досить гостро відчуває невпевненість у собі, хвилювання, тривогу за створення нових контактів які і є складовими процесу адаптації.

Дидактичний аспект адаптації першокурсників пов'язаний із пристосуванням студентів до нової дидактичної ситуації, яка відрізняється від шкільної формами та методами організації навчального процесу. Процес переходу відбувається досить важко і найчастіше супроводжується негативними чинниками для особистості. Вступаючи до вищого навчального закладу, студенти зустрічаються з проблемами, що пов'язані з неготовністю до нових умов навчання, з порушенням установок, навичок, цінностей, певних звичок з втратою референтної групи і потребою створювати нові соціальні контакти.

Перспективою подальших розвідок є розроблення здійснення емпіричного дослідження процесу адаптації першокурсників до навчання в умовах ВНЗ.

Джерела та література:

1. Зданевич Л. В. Деякі аспекти студентської дезадаптації в процесі навчання [Електронний ресурс] / Л. В. Зданевич // Педагогічний дискурс : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки Нац. акад. пед. наук України, Хмельн. гуманіт.-пед. акад. – Хмельницький, 2011. – Вип. 9. – С. 125–128.
2. Кулик Т. Психологічна адаптація першокурсників / Т. Кулик, І. Попик // Наш університет. – 2012. – № 10. – С. 5–7.
3. Петрук В. А. До питання адаптації першокурсників у ВНЗ [Електронний ресурс] / В. А. Петрук, Н. В. Ляховченко. // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки. – Чернігів, 2013. – 34 с.
4. Свистун Т. Л. Проблеми адаптації студентів-першокурсників до навчання у вищому навчальному закладі [Електронний ресурс] / Т. Л. Свистун // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Серія: Психологія і педагогіка. – Острог, 2010. – Вип. 16. – С. 251–257.
5. Шевченко С. В. Тренінг підвищення особистісного адаптаційного потенціалу студентів та рівня їх розумової працездатності / С. В. Шевченко // Практична психологія та соціальна робота. – 2012. – № 11. – С. 17–30.

Кульчицький Володимир Ігорович

студент інституту аеронавігації,
Національний авіаційний університет

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ АДАПТИВНОСТІ ДО СТРЕСУ У МАЙБУТНІЙ ФАХІВЦІВ З АЕРОНАВІГАЦІЇ

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасний світ через науково технічний прогрес та збільшення темпу життя наповнений стресовими подразниками. Щодня кожна людина в тій чи іншій мірі попадає під вплив чинників, що спричиняють стрес. Особливо якщо це стосується не тільки особистого життя, а й соціально-професійної життєдіяльності. Особливої уваги в цьому сенсі, на наш погляд, заслуговує студентська молодь, майбутні фахівці з аеронавігації. Стесостійкість для даної спеціальності є чи не найважливішою якістю. Тому дану тему вважаємо актуальною.

Проблему безпосередньо особистісних чинників стресу досліджували В.І. Ковальчук, Л.А. Китаєв-Смик, Н.Г. Кондратюк, Л.В. Куликов, М.Г. Лаврова, М.А. Пономарьова, А.А. Хван, Ю.В. Щербатих та ін. Незважаючи на широку представленість, проблема стресу та нервово-психічного напруження в теоретичному та емпіричному планах вивчена не достатньо.

Мета – дослідити зв'язок особистісних характеристик студентів та стійкість і адаптивність до стресу.

Об'єкт дослідження – адаптивність до стресу як соціально-психологічна категорія.

Предмет дослідження – взаємозв'язок особистісних характеристик та адаптивності до стресових подразників у майбутніх фахівців аеронавігації.

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз наукових джерел, узагальнення та інтерпретація наукових даних; *емпіричні* – методика «Психодіагностики адаптивності до стресу» (І.В. Розова).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. Дослідження здібностей успішної адаптації в умовах стресу, що здійснювалось за допомогою методики «Психодіагностика адаптивності до стресу» І.В. Розова дало можливість виявити загальний рівень такої адаптивності у студентів.

Так, було виявлено, що для 73,3% опитаних притаманний середній рівень розвитку адаптивних здібностей до стресових умов. Помірний рівень таких здібностей продемонструвало 21,7% студентів, високий рівень лише 3,3%, низький – 1,7%.

Для більш детального аналізу отриманих даних та для виявлення слабких або ж компенсаторних ланок у структурі адаптивності до стресу ми здійснили огляд відсоткового розподілу рівня розвитку усіх окремих таких здібностей: оптимістичності, соціальної підтримки, адаптивного мислення, сну і сновидіння, впевненості в собі, управління психофізіологічним станом, соматичної регуляції, самоорганізації часу життя (рисунок 1).

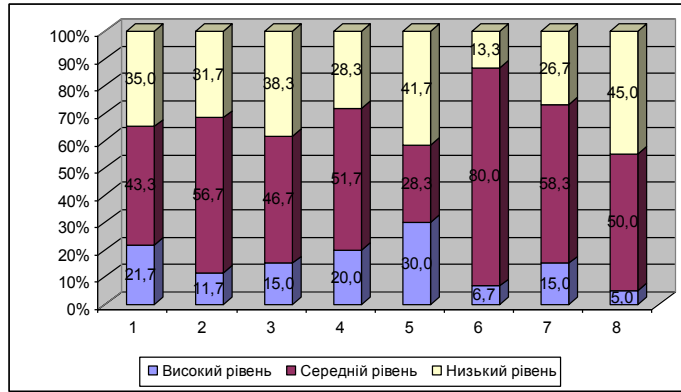

Рис.1 Відсотковий розподіл рівня розвитку адаптивних здібностей до стресу

Примітка 3. 1. – оптимістичність; 2. – соціальна підтримка; 3. – адаптивне мислення;

4. – сон і сновидіння; 5. – впевненість в собі; 6. – управління психофізіологічним станом; 7. – соматична регуляція; 8. – самоорганізація часу життя.

Високий рівень оптимістичності виявлено у 21,7% опитаних, що відображає активність життєвої позиції, високий рівень життєлюбства, почуття гумору, високу мотивацію досягнення, яка орієнтована на моторну і мовну активність. Для 43,3% досліджуваних характерний середній рівень оптимістичності. У 35% студентів виявлено низький рівень оптимістичності, що передбачає депресивний настрій, підвищену стомлюваність, астенія та апатію.

У 11,7% досліджуваних зафіксовано високий рівень соціальної підтримки як почуття причетності, прийняття, відчуття, що тебе люблять, ти потрібний сам по собі. Тобто, у цих студентів є близькі люди, з якими вони можуть поговорити, розділити проблеми, побоювання, труднощі. Середній рівень соціальної підтримки виявлено у 56,6% опитаних. Для решти 31,7% досліджуваних характерний низький рівень соціальної підтримки, що свідчить про деяку соціальну ізольованість, самотність та замкнутість.

Високі показники адаптивного мислення як усвідомленість, самоконтроль, рефлексивність, гнучкість мислення, здатність дистанціюватись від травматичних подій виявлені у 15% досліджуваних. Для 46,7% студентів притаманний середній рівень адаптивного мислення. У 38,3% опитуваних виявлено низький рівень адаптивного мислення, що є показником слабого усвідомлення і самоконтролю над мисленнєвими процесами.

Дослідження особливостей сну і сновидінь дає підстави стверджувати, що у 20% опитаних виявлено високі показники за цією шкалою, що свідчить про розвинуті навички оптимізації і нормалізації сну, управління, аналізу й усвідомленості сновидінь. Середній рівень оптимізації сну і сновидінь зафіксовано у 51,7% досліджуваних. Для 28,3% студентів притаманний низькі показники за шкалою сну і сновидінь, що пов'язано із дезорганізацією сну.

Впевненість в собі добре розвинена, тобто перебуває на високому рівні у 30% досліджуваних, що свідчить про віру в себе, соціальну сміливість, ініціативність, позитивну самооцінку, відповідальність, соціальну компетентність, здатність до само стверджуючої поведінки. Середній рівень

впевненості в собі притаманний 28,3% опитаних. Низький рівень впевненості в собі зафіксовано у 41,7% студентів, що є показником тривожності, боязкості, сором'язливості, відсутності соціальних навичок, нездатності відкрито виражати свої думки і почуття.

Високий рівень здатності до управління психофізіологічним станом виявлено у 6,7% студентів, що свідчить про самовладання, здатність до самовідновлення і релаксації, самоконтроль над негативними емоціями і сильними імпульсами. У 80% досліджуваних зафіксовано середній рівень управління психофізіологічним станом. Для 13,3% притаманний низький рівень управління психофізіологічним станом, що є показником нездатності контролювати і регулювати свої стани, невміння розслабитися в напруженій ситуації і зняти стомлення, відсутності самоконтролю над емоційною сферою.

Високі оцінки за шкалою соматичної регуляції отримали 15% опитаних, що свідчить про розвинуті механізми довільної та мимовільної соматичної регуляції, здатності підтримувати оптимальний фізичний стан і здоров'я, розвинуті фізичні якості. Середній рівень соматичної регуляції виявлено у 58,3% студентів. У 26,7% досліджуваних зафіксовано низький рівень такої регуляції, що передбачає слабке фізичне здоров'я, нездатність підтримувати високу фізичну працездатність.

За шкалою самоорганізації часу життя лише 5% студентів отримали високий рівень, що свідчить про уміння раціонально розпоряджатися часом життя, планувати і визначати пріоритети у справах, пунктуальність, здатність не гаяти час. Середній рівень самоорганізації часу життя притаманний для 50% опитаних, для 45% – низький рівень. Низькі показники самоорганізації часу життя передбачають дезорганізацію власного часу, відсутність навичок планування і управління часом, а також схильність брати на себе за багато справ і не бути здатним до їх виконання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Здійснений емпіричний аналіз отриманих результатів проведення методики «Психодіагностика адаптивності до стресу» І.В.Розова дав підстави виявити, що для більшості опитаних притаманний помірний та середній рівень розвитку здібностей адаптації до стресу. Детальніший аналіз отриманих даних дозволив виявити слабкі та компенсаторні здібності у структурі адаптації до стресу. Так, слабкими ланками виявились такі: самоорганізація часу життя, впевненість в собі, адаптивне мислення, оптимістичність та соціальна підтримка. Компенсаторними виявилася такі здібності як регуляція сну і сновидінь, управління психофізіологічним станом та соматична регуляція. Отже, здійснений емпіричний аналіз особливостей адаптивності до стресу у майбутніх фахівців авіонавігації та особистісних особливостей у досліджуваній вибірці дає підстави стверджувати про необхідність розвитку стійкості та адаптивності до стресу. Подальший аналіз отриманих даних полягає у пошуку можливостей збільшення стійкості до стресу шляхом розвитку особистісних якостей індивіда.

Джерела та література:

1. Кузнецова Е.В. Психология стресса и эмоционального выгорания: учеб. пособ. для студ. факультета психологии. / Е.В. Кузнецова, В.Г. Петровская, С.А. Рязанцева. – Куйбышев, 2012. – 96 с.
2. Леженіна Л.М. Проблема стресу в психологічній науці / Л.М. Леженіна // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. – 2012. – Вип. 42(1). – С. 135-142.
3. Розов В.І. Психологічна діагностика здібностей до стресу / В.І. Розов// Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – №11. – С. 41-47.
4. Щербатых Ю.В. Психология стресса и методы коррекции / Ю.В. Щербатых. – СПб,: Питер, 2008. – 256 с.

Магдисюк Людмила Іванівна

кандидат психологічних наук,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Дорошенко Аліна

студентка факультету психології,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ЕТНОПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СФОРМОВАНOSTІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ

Постановка проблеми та її значення. Розвиток, перемоги та поразки українського народу дають підстави визначити етнопсихологічні особливості українського народу через аналіз таких феноменів, як менталітет, етнічна свідомість і самосвідомість, етнічна самоідентифікація особистості, український національний характер, психічний склад українців тощо. Формування у молоді національної ідентичності може стати поштовхом до покращення консолідації української нації. Важливо визначити напрями формування нової парадигми та основні ціннісно-сміслові орієнтації.

Мета: теоретичний аналіз проблеми етнопсихологічних особливостей сформованості національної ідентичності українців та з'ясування новітніх тенденцій.

Виклад основного матеріалу. Принцип етнічної приналежності є найбільшим вираженням почуття групової ідентичності, національна ж приналежність набуває у сучасних умовах політичного сенсу. Проте у сучасних поліетнічних суспільствах принцип етнічної приналежності та відповідної суб'єктивної ідентичності набуває політичного сенсу, подекуди провокуючи різке збільшення випадків суперечностей між етнічними групами. Попри це, етнічні групи здобувають великий суспільний потенціал. Аналіз зарубіжної наукової літератури із цієї проблематики засвідчує особливу увагу до неї таких учених, як Х. Арендт, П. Бергер, У. Бімен, М. Вейнер, Е. Вілсон, Е. Гелнер, Л. Дріджер, Р. Інглегарт, Т. Кузьо, Х. Лінц, І. Прізіл, Е. Сміт.

Національна свідомість є однією з ключових засад етнопсихологічних особливостей рівня сформованості національної ідентичності. Національна свідомість – це різновид свідомості соціальної спільності, яка ґрунтується на уявленнях про соціальні цінності, норми, важливі з огляду належності особистості до конкретної нації. Одну національну свідомість розглядають як принципово новий якісний феномен. Національна самосвідомість – усвідомлення індивідом національної належності, специфічних рис власної нації, ставлення до національних цінностей [1].

У свою чергу національна ідентичність особи є тотожністю та її почуттям приналежності до однієї держави або однієї нації, незалежно від свого юридичного статусу, громадянства. Психічний склад нації – це суб'єктивний психічний досвід нації, зафіксований у відносно стійких властивостях, рисах, у національній психології, які обумовлені усім суспільно-історичним ходом становлення і розвитку нації та специфікою соціально-психологічного відображення об'єктивних умов її існування.

За К. Юнгом, архетипи проявляються у вигляді символів (в образах героїв, міфах, фольклорі, обрядах, традиціях) і містять узагальнений досвід своїх предків. До архетипів, характерних для українського етносу, можна віднести такі образи: Берегиня, Лада, Дана, Герой-козак, Кума, Свекруха, Земля – годувальниця, Котигорошко, Лютий змій, а також загальнолюдські образи: Мати, Батько, Мачуха, Воїн-герой, Удатний кінь [3]. Народний фольклор – найбагатша скарбничка з матеріалом для вивчення ментальних особливостей українців.

Якщо говорити про психічний склад української нації загалом, то тут, як правило, відзначають такі риси, як любов до рідної землі та природи, що виявляється й закріплюється в культурі, музиці, живописі тощо. На відміну від психічного складу, національний характер – вужче поняття. Український етнопсихолог П. Гнатенко зазначає: «Національний характер – це сукупність соціально-психологічних рис (установок, стереотипів), які властиві нації на певному етапі розвитку і які проявляються в ціннісному ставленні до навколишнього світу, а також у культурі, традиціях, звичаях та обрядах» [3].

До елементів українського національного характеру, на думку українських вчених, необхідно віднести екзистенціальний індивідуалізм, інтровертність, ескапізм, консерватизм, соціальний егалітаризм як прагнення до соціальної рівності, громадоцентризм тощо. Ці елементи теж значною мірою обумовлюють специфіку політичної свідомості багатьох українців, наприклад, низький аксіологічний рівень поняття «розбудова власної держави» та присутність потенціалу протесту до будь якої влади, що неодноразово було використано для маніпулятивного впливу на українське суспільство. Нині існуюча структуроутворююча система етносу в основних своїх рисах суперечлива і дещо еkleктична, бо включає не стільки власне етнічні характеристики (наприклад, спільність культури, мови, самосвідомості), скільки умови, за яких формуються ці етнічні компоненти. Адже державність, єдиний ринок або спільність території не розкривають сутності й механізму його творення; вони лише сприяють або прискорюють консолідацію етносу, виступаючи в ролі об'єктивних умов чи навіть передумов. Притаманна українському етносу емоційно-естетична домінанта проявляється в емоційності, життєлюбності,

естетизмі, відчутті краси, що породжуються мальовничими обр'ями нашої землі. Українська емоційна психокультура дала людству видатних митців. Звичайно, елемент емоційно-естетичної домінанти є необхідним для розвитку особистості, проте, надмірна емоційність та естетизм можуть породити мрійника, який стане споглядачем, а не активним діячем. Тому, для досягнення гармонійності особистості варто включати емоційність та естетизм саме у процес діяльності, де ці якості знайдуть своє втілення. Українська ментальність доволі досліджувана. У своїх працях українські генії висвітлювали цю проблему, розглядаючи ментальність під різними кутами зору: до проблеми генези української ментальності зверталися М. Грушевський та М. Костомаров; Т. Шевченко та І. Франко, осмислювали національний менталітет засобами художньої творчості; Г. Сковорода та П. Юркевич бачили менталітет як вияв «божественної» сутності людини та кордоцентризм. В межах українського комунікативного простору дослідженню національного менталітету в його філософських, соціальних, економічних, політичних аспектах значну увагу приділяють сучасні українські вчені.

Висновки. Концепція етнічної ідентичності у вітчизняній науці ще не сформована остаточно, хоча на практиці вдало реалізовується. Отже, етнопсихологічні особливості українців є специфічним поєднанням загальнолюдських рис з конкретними історичними та соціально-економічними умовами існування нації. Будь-яка загальнолюдська риса, наприклад, працьовитість, патріотизм, волелюбність, можуть по-різному проявлятися різною мірою, у різні часи і у різних народів.

Джерела та література:

1. Львовичкіна А. М. Етнопсихологія / А. М. Львовичкіна. – Київ: МАУП, 2002. – 144 с.
2. Баронин А. С. Этническая психология / А. С. Баронин. – К.: Тандем, 2000. – 264с.
3. Душина Н. Етнопсихологічні особливості українського характеру [Електронний ресурс] / Душина Н. – Режим доступу: http://psyhole.blogspot.com/p/blog-page_66.html.

Малімон Людмила Яківна

кандидат психологічних наук, доцент,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Роботько Оксана Ігорівна

магістр факультету психології,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ СУЧАСНИХ СТУДЕНТІВ**

Актуальність дослідження. Узагальнений погляд на проблему ідентичності як результату ідентифікаційних процесів особистості, що реалізуються в ході суб'єктивної життєвої історії у взаємодії з індивідуальним психофізіологічним потенціалом і соціальним контекстом її існування, дає змогу розглядати ідентичність як динамічну установку, певне

ставлення людини до себе, сприйняття себе. Особливо важлива при цьому ідентифікація з тією чи іншою соціальною групою, усвідомлення людиною власної належності до певного суспільства, його культури, нації, етносу, що помітно впливає на стосунки між людьми, особистісну і суспільну самореалізацію. Саме тому, питання формування національної ідентичності молоді набуває особливої актуальності на сучасному переломному етапі історії та розвитку українського суспільства.

Мета дослідження – здійснити емпіричне вивчення психологічних особливостей сформованості національної ідентичності сучасних студентів.

Методика та організація дослідження. Для реалізації мети дослідження застосовано такі психодіагностичні методики: методика «Оцінка позитивності і невизначеності національної ідентичності» Н. Лебедевої і О. Татарко (для дослідження рівня сформованості національної ідентичності та ставлення студентів до своєї національності), методика Дж. Фінні «Вимірювання вираження етнічної ідентичності» (для дослідження рівня сформованості когнітивного та афективного компонентів ідентичності); опитувальник «Вираженість трьох компонентів національної ідентичності» Т. Стефаненко (для дослідження параметрів, за якими формується національна ідентичність). Вибірку дослідження склали студенти факультету психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки в кількості 86 осіб віком від 20 до 23 років.

Результати дослідження. Відповідно до отриманих результатів виокремлено компоненти і типи національної ідентичності, встановлено рівень її сформованості, визначено ставлення респондентів до своєї національності.

За методикою Дж. Фінні виявлено високі рівні сформованості когнітивної та афективної складових ідентичності сучасних студентів. У 23 % досліджуваних більшою мірою виражений когнітивний компонент, що свідчить про прагнення до дотримання традицій своєї етнічної групи; докладання зусиль, щоб більше дізнаватися про своє походження; знання свого етнічного походження і розуміння, що воно означає у житті респондента; усвідомлення суттєвого впливу своєї національної приналежності на особисте життя, кар'єру, розвиток; активність особистості в групі, яка ідентифікується з національністю досліджуваних.

Особливості національної ідентичності студентів, у яких переважає афективний компонент (77 % респондентів), характеризуються виникненням позитивних емоцій при згадуванні про свою етнічність та національність; чітким відчуттям різного виду зв'язку (зокрема емоційного) зі своєю етнічною групою; розумінням того, що означає для них їхня етнічна і національна приналежність; відчуттям гордості за етнічну спільноту, до якої вони належать; відчуттям сильного зв'язку, прихильності до своєї етнічної групи, а також позитивним ставленням до свого етнічного походження.

Такі результати свідчать, зокрема, про те, що у структурі національної ідентичності когнітивний компонент складається з уявлень людини про

диференційовані ознаки «своєї» групи, що виражається у формуванні в свідомості особистості образу «ми», його емоційну оцінку, а також з інтерпретації національного характеру. Афективний компонент проявляється в самоідентифікації зі спільнотою за національною ознакою, а саме у віднесенні себе до нації, в усвідомленому виокремленні значущих елементів самоідентифікації, в позитивних і негативних ознаках щодо приналежності до нації. До таких ознак належать установки, залежно від характеру яких людина відчуває радість від членства в спільноті, або, навпаки, негативні емоції, які вказують на заперечення власної національної ідентичності.

За методикою Н. Лебедевої і О. Татарко виявлено, що у 92 % респондентів етнічна приналежність є яскраво вираженою і характеризується як позитивна, оскільки результати за шкалою позитивності значно переважають над результатами за шкалою невизначеності. У 8 % респондентів виявлено майже однакові бали за шкалами позитивної та невизначеної етнічної приналежності, що дає змогу охарактеризувати їхню ідентичність як розмиту, нечітку внаслідок відсутності чіткого усвідомлення свого національного коріння; відчуття дискомфорту при розмовах про культуру та звичаї народів і неможливість точно співвіднести себе з представниками цих народів; невпевненість щодо того, представником якої нації вважають респондентів оточуючі. Водночас, позитивна національна ідентичність проявляється у виникненні приємних, позитивних емоцій при відчутті себе представником саме свого народу, своєї нації, у бажанні вкотре підкреслити свою національну приналежність, при можливості вибору обрати свою націю як рідну, а також у бажанні розповідати про свою націю, не змінюючи тему розмови.

Результати, отримані за опитувальником Т. Стефаненко, демонструють, що вираження когнітивної складової національної ідентичності більшою мірою представлене відчуттям спільності зі своєю нацією за: мовою (94,2 % респондентів), спільним походженням, місцем народження (72,1 %), місцем проживання (55,8 %), традиціями і обрядами (54,7 %), спільною історичною пам'яттю (51,2 %), державною символікою (68,6 %), усвідомленням того, чим українська нація відрізняється від інших (84,8%). Афективна складова національної ідентичності виражається в: незрозумілому відчутті близькості, спорідненості зі своїм народом (73,3 %), відчутті гордості за себе як громадянина України (58,1 %), відчутті патріотизму (59,3 %), бажанні щось змінити в своїй країні (52,3 %). Конативна складова національної ідентичності представлена бажанням елементами свого одягу підкреслити свою національну приналежність, проте, лише в певних ситуаціях (61,6 %).

Таким чином, отримані результати свідчать про те, що студенти ідентифікують себе зі своєю нацією першочергово на основі об'єктивних ознак: мови, спільності походження, місця проживання, зовнішніх, тобто очевидних ознак, які не вимагають рефлексії. Водночас, цікавим є те, що більш глибинні ознаки, які вимагають рефлексії (такі, як спільна історична пам'ять, відчуття духовної близькості, спорідненість зі своїм народом,

патріотизм тощо) також яскраво виражені у досліджуваних і їхнє усвідомлення студентами реалізується значною мірою поряд із вищезгаданими. Незначною кількістю респондентів були відзначені такі націоінтегруючі ознаки, як спорідненість зі своєю культурою, гідність, злість, байдужість. Проте, найбільш значущі історичні та культурні постаті, які вплинули на створення нації та розвиток національної культури, були названі повною мірою лише 16,3 % досліджуваних. Отже, усвідомлення важливості національної культури у формуванні національної ідентичності досить високе, проте розуміння особливостей та значущості історичних постатей для розвитку нації та їхньої ролі в її історії недостатнє.

Серед спільнот, про які студенти могли б сказати «ми», «наші», респонденти виділяють сім'ю та родичів (72,1 %), однокурсників (87,2 %), людей їхнього покоління (67,4 %), друзів (52,8 %) і громадян України (94,2 %), що свідчить про вагомий вплив цих груп на національну ідентичність.

Аналіз відповідей студентів, які засвідчують їхнє емоційно-ціннісне ставлення до своєї національної приналежності, показав, що 58,1 % респондентів відчувають гордість, гідність – 37,2 %, патріотизм – 59,3 %, спорідненість зі своєю культурою – 31,4 %, незрозуміле почуття близькості, спорідненості зі своїм народом – 65,1 %. Водночас, 33,7 % опитаних відчувають розчарування, 18,6 % – сором, 17,4 % – злість, 52,3 % – бажання щось змінити. Діапазон емоцій, які відчувають досліджувані в зв'язку з усвідомленням своєї національної ідентичності, широкий, переживаються як позитивні, так і негативні емоції, що свідчить про знання і розуміння як позитивних, так і негативних аспектів національної ідентичності.

Висновки. Отже, національну ідентичність можна розглядати як результат когнітивно-емоційного процесу самовизначення індивіда в соціальному просторі щодо багатьох націй. Водночас, це не тільки усвідомлення, але й сприйняття, розуміння, оцінювання своєї приналежності до національної спільноти, переживання відносин Я і національного середовища. Сформованість національної ідентичності сучасних студентів характеризується високим рівнем ідентифікації на основі як зовнішніх (мови, спільності походження, місця проживання), так і внутрішніх рефлексивних (спільна історична пам'ять, відчуття духовної близькості, спорідненість зі своїм народом, патріотизм, гордість, відчуття національної гідності тощо) ознак; переживанням як позитивних, так і негативних емоцій щодо своєї тотожності з етносом, нацією, національністю.

Мельник Антоній Петрович
кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ВЛАСНОГО ЗДОРОВ'Я У ШКОЛЯРІВ

Соціально-психологічні механізми проблеми ставлення до здоров'я у віковому аспекті полягають у тому, що в ранньому та дошкільному віці на ставлення дитини до себе, а відповідно і до власного здоров'я впливає найближче соціальне оточення. Початкові етапи розвитку психіки у дитини полягають у тому, що відображення світу відбувається через конкретно-чуттєвий досвід. Активізується формування словесно-образних асоціацій, і слово "хворий" може асоціюватися з чимось неприємним, а "здоровий" - з чимось радісним, активним. [2. с.48]

Пошук оптимальних моделей профілактики порушень здоров'я у молодих людей спонукає вчених до вивчення глибинних психологічних механізмів формування ставлення людини до свого здоров'я. Для розуміння суті здоров'я на перший план виходять його суб'єктивні психологічні аспекти, які розкриваються через «ставлення до здоров'я» (Р.А.Березовська), «внутрішню картину здоров'я» (В.А.Ананьев, І.І.Мамайчук, В.Е.Каган), «соціальне уявлення про здоров'я» (О.С.Васильєва та ін.), «індивідуальну концепцію здоров'я» (Д.Сірес, В.Гавидія).

Вивчення проблеми ставлення до здоров'я передбачає визначення самого поняття «ставлення до здоров'я». Ставлення до здоров'я являє собою систему індивідуальних, вибіркового зв'язків особистості із різними явищами оточуючого середовища, які сприяють або, навпаки, загрожують здоров'ю людей, а також певну оцінку індивідом свого фізичного і психічного стану. Ставлення до здоров'я – один із елементів самозберігаючої поведінки. Володіючи всіма характеристиками психічного ставлення, воно містить три основних компоненти: когнітивний, емоційний і мотиваційно-поведінковий.

Когнітивний компонент характеризує знання людини про своє здоров'я, розуміння ролі здоров'я у життєдіяльності, знання основних факторів, які здійснюють як негативний (ушкоджуючий), так і позитивний (укріплюючий) вплив на здоров'я людини.

Емоційний компонент відображає переживання і почуття людини, пов'язані із станом її здоров'я, а також особливості емоційного стану, які зумовлені погіршенням фізичного або психічного самопочуття людини.

Мотиваційно-поведінковий компонент визначає місце здоров'я у індивідуальній ієрархії термінальних та інструментальних цінностей людини, особливості мотивації в сфері здорового способу життя, міру прихильності людини до здорового способу життя, особливості поведінки у випадках погіршення здоров'я.

Треба зазначити, що поняття «ставлення до здоров'я» ще відносно нове для психологічної науки. Разом з тим, використовуються такі терміни (або концепти), як «переконання», «установка», «внутрішня картина здоров'я» та ін. Це відображає з одного боку, зростаючий інтерес до цієї проблеми, а з іншого - різноманітність принципів і шляхів дослідження.

Дуже важливим в цей період є також зв'язок між конкретним предметом, явищем що відображається та відчуттями, які виникають в даний момент у дитини. Вже у ранньому дитинстві як правило відбувається фіксація поведінки дорослих, - їх турбота, увага чи роздратування, - незадоволення в період, коли дитина хворіє. Все це є важливим фактором впливу на самооцінку та самопочуття дитини, ставлення її до власного здоров'я в майбутньому. [1. с.316]

У початкових класах формується більш стабільне ставлення до себе. На даному віковому етапі відбувається усвідомлення, що здоров'я необхідне для успішного засвоєння навчальної діяльності, заняття спортом і т.д. В переважній більшості ставлення молодшого школяра до себе та власного здоров'я визначається тими ознаками, що характеризують включеність його до спілкування з учителем, що не обмежується медичними та фізичними рекомендаціями, а визначає особистісний сенс.

В середньому шкільному віці у зв'язку зі становленням нового рівня самосвідомості, відповідно, формується і новий рівень ставлення до самого себе (самооцінка набуває нових форм "із зовні - всередину"). Характерна для підліткового віку схильність до експериментування над собою та своєю зовнішністю може призвести як до позитивних, так і негативних змін у ставленні до власного здоров'я. [3. с.7]

У ранньому юнацькому віці, як правило, тема здоров'я та ставлення до нього пов'язана з самовизначенням та вибором майбутньої професії.

Нами було проведено моніторингове дослідження, яким було охоплено 186 школярів 6-8 класів загальноосвітніх шкіл міста Луцька. Основна мета даного дослідження полягала в тому, щоб виявити шляхом бесіди, анкетування та клінічного інтерв'ю серед учнів середніх класів ставлення до власного здоров'я:

- суб'єктивна оцінка власного здоров'я;
- основні чинники, що несуть загрозу власному здоров'ю;
- розуміння поняття «здоровий спосіб життя».

За результатами аналізу проведеного дослідження було виявлено, що у переважної більшості респондентів формування ставлення до власного здоров'я пов'язано в найпершу чергу з успішністю попередніх вікових періодів, розвитком ідентичності та появою серед новоутворень такого, як "почуття дорослості". Хлопчики більш зацікавлені тими видами діяльності, що пов'язані з фізичним навантаженням, спортивними змаганнями. Дівчатка більш орієнтовані на проведення здорового способу життя через екскурсії, подорожі, рухливі ігри. Це необхідно враховувати при плануванні заходів по профілактиці шкідливих звичок та пропаганді здорового способу життя серед учнівської молоді.

Джерела та література:

1. Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М. Словарь-справочник по психодиагностике / Л.Ф. Бурлачук, С.М. Морозов. – СПб. и др. : Питер Ком, 1999. – 517с.
2. Колісник О. Саморозвиток особистості як ієрархія смислів у духовному потоці психіки / О. Колісник // Психологічні перспективи. – Вип. 3. – 2003. – С. 40 – 51.
3. Хомик В.С. Психологическое здоровье личности. Структурно-феноменологический подход / В.С. Хомик // Практична психологія і соціальна робота. – 1999. – № 5. – С. 5 – 9.

Рыжова Наталья Александровна

доктор педагогических наук, профессор,
Московский городской педагогический университет

ЗЕЛЕНЫЙ ДЕТСКИЙ САД: ФОРМИРОВАНИЕ НОВОЙ СИСТЕМЫ ЦЕННОСТЕЙ У ДЕТЕЙ И ВЗРОСЛЫХ

Современные экологические проблемы невозможно решить без изменения системы ценностей подрастающего поколения и формирования у него навыков устойчивого и безопасного для окружающей среды поведения. В настоящее время природа, ее ресурсы не входят в систему ценностей большинства взрослого населения, что связано с антропоцентрической парадигмой образования прошлого столетия. Многие люди считают, что не могут оказать влияния на решение экологических проблем. На самом деле любой человек каждый день оказывает воздействие на окружающую среду, используя воду, энергию, бумагу, покупая товары, отдыхая в парке, передвигаясь на автомобиле, выбрасывая мусор. С каждым годом все сильнее ощущаются результаты глобального потепления, но мало кто осознает, что сегодня каждый, кто потребляет энергию, вносит свой вклад в повышение температуры атмосферы. Для того чтобы изменить ситуацию, нужно воспитывать у подрастающего поколения новую систему ценностей, в которой важное место отводится сохранению природы и улучшению состояния окружающей среды. Современные детские сады обладают уникальными возможностями для экологического образования детей, родителей и педагогов. Многие дошкольные образовательные организации эти возможности успешно реализуют. Однако все еще бытует мнение о том, что создавать условия для экологического образования должны только те детские сады, которые занимаются этой проблемой углубленно. Получается, что если детский сад выбрал интеллектуальное или художественно-эстетическое направление работы, экологическим образованием ему заниматься уже не обязательно. Однако это неверный подход, так как экологическое образование – это не развитие каких-то определенных способностей ребенка, не усвоение им дополнительных знаний, это формирование основ мировоззрения будущего гражданина. И неважно, кем он станет – политиком, художником, поэтом, программистом или рабочим. В любом случае ему придется взаимодействовать с

окружающей средой. Неслучайно образование для устойчивого развития, основой которого является экологическое, называют образованием для всех.

От того, какие установки сегодня получают дети, зависит их здоровье и состояние окружающей среды в будущем. Для того чтобы воспитывать дошкольников, нужны экологически грамотные педагоги и поддержка родителей. Любая дошкольная образовательная организация так или иначе связана с самыми разными организациями, учреждениями своего населенного пункта. Поэтому детский сад нами рассматривается как своеобразный центр, который может внести большой вклад в формирование личности, ответственной за состояние окружающей среды, желающей ее сохранять и осуществляющей на практике идеи устойчивого развития. Однако не каждый детский сад может обеспечить такое развитие детей. Наиболее благоприятные условия для развития ребенка в гармонии с окружающей средой создаются в "зеленом детском саду". В последние годы такие образовательные учреждения становятся все более популярными, особенно в Ирландии, Канаде, Австралии [1,4,6]. Существует специальная международная программа "Зеленый флаг" [5], которая предполагает изменение жизни всего детского сада и выполнение коллективом семи шагов: создание совета из детей и взрослых, управление отходами, экономию ресурсов и т.п. Выполнившая все условия организация получает на год зеленый флаг.

Нами разработан "Экологический паспорт детского сада", который реализован во многих детских садах [2]. Данный неофициальный документ может рассматриваться как основа для зеленого детского сада [3]. Нередко его оформляют как специальный проект, в котором активно участвуют дети, педагоги и родители. Главная задача этого проекта -- изменение системы ценностей детей и взрослых в процессе исследования своего ближайшего окружения (включение в эту систему ценностей природы и окружающей среды). "Экологический паспорт" позволяет получить достоверную информацию о реальной экологической ситуации района, округа, в котором расположено дошкольное учреждение, его территорию, здание, помещения, использование ресурсов, материальную, техническую и профессиональную базу. Анализ этих данных помогает педагогам определить меры по возможному улучшению состояния окружающей среды, здоровья детей и взрослых и определить необходимые шаги на пути реализации идей «зеленого детского сада» и формирования у детей новой, экоцентрической системы ценностей.

Литература:

1. Методика преподавания предмета "Окружающий мир". Учебник и практикум. М.:Юрайт, 2016. 306 с.
2. Рыжова Н.А. Экологический паспорт детского сада: среда, здоровье, безопасность. М.:Линка-пресс, 2009. - 256 с.
3. Рыжова Н.А. Зеленый детский сад. М.:Мосприрода,, 2016. -- 210 с.
4. Engaging the youth of today to protect the climate tomorrow. URL: <http://www.ecoschools.global/>
5. Green Flag - Eco-Schools program. URL: https://flagspot.net/flags/int_ecos.html
6. Green Schools Ireland. <https://greenschoolsireland.org/themes/global-citizenship-litter-waste/>

Філіппова Інеса Юріївна

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ В СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЯХ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Актуальність дослідження. Процеси подолання людиною важких життєвих подій в психології прийнято позначати як переборення, адаптивну поведінку або копінг-поведінку (від англ. – “переборювати, упоратися”). Введений Л.Мерфі термін “копінг” (1962) характеризував способи подолання дітьми потреб, що висуваються кризами розвитку. Він зазначав, що до способів подолання відносилися активні зусилля особистості, спрямовані на подолання складної ситуації.

Копінг–поведінка розуміється нами, як самостійна поведінка особистості по подоланню стресових ситуацій в залежності від значущості їх у власному житті, враховуючи особистісні ресурси, що в більшості й визначають поведінку людини. Це поведінка, що береться під контроль особистістю та підкорюється суб’єктивному впливу.

У аспекті проблеми гендерних відмінностей у копінг - стратегіях проводилися різноманітні дослідження. Вивчаючи відмінності у виборі способів поведінки між жінками і чоловіками, необхідно враховувати як біологічні, так і соціокультурні фактори. З точки зору теорії еволюції статі, жінкам більш властиво пристосовуватися до важкої ситуації, так як жіноча стать має високу адаптивність. Чоловіки ж виходять із ситуації, прагнучи знайти нове рішення, труднощі лише стимулюють їх пошук, а такі більш властиві чоловікам якості, як спритність, кмітливість, винахідливість, забезпечують їм виживання у важких умовах. Слідуючи за природними особливостями жіночої та чоловічої сутності, більшість культур у свою чергу приписують і заохочують такі особливості поведінки дівчинки (майбутньої жінки), як пасивність, концентрація на почуттях, прояв емоцій та прагнення розділити їх з іншими; а особливості поведінки хлопчика (майбутнього чоловіка) - прагнення бути активним, не емоційним, не проявляти слабкості[9].

Баканова А. у своїй роботі «Екзистенційний контекст подолання кризових ситуацій у зрілому віці» відзначає, що в цілому оволодіння стресом має у чоловіків і жінок загальні закономірності, обумовлені культурно і соціально, які полягають у частому використанні копінг - стратегій когнітивної сфери, а це говорить про тенденції раціонально переробляти ситуацію, що склалася[1]. Цікаво, що жінки більшою мірою, ніж чоловіки використовують такі стратегії, як «релігійність», «емоційне розвантаження» і «покірність / безнадійність». У поведінці ж чоловіків частіше зустрічаються стратегії «самоспостереження», «додавання сенсу» і «придушення емоцій». Чоловіки і жінки відчувають найбільші труднощі у використанні ефективних копінг - стратегій емоційної сфери, так як такі

стратегії, як «придушення емоцій», «самозвинувачення» або «безнадійність» - найбільш деструктивно позначаються на психологічному здоров'ї особистості. Жінки більш емоційно реагують на кризові ситуації і суб'єктивно вище оцінюють силу своїх переживань, частіше вдаються до зовнішньої допомоги для їх вирішення і довше сприймають ситуації як остаточно невирішені. Чоловіки, навпаки, у кризовій ситуації намагаються контролювати свої емоції, спиратися у вирішенні проблеми на власні ресурси і більш рішуче справлятися з труднощами, які виникли, не залишаючи їх на майбутнє.

За результатами пілотажного дослідження серед студентів Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (факультет психології та історичний) можна сказати про те, що для хлопців і дівчат досвід подолання проблем є потужним внутрішнім ресурсом у кризових ситуаціях, що допомагає вибирати ефективні копінг - стратегії й успішно справлятися з життєвими труднощами. Причому, успішно впоратися з кризовими ситуаціями хлопцям допомагають такі копінг - стратегії, як співпраця зі значущими людьми, звернення за допомогою та альтруїзм, а дівчатам – збереження рівноваги, самоспостереження, надання подіям, які відбуваються, сенсу та оптимізму.

На підставі досліджень Баканова А. відзначає, що специфічною особливістю дівчат є глибоке емоційне відчуття кризової ситуації та вміння побачити в ній сенс. Дівчата, стикаючись з кризою, заглиблюються в її переживання й осмислення, внаслідок чого стають здатними звертатися до екзистенціальних аспектів важких життєвих обставин, наділяти їх особливим змістом. Специфічною ж особливістю юнаків є прагнення знижувати емоційну значущість кризової ситуації за рахунок відходу від її глибокого усвідомлення. Юнаки губляться, стикаючись з кризою, виявляються занадто захоплені негативними переживаннями, що змушує їх у результаті уходити від усвідомлення своїх переживань [1, с.82-84].

Чехлатий Є. у своїх дослідженнях зазначає, що в розподілі бажаних копінг - стратегій поведінки у чоловіків і жінок з невротичними розладами є як багато спільного, так і відмінності. Чоловіки віддають велику перевагу «Плануванню вирішення проблеми», а ніж «Пошуку соціальної підтримки», тоді як жінки, навпаки, більше перевагу віддають стратегії «Пошук соціальної підтримки», ніж «Планування вирішення проблеми». Чоловіки більш схильні використовувати стратегію «Позитивна переоцінка», ніж «Втеча-унікнення»; у жінок встановлені зворотні співвідношення [12, с.20]. Також були виявлені гендерні відмінності в стилях адаптації: жінки більш гнучко використовують стратегії оволодіння в різних сферах життя, вдаючись до підтримки соціального оточення, пошуку емоційної підтримки, соціального порівняння та ін. При використанні стратегії «Пошук соціальної підтримки» чоловіки частіше шукають додаткову інформацію, а жінки також емоційну підтримку оточення [4, с.63].

Говорячи про статево-рольові стереотипи реагування на стрес, Дж.Бланчедфілд і Д. Сік відзначають, що жінки (і фемінні чоловіки) схильні, як правило, захищатися і вирішувати труднощі емоційно, а

чоловіки (і маскулінні жінки) - інструментально, шляхом перетворення зовнішньої ситуації [10, с.28].

С.Хобфол розробив двохсторонню модель копінга за шкалами активної, пасивної, просоціальної та агресивної копінг-стратегії. За його дослідженнями чоловіки і жінки не розійшлися за параметрами активності чи пасивності, але жінки більшою мірою використовували просоціальні копінг-стратегії. Крім того, чоловіки опинилися на краю соціальної шкали (занадто соціальні чи антисоціальні) більшою мірою страждали від емоційного дистресу ніж жінки, що може вказувати на деяку обмеженість в цілому для чоловіків використання соціальної копінг-стратегії.

Метою нашого дослідження було виявити гендерні особливості копінг-поведінки в стресових ситуаціях у студентської молоді.

Для реалізації мети та завдань дослідження було використано психодіагностичні методики: копінг-поведінка в стресових ситуаціях (С.Норман, Д.Ф.Ендлер, Д.А.Джеймс, М.І.Паркер, адаптований Т.А.Крюковою), індикатор копінг-стратегій (Дж. Амірхан, адаптована Н.Сиротою, В.Ялтонським), локус контроль Дж.Роттера.

Вибірку дослідження склали студенти факультету психології та історичного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Загальна кількість досліджуваних 67 осіб, віком 18-20 років.

Результати емпіричного дослідження показали, що в дівчат сильніше виражена стратегія «Орієнтація на емоції», а в юнаків - «Орієнтація на вирішення задач». Зауважимо, що при виникненні труднощів у спілкуванні дівчата частіше відчувають негативні емоції, тобто засмучуються або зляться, в той час як юнаки частіше не роблять активних дій. Результати дослідження гендерних відмінностей свідчать про те, що у юнаків активне подолання труднощів пов'язано з лідерськими якостями, а у дівчат - з вираженістю у них чуйності та емпатії. Від юнаків, як правило, очікують більш активної поведінки та прямої спроби вирішити проблему, в тому числі й в спілкуванні з ровесниками, в той час як у дівчат традиційно цінується скромність і вміння завоювати прихильність за допомогою гнучкої поведінки.

Дж. Амірхан на основі факторного аналізу різноманітних копінг-відповідей на стрес розробив «Індикатор копінг-стратегій». Він виділив три групи копінг-стратегій: *вирішення проблем, пошук соціальної підтримки та уникнення проблем* (Amirkhan J., 1990). «Індикатор копінг-стратегій» можна вважати одним з найбільш вдалих інструментів дослідження базисних стратегій поведінки людини. Ідея цього опитувальника полягає в тому, що всі поведінкові стратегії, які формуються у людини в процесі життя, можна розділити на три великі групи, а саме: *стратегія вирішення проблем* – це активна поведінкова позиція, при якій людина прагне використати всі наявні особистісні ресурси для пошуку можливих способів ефективного їх вирішення; *стратегія пошуку соціальної підтримки* – це активна поведінкова стратегія, при якій людина для ефективного вирішення проблеми звертається за допомогою і підтримкою до навколишнього

середовища: сім'ї, друзів значущих людей; *стратегія уникнення проблем* - це поведінкова стратегія, при якій людина прагне уникнути контакту з оточуючою дійсністю, піти від вирішення проблем. Стратегія уникнення – одна з провідних поведінкових стратегій при формуванні дезадаптивної, псевдодолаючої поведінки. Вона направлена на подолання або зниження дистресу людиною, яка перебуває на нижчому рівні розвитку та характеризує скоріше особу незрілу. Використання цієї стратегії зумовлене недостатністю розвитку як особистісних ресурсів, так і копінг-ресурсів середовища, а також навиків активного вирішення проблем. Проте вона може носити адекватний або неадекватний характер залежно від конкретної стресової ситуації, віку та стану ресурсної системи особистості (Сирота Н.А., Ялтонський В.М., 1996).

У нашому дослідженні (вибірку склали 62 особи) за методом Дж. Амірхана проаналізовано та виявлено наступні гендерні відмінності: при сильному стресі *для дівчат* більш характерним є пошук соціальної підтримки (53%) та вирішення проблеми (28%) на середньому рівні, уникнення проблеми - на низькому рівні (19%); *для хлопців* є потреба у прагненні змінити конкретну ситуацію, вирішити проблему – на середньому рівні (43%), пошук соціальної підтримки у 28% і стратегія уникнення проблеми – на середньому рівні у 29% юнаків.

Зауважимо, що серед наших досліджуваних за результатами методики локус контролю Дж.Роттера 47% -це екстернали та 53% - інтерналі. Вони вибирають різні копінг-стратегії на стрес, а саме: інтерналі стараються вирішити проблему (63,5%), а екстернали – уникають проблем (46,5%), але і інтерналі, і екстернали шукають соціальної підтримки в конкретній стресовій ситуації.

Виявлено, що юнаки використовують більш активні, сфокусовані на проблемі копінг- стратегії, хоча менша частина юнаків старається уникнути проблеми в загалі; в той час як жінки використовують стратегії засновані на емоціях, щоб висловити свої емоції, шукають соціальної підтримки і часто звинувачують себе. Також було виявлено, що дівчата більшою мірою бажають соціальної підтримки для подолання стресу, а також більше ніж хлопці фокусуються на внутрішніх міжособистісних аспектах конфліктної ситуації.

У цілому можна зробити висновок, що молодь по-різному реагує на стрес, використовуючи копінг-стратегії відповідно до домінуючих у суспільстві гендерних стереотипів рольової поведінки: дівчата більше фокусуються на міжособистісних і емоційних аспектах ситуації, в той час як юнаки концентруються на концепціях вирішення та планування виходу з проблеми, хоча немала їх частина уникає проблемної ситуації.

Перспективу подальших досліджень в даному аспекті вбачаємо у більш глибокому вивченні емоційно-вольових та когнітивних детермінант прояву рольової поведінки молоді, а також розширенні вікового діапазону досліджень.

Источники и литература:

1. Баканова А.А. Экзистенциальный аспект преодоления кризисных ситуаций в юношеском возрасте//Безопасность жизнедеятельности – профессия XXI века: проблемы

становлення і перспективи розвитку: Сборник трудов Всероссийской научно-практической конференции, Санкт - Петербург, 19-20 ноября 2002 г. – СПб., 2002. С. 82-84.

2. Водопьянова Н. Е. Психодиагностика стресса / Н. Е. Водопьянова. – СПб.: Питер, 2009. – 336 с. : ил. – (Серия «Практикум»).

3. Волкова О.Н. Исследование качества жизни и стратегий совладания в гендерном аспекте// Волкова О.Н., Коссова Е.Г., Чехлатый Е.И. Вестник психотерапии. 2005. - №13(18). – С.65-75.

4. Волкова Н. В. Coping strategies как условие формирования идентичности /Волкова Н. В. // Мир психологии. – 2004. – №2. – С. 119-124.

5. Бодров В. А. Проблема преодоления стресса. Часть 1: "Coping stress" и теоретические подходы к его изучению / В. А. Бодров // Психологический журнал. - 2006. - Т.27, №1. - С. 122-133.

6. Крюкова Т. Л. Психология совладающего поведения в разные периоды жизни: Дис. психол. наук : 19.00.13. Кострома: РГБ, 2006.

7. Лазарус Р. Теория стресса и психофизиологические исследования // Эмоциональный стресс. - Л.: Лениздат, 1970. - 202 с.

8. Либина А. А. Стиль реагирования на стресс: психологическая защита или совладение со сложными обстоятельствами / Либина А. А., Либин А. В. // Стиль человека: психологический анализ. – М.: Смысл, 1998. – С. 190-204

9. Москвитина О.А. Гендерные различия в способах совладающего поведения. // Проблемы психологии XXI века глазами молодых ученых. Тезисы. М - лы научно-практической конференции. МГППУ – М., 2002.

10. Совладающее поведение: Современное состояние и перспективы / Под ред. А.Л.Журавлева, Т.Л.Крюковой, Е.А.Сергиенко. - М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2008. - 474 с.

11. Нартова-Бочавер С.К. “Coping-behavior” в системе понятий психологии личности // Психологический журнал. - 1997.- Т. 18. -№5.-С. 20-30.

12. Ялтонский В. М. Копинг-поведение здоровых и больных наркоманией: дисс. докт.мед. наук / Ялтонский В. М. – СПб., 1995. – 396 с.

13. Чехлатый Е.И. Совладающее поведение у больных неврозами, лиц с преневротическими нарушениями и в социальных группах повышенного риска нервно-психических расстройств: Автореф. дисс. д-ра мед. наук: 19.00.04, 14.00.18 / Чехлатый Евгений Иванович; ГУ СПб НИПНИ им. В.М.Бехтерева Росздрава. – СПб., 2007. – 58 с.

Яланська Світлана Павлівна

доктор психологічних наук, професор,

завідувач кафедри загальної, вікової та практичної психології,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,

Атаманчук Ніна Михайлівна

кандидат психологічних наук, доцент,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

НАСИЛЛЯ В ДИТЯЧОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Усе більше уваги громадськість та науковці приділяють актуальній і болючій для українського суспільства проблемі насилля в дитячому середовищі. Це важко усвідомлювати, але в сучасному світі втрачається цінність людського життя. Декому навіть подобається бути жорстоким, і він вважає це розвагою, насолоджуються стражданнями інших.Сьогодні досить

часто демонструється насилля на екранах телевізора, моніторах комп'ютера тощо. Школярі у реальному житті наслідують героїв бойовиків, що сприяє формуванню байдужого ставлення до тортур над тваринами, людьми, сцен убивств, а це породжує черствість душі, емпатію.

Проблема насилля в дитячому середовищі залишається актуальною у зв'язку з специфічними змінами в житті сучасного суспільства.

Питання, які стосуються соціально-педагогічних та правових аспектів проблеми жорстокого ставлення до дітей вивчали: Н. Агаркова, Т. Алексеєнко, В. Бондаровська, Ю. Василькової, Т. Василькової, О. Вінгловська, А. Гетьман З. Малькова, Г. Міньковський, В. Оржеховська, О. Руднева, та інші.

Існують різні визначення поняття «насилля». Всесвітня організація охорони здоров'я запропонувала таке визначення насилля стосовно дітей: «насилля – це всі форми фізичного і/або емоційно жорстокого поводження, сексуальне насилля, зневага або зневажливе ставлення, комерційна або інша експлуатація, яка призводить до реальної або потенційної шкоди здоров'ю дитини, її життю, розвитку, достоїнству» [1].

Психологи стверджують, насилля – це дія, що порушує права і свободи людини, і часто заснована на неможливості захиститись. А жорстоке ставлення до дітей – це типовий прояв насильства по відношенню до дітей, яке може поставити під загрозу розвиток дитини і надати шкідливу дію на її фізичний, психосоціальний, емоційний і сексуальний розвиток, що призводить до сумних наслідків як з погляду суспільства в цілому, так і з погляду благополуччя дітей, зокрема [2, с.10-12].

Одним із джерел поширення насильства серед однолітків фахівці називають необмежений доступ дітей та молоді до Мережі Інтернет та телебачення [3].

Мета статті – встановити, чи зазнавали учні насилля в сім'ї, школі, на вулиці та визначити їх ставлення до різних проявів насилля.

Нами було проведено опитування у формі анкетування (анонімно) серед учнів X-XI класів (250 учнів). Опитувальник включав питання, що стосувалися розуміння дітьми поняття насилля; чи зазнавали вони насилля; засобів покарання, які застосовують батьки; чи траплялось терпіти приниження, знуцання або побиття ровесниками; чи здійснювали насилля над своїми однокласниками, знайомими; які почуття виникають, коли принижують, обзивають, кричать, б'ють.

Загалом, як показали дані опитування, переважна більшість учнів стверджують:

- що насилля – це фізичні та психологічні дії, спрямовані проти особистості;
- «зазнають насилля на вулиці»;
- найчастіше батьки застосовують моральні засоби покарання;
- інколи терпіли приниження, знуцання або побиття однолітків;
- особисто не здійснювали насилля над своїми однокласниками, знайомими;

– коли на них кричать, принижують, обзивають та б'ють виникають почуття образи, гніву, бажання втекти і т. д.

Отже, результати опитування дають підстави стверджувати, що будь-який вид насилля над дітьми призводить до порушення розвитку гармонійної особистості дитини. Проблема насилля над дітьми свідчить про необхідність ретельного вивчення й розробки профілактичних заходів спрямованих на її вирішення, оскільки діти є найнезахищенішою, найуразливішою й майже повністю залежною від дорослих частиною суспільства. Насильство завдає дитині тяжких травм, які мають згубні наслідки для подальшого фізичного та психічного здоров'я. Для суспільства це небезпечно тим, що діти, які були жертвами або свідками насильства, переносять цей негативний досвід до власного життя.

Дорослим потрібно коригувати не лише поведінку дітей, а й слідкувати за своєю поведінкою, адже вони найчастіше, є прикладом для наслідування дітей. Варто обговорювати проблеми насилля, це призведе до формування аналогічних понять і уявлень відносно порушеної теми як у дорослих, так і у дітей. Переконані, слід контролювати випадки насилля серед дітей, виявляти дітей-агресорів, організувати системну роботу з ними фахівців.

Дослідники зазначають, що діти, які постраждали від жорстокості та зневаги, мають низьку самооцінку, гірше вчать, невпевнені, часто відчують тривогу, гнів, депресії, власну неповноцінність, страх перед майбутнім. У них порушено контакт з дорослими, часто мають психопатії, стійкі поведінкові порушення (провокуючу, уникаючу, непередбачувану, адиктивну поведінку), соматичні порушення, розлади сну, апетиту. Перенесене в дитинстві насилля залишає відбиток у свідомості людини на все життя.

Поглибленого вивчення вимагають психологічні прояви насилля підлітків за гендерною ознакою.

Джерела та література:

1. Ильин Е.П. Психология агрессивного поведения / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2014. – 368 с.
2. Система захисту дітей від жорстокого поводження: Навчально-методичний посібник [Ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної]. – К.: Держсоцслужба, 2005. – 396 с.
3. Україна серед лідерів з насильства серед молоді [Електронний ресурс]: Доповідь про ситуацію в Україні BBC – Мій світ. – Режим доступу до сайту http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news/2010/09/100930_violance_children_ob.shtml!

**АКТИВНІСТЬ ТА РОЗВИТОК
ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ
СУСПІЛЬСТВІ**

Бірук Катерина
студентка факультету психології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Дучимінська Тамара Іванівна
кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЧИННИК КОМУНІКАТИВНОГО РОЗВИТКУ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Комунікативні потреби сучасного суспільства дуже різноманітні, тому не дивною є наявність різноманітності ЗМІ. Еволюція та стрімкий розвиток засобу масової інформації нового покоління – Інтернету – також не викликає подиву.

Інтернет інтенсивно проникає у професійне та повсякденне життя мільйонів людей. Через Інтернет здійснюється пошук інформації з найрізноманітніших питань, розширюється коло знайомих і відбувається активне спілкування. В силу цього мережа Інтернет поступово заміщує раніше популярні друковані видання, що позиціонували себе як основні інформаційні джерела. За такої тенденції дещо змінюється саме поняття комунікації та з'являється принципово новий термін Інтернет – комунікація.

В аспекті обраної теми нас цікавить специфіка впливу Інтернет-простору на розвиток комунікативного потенціалу. Основними параметрами комунікативного потенціалу можна вважати мотивацію спілкування, самоактуалізацію, комунікативні здібності. Для реалізації поставлених у нашій роботі завдань було визначено доцільним використання наступних діагностичних методик:

- методика «Потреба в спілкуванні» Ю. Орлова,
- опитувальник установок щодо Інтернету Р. Девіса, Дж. Флета і А. Бассера,
- опитувальник мотивів користування Інтернетом,
- опитувальник діагностики «перешкод» у встановленні емоційних контактів В. Бойко.

Емпіричне дослідження проводилося на базі Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Діагностичну вибірку склали студенти перших курсів факультету психології та математичного факультету. Середній вік досліджуваних – 17 – 20 років.

Результати діагностики за методикою «Потреба в спілкуванні» вказують на домінування низької потреби в спілкуванні, а саме у 33% досліджуваних – низький рівень, у 23% рівень потреби в спілкуванні вище середнього, у 15% – високий рівень, у 15% – нижче середнього, у 13, 5% – середній рівень потреби у спілкуванні.

Дані, отримані за методикою «Установки щодо Інтернету» засвідчують що у 70 % респондентів вираженим є почуття соціального комфорту в мережі, що проявляється в стійкій тенденції до встановлення соціальних зв'язків в Інтернет-просторі. Знижений контроль, як нездатність скоротити

час користування Інтернетом, властивий 50% респондентів. Так як і відволікання, що характеризується використанням Інтернету як засобу уникання більш важливих і відповідальних справ, виражене у 50% досліджуваних. Відчуженість та ізольованість в реальному житті проявляється у 42% респондентів.

Результати, отримані за методикою «Опитувальник мотивації Інтернет-діяльності», свідчать про переважання мотиву спілкування у користуванні Інтернетом. Показники середніх значень наведені в Таблиці 1.

Таблиця 1

Таблиця середніх значень за результатами діагностики мотивації Інтернет-діяльності

Назва шкали	Мотив дозвілля	Мотив спілкування	Діловий мотив	Мотив пізнання
Середнє значення	1,45	1,7	1,13	1,25

Дані, отримані за методикою «Діагностика перешкод у встановлення «емоційних» контактів» свідчать про те, що емоції деякою мірою ускладнюють процес спілкування в реальному житті, такий показник було діагностовано у 43% респондентів. Натомість 30% досліджуваних мають емоційні проблеми, емоції перешкоджають спілкуванню 15% досліджуваних, а у 12% проблеми в спілкуванні відсутні.

За результатами кореляційного аналізу, зв'язок між показником самотності та загальним показником емоційних проблем у спілкуванні є зачущим і свідчить про те, що на формування почуття самотності великою мірою впливають невміння проявляти свої емоції та їх неадекватне вираження. Встановлені кореляційні зв'язки показують причинний зв'язок між сформованим почуттям самотності та почуттям соціального комфорту. Таким чином, було встановлено, що Інтернет-комунікація виступає як заміщення або ж компенсація реального спілкування, у випадку якщо існують проблеми у встановленні емоційних контактів.

Джерела та література:

1. Войскунский А. Е. Исследование Интернета в психологи / А. Е. Войскунский // Интернет и российское общество / Под ред. И. Семенова. – М., 2002. – С. 235 – 250.
2. Жичкина А. Е. Социально-психологические аспекты общения в Интернете [Электронный ресурс] / А. Е. Жичкина. – М.: Дашков и Ко, 2004. – 17 с. – Режим доступа: <http://flogiston.ru/articles/netpsy/refinf>
3. Матяш-Заяц Л. П. Соціально-психологічні чинники виникнення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці/ автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 / Л. П. Матяш-Заяц; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — К., 2005. — 21 с.

Воробей Анастасія Олегівна
магістрантка факультету психології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Кульчицька Анна Валеріївна
кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КУПІВЕЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

Постановка проблеми. Купівельна поведінка є предметом вивчення не лише для маркетологів, а й для психологів. Актуальність даного питання може пояснюватися глобалізацією економічного простору, яка є невід’ємним елементом сучасного світу.

Вивчення купівельної поведінки стало напрямом роботи як для зарубіжних, так і для вітчизняних науковців, серед яких варто виділити Т. Байбардіну, О. Данчеву, А. Зозульова, Л. Тіткову, Г. Кожухову, Г. Ложкіна, Б. Максимова, С. Мочерного, М. Трояна. [1, 2, 3, 4]

Узагалі, соціальна сутність поведінки споживача була розглянута здебільшого у працях представників напряму економічної та споживчої соціології, зокрема В. Городяненком, А. Грищановим, Т. Кравченком, Д. Майерсом, М. Мастинцем, Л. Орбан-Лембрик, Т. Петровською, Т. Петрушиною, В. Пилипенком, В. Радаєвим, Г. Сорокіною, В. Тарасенком та інших [1,5,6,7].

Купівельну поведінку з точки зору її економічної природи розглянули у своїх дослідженнях Т. Байбардіна, К. Возьний, О. Данчева, А. Зозульов, Б. Максимов, С. Мочерний, Т. Петрушина, В. Пилипенко та інші [1, 2, 3, 4,6].

Об’єкт дослідження – купівельна поведінка особистості як психологічний феномен.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні засади поняття купівельної поведінки особистості

Метою дослідження є узагальнення та структурування особливостей поняття купівельної поведінки у розробках вітчизняних та зарубіжних науковців.

Виклад основного матеріалу. Неоднозначне трактування науковцями купівельної поведінки, що обґрунтовується необхідністю відображення цієї поведінки з огляду на її кількісні та якісні ознаки, її економічну, біологічну та соціально-психологічну сутність дає підстави для комплексного вивчення цього поняття та його складових. Ці обставини зумовлюють необхідність дослідження більш узагальнених категорій (наприклад «споживач», «поведінка») для проведення ідентифікації природи купівельної поведінки.

Споживач як активний суб’єкт ринкових взаємин, проявляє власні наміри та позиції у формі визначеної поведінки, у конкретних вчинках та діях, внаслідок чого виникає потреба у проведенні деталізації визначення поняття споживчої поведінки. Отже, споживачем у сучасному суспільстві

виступає кожен його член, адже кожен учасник соціуму послуговується певними товарами, продуктами чи послугами, які йому цей соціум надає. Це обумовлює важливість споживача як невід'ємного елемента суспільства та беззаперечної умови стабільності та цілісності цього суспільства. [4,6,7].

Станом на сьогодні немає однозначного визначення поняття *поведінки*, що зумовлюється широтою сфер застосування даного поняття, а також наявністю різноманітних підходів для тлумачення його суті.

Будь-яка поведінка у своєму зовнішньому прояві може бути відображена системою послідовних дій, що спрямовуються на безпосередній практичний контакт суб'єкта з оточуючими предметами, завдяки чому досягаються визначені цілі. Джерело поведінки – це потреби суб'єкта [4,6,7]. Отже, поведінка є комплексним механізмом, котрий має вплив на всі галузі життя індивіда, на сам процес його життєдіяльності та інтеграції в суспільство, взаємодію із іншими членами цього суспільства, його окремих угруповань.

Одним із типів поведінки із найбільш соціальною спрямованістю (на відміну від типів поведінки із «біологічним» спрямуванням наприклад харчової чи статевої поведінки) є саме *купівельна поведінка споживача*.

При розгляді багаточисленних визначень поняття *купівельної поведінки*, представлених в економічній науковій літературі як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, їх порівнянні, стає зрозумілим, що поведінка споживача є типом діяльності, який безпосередньо спрямований на отримання, споживання та розпорядження послугами та продуктами, включно із процесами прийняття рішень, передуючим даним діям, супроводжуваним їх та таких, що здійснюються після них [1, 4,6,7].

Проте, з огляду на вищезазначене, можна виділити декілька основних *підходів* до вивчення та розуміння купівельної поведінки:

- соціологічний;
- економічний (класичний);
- психологічний.

З точки зору соціології купівельна поведінка інтерпретується завдяки термінам «спілкування», «діяльність», «цінність», «винагорода», «потреби».

Г. Сорокіна зазначає: купівельна поведінка повинна бути розглянута в якості форми соціальної дії, однією з характеристик якої є наявність *суб'єктивної* (тобто розгляд поведінки як сукупності дій та вчинків, які є відображенням внутрішнього ставлення суб'єкта до змісту, умов, результатів діяльності) та *об'єктивної сторін*, яка є своєрідною сукупністю соціальних відносин людей стосовно явища споживання [7].

Одним із найбільш новітніх підходів до вивчення явища купівельної поведінки є *економічна психологія* [2, 5].

При трактуванні сутності поведінки споживача з огляду на даний підхід варто враховувати специфічний зв'язок трьох взаємопов'язаних елементів вчинку, а саме:

- пізнавального (когнітивного);
- емоційного (афективного);
- дієво-динамічного (конативного) компонентів.

З огляду на це, психологічна наука пропонує існування моделі прийняття рішень суб'єктом, яка передбачає варіантність. Ця модель базується на декількох *принципах*:

– розгляду підлягає не тільки спрямованість дії, а й сам механізм прийняття рішень [8];

– індивідуальна вигода розглядається в якості функції двох змінних, а саме корисності для суб'єкта та корисності для інших [8];

– суб'єктивність у сприйнятті корисності [8].

На сучасному етапі розуміння явища купівельної поведінки полягає у розгляді цієї поведінки як сукупності дій та вчинків фізичного, психологічного та індивідуального характерів, що здійснюються за впливу факторів внутрішнього та зовнішнього середовищ юридичними та фізичними особами. Дії та вчинки ці спрямовуються на безпосереднє отримання та споживання послуг, товарів та ідей, які в результаті задовольнятимуть власне потреби суб'єктів.

У більш широкому розумінні купівельна поведінка виступає в якості категорії як соціальної, так і економічної. Саме це зумовлює використання в економічній науковій літературі поняття *соціально-економічної поведінки людини* [7]. Це поняття є більш широким, аніж поняття «економічної людини», адже завдяки цьому відбувається охоплення не лише економічних, а й соціально-економічних відносин, а також відбувається розкриття активної ролі соціально-культурних факторів у процесі формування поведінки суб'єкта.

Купівельна поведінка є однією із форм економічної поведінки (включно із обмінною та виробничою). Ця поведінка спрямована на характеристику комплексу дій та вчинків споживача, виникнення якого пов'язане із виникненням та усвідомленням наявної потреби, із прийняттям рішення стосовно здійснення покупки, із вибором товару, його подальшим використанням, утилізацією чи знищенням.

Узагалі, вивчення людей як споживачів розпочалося у 60-х роках ХХ ст..

Серед *підходів* до аналізу поведінки споживача прийнято виділяти три основні *етапи*:

– популярний наприкінці 1970-х – на початку 1980-х рр.. минулого століття *акцентований на процес прийняття рішення суб'єктом*. У межах даного підходу дослідники розглядали споживачів як людей, що здійснюють обґрунтований вибір, базою для якого виступала експериментальна та когнітивна психологія.

– *експериментальний етап*. У його межах було прийнято вважати, що вибір споживача не завжди є раціональним, спостерігається також вплив емоцій, думок, почуттів, фантазій. Почалось використання інтерпретативних методів дослідження, серед яких цільові спостереження, записи областей інтересів і т.ін..

– *акцентований на аналіз впливів зовнішніх та внутрішніх факторів* різного спрямування [1].

Дослідження купівельної поведінки базується на методологіях та методиках, заснованих на атмосфері часу та культури країни, що досліджується. Кінець ХХ ст.. характеризується виникненням *модернізму* як типу світогляду. Сучасні ж реалії характеризуються виникненням та становленням світогляду *постмодернізму*.

Згідно із поглядами *модернізму*, поведінка споживача (як і оточуючий світ) має раціональний та впорядкований характер, чітко визначені минуле, теперішнє та майбутнє.

Переконаність у дотриманні споживачем певної лінії поведінки за виникнення певних заданих умов є основою для існування *позитивістського підходу* до дослідження. Цей підхід передбачає існування ряду припущень стосовно предмету вивчення. Серед цих припущень найбільше значення належить таким:

- уся поведінка суб'єкта базується на об'єктивно зумовлених причинах та наслідках, кожні із яких можуть бути виділеними, вивченими та вимірними;

- при зіткненні із певною потребою чи необхідністю прийняття рішення суб'єкт аналізує усю наявну в нього інформацію, що пов'язана із вибором;

- після здійснення опрацювання наявної інформації суб'єкт вирішує, як вчинити [1].

Постмодерністський світогляд, формування якого відбувається у сучасних реаліях, вимагає перегляду поглядів модернізму.

Прихильники даного підходу зазначають: у суспільстві значної уваги приділяють науці та технологіям, поведінка сприймається як впорядковане та раціональне, що, у свою чергу, призводить до спрощення складного соціального та культурного світу. Прихильники постмодернізму також підкреслюють, що важливу роль відіграє символічний, суб'єктивний досвід, наголошуючи на тому, що дійсне значення знаходиться у свідомості суб'єкта.

У сучасних реаліях вивчення купівельної поведінки відбувається в рамках постмодерністського підходу, який передбачає врахування не лише економічних аспектів поведінки, а й загострює увагу на ролі особистісних якостей, мотивації споживача при здійсненні вибору, придбанні, використанні та подальшій утилізації необхідного йому товару чи послуги.

Висновки. Вивчення купівельної поведінки як окремої галузі розпочалося відносно недавно. Сформовано декілька основних підходів, кожен із яких відповідає особливостям часу та умов існування.

Купівельна поведінка є комплексним явищем, і вивчення її відбувається не лише в межах економічної науки чи соціології, а вимагає комбінованого підходу для повного охоплення та більш ефективного аналізу даної поведінки для подальшої інтенсифікації та підвищення ефективності маркетингових ходів, поширення певних товарів, кращого формування ринку та ринкових відносин.

Джерела та література:

1. Байбардина Т. Н. Поведение потребителей. Практикум: пособие. / [авт.-сост.: Байбардина Т. Н., Титкова Л. М., Кожухова Г. Н.]. – Мн.: Новое знание, 2002. – 123 с.
2. Данчева О. В. Практична психологія в економіці та бізнесі. / О. В. Данчева, Ю. М. Швабл. – Київ: Лібра, 1999. – С. 270.
3. Зозулев А.В. Поведение потребителей: учеб.пос. [для высших учеб.завед.] / А.В.Зозулев. – К.: «Знання», 2004. – 357 с.
4. Ложкін Г.В. Споживацька поведінка. / Г.В.Ложкін, В.Л.Комаровська. // Практична психологія та соціальна робота: науково-практичний та освітньо-методичний журнал. – К., 2009. - № 4. – С. 1-10.
5. Мастинець М.В. Соціальні детермінанти споживацької поведінки в сучасному суспільстві: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціолог. наук: 22.00.04 / М.В.Мастинець. – Харків: Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна, 2009. – 19 с.
6. Петровська Т. Соціально-психологічні фактори економічної поведінки. / Т.Петровська. // Соціальна психологія: Український науковий журнал. – К., 2004. - № 4. – С. 23-35.
7. Соціологічна енциклопедія. / [укладач В.Г.Городяненко]. – К.: Академвидав, 2008. – 456 с.
8. Leibenstein, Harvey. A Branch of Economics Is Missing: Micro-Micro Theory. - 1979. - Journal of Economic Literature, 17: pp.477-502.

Засекіна Лариса Володимирівна

доктор психологічних наук, професор,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Віннік Олена Ігорівна
магістрантка факультету психології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ВПЛИВ ЗМІСТУ АВТОБІОГРАФІЧНОЇ ПАМ'ЯТІ НА ФІЗИЧНЕ І ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

Постановка проблеми та її значення. Автобіографічна пам'ять відтворює самоідентичність особистості як унікальний психологічний феномен.

Сьогодні прийнято вважати, що особистість – це пам'ять (персональний досвід і знання, отримані протягом життя), тобто те, ким би особистість хотіла бути, хто вона є сьогодні і ким вона може стати в майбутньому. З цієї перспективи автобіографічна пам'ять властива тільки людині.

Коли особистість згадує життєві факти зі своєї біографії, активізується нейросистема, розташована в корі головного мозку. Будь-яке порушення в цій системі (наприклад, при травмі) зумовлює розлади особистих спогадів аж до повного їх зникнення і «втрати особистості». Тому обрану нами тему вважаємо актуальною.

Дослідження автобіографічної пам'яті відображено у працях зарубіжних і вітчизняних вчених О. Василюк, Л. Засекіної, В. Нуркової та

ін. [1; 2; 3] Однак у літературі відсутні дослідження, які розглядають особливості автобіографічної пам'яті у контексті здоров'я особистості.

Водночас такі дослідження вважаємо важливими, адже реорганізація автобіографічної пам'яті дасть змогу покращувати якість життя і психологічне благополуччя людини. Цим зумовлено актуальність дослідження і вибір теми.

Метою дослідження є теоретичне і емпіричне вивчення особливостей репрезентації життєвих подій в індивідуальній автобіографічній пам'яті у контексті психічного і фізичного здоров'я особистості.

Виклад основного матеріалу.

У дослідженні взяло участь 94 особи – студенти Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Для збалансування гомогенності вибірок нами було методом випадкового відбору обрано 35 осіб – авторів позитивних і 35 осіб-авторів негативних автонаративів, які взяли участь у подальшому дослідженні. Для діагностики якості життя обрано опитувальник для якості життя, для встановлення значущих відмінностей використовувався t критерій Стьюдента програми SPSS.

Результати дослідження відображено у таблиці 1.

Таблиця 1

Значущі відмінності за шкалами якості життя студентів відповідно до позитивної/негативної репрезентації життєвих подій

Шкали якості життя	Показники авторів позитивних автонаративів	Показники авторів негативних автонаративів	t-критерій Стьюдента та рівень значущості
1. Духовні потреби	54,97±2,60	42,82±2,11	t=3,493, p>0,05
2. Соціальна підтримка	47,70±2,63	34,00±1,93	t=4,005 p>0,001
3. Благополуччя Рідних	58,86±2,51	34,29±1,94	t=3,718 p>0,05
4 Власне здоров'я	61,14±2,24	49,42±2,29	t=3,121 p>0,05
5 Душевний стан	54,00±2,60	44,13±2,60	t=4,058 p>0,001
6 Якість життя	62,00±2,89	36,81±2,31	t=4,001 p>0,001

Як видно з таблиці, до значущих відмінностей потрапили лише шкали: духовні потреби, соціальна підтримка, благополуччя рідних, власне здоров'я, душевний стан та якість життя. Інші шкали, які мають більш об'єктивний характер: матеріальне забезпечення і квартира, харчування, екологія тощо не увійшли до цього списку. Примітним, на наш погляд, є доволі невисокі показники якості життя загалом. Адже враховуючи юнацький вік нашої вибірки, варто було б очікувати вищі показники за шкалами. Це, на нашу думку, окреслює перспективи подальшої просвітницької роботи зі студентами і визначення потенційних шляхів покращення їхньої якості життя.

Розглянемо шкали, за якими встановлено значущі відмінності, більш докладно.

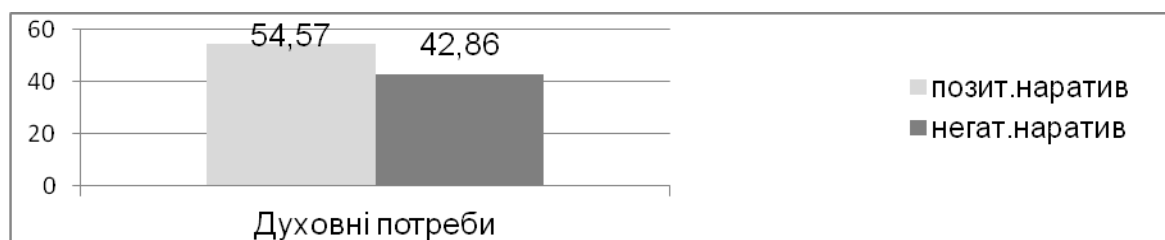

Рис. 1. Відмінності в показниках задоволення духовних потреб у авторів позитивних та негативних наративів

Як бачимо з рисунку, вищі показники за сформованістю духовних потреб спостерігаються в авторів позитивних наративів, привносячи свій внесок у вищий показник загальної якості життя цих студентів. Можемо стверджувати, що репрезентація у пам'яті позитивних автобіографічних подій впливає на позитивне ставлення до світу і свого життя в цілому.

Рис. 2. Відмінності в показниках соціальної підтримки в авторів позитивних та негативних наративів

Як бачимо, існують значущі відмінності у показниках соціальної підтримки з боку інших між авторами позитивних і негативних автонаративів. Можемо припустити, що репрезентація позитивних життєвих подій в автобіографічній пам'яті студентів збігається із суб'єктивним відчуттям підтримки і допомоги з боку інших людей.

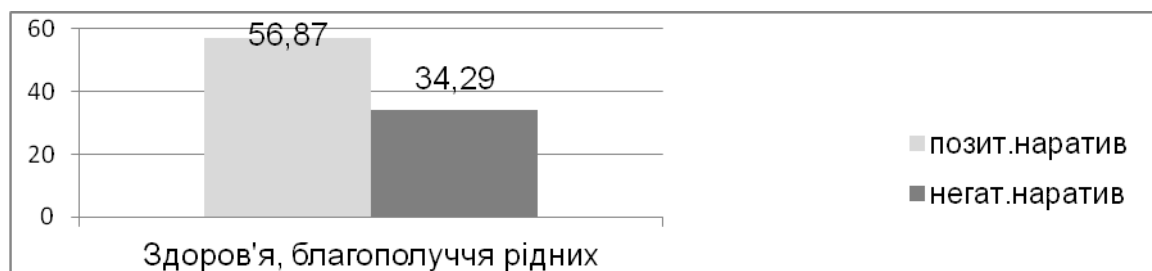

Рис. 3. Відмінності в показниках здоров'я, благополуччя рідних у авторів позитивних та негативних наративів

Подібно до попередніх показників особи із репрезентацією позитивних життєвих подій мають вищі показники суб'єктивного відчуття здоров'я близьких і рідних. Такі показники свідчать про те, відчуття позитивного чи негативного теперішнього тісно пов'язане із оцінкою минулого, що виражається у пригадуванні позитивних чи негативних подій. Цікавим є також зв'язок позитивного чи негативного минулого досвіду та його

репрезентація в пам'яті студентів із оцінкою власного здоров'я. Як подано на нижче наведеному рисунку оцінка власного здоров'я є також вищою у авторів позитивних автонаративів. Результати бесід, які проводилися із досліджуваними, свідчать про те, що їхня оцінка ґрунтується на об'єктивних фактах: кількості візитів до лікаря за поточний рік, наявність гострих чи хронічних форм захворювань тощо.

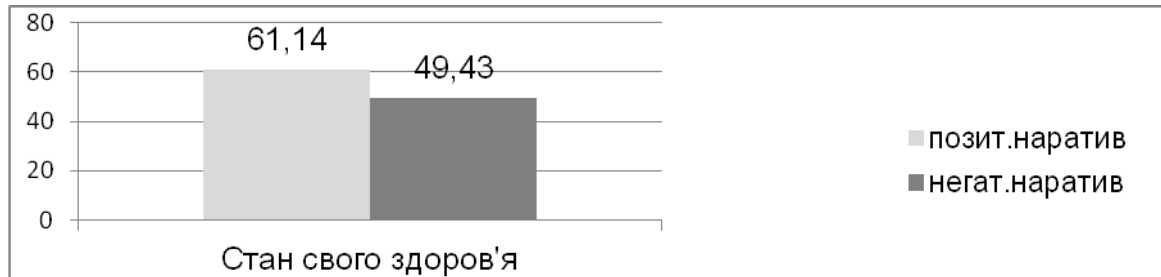

Рис. 4. Відмінності в показниках уявлення про стан власного здоров'я в авторів позитивних та негативних наративів

Вважається, що психологічне благополуччя і є інтегральним показником якості життя людини. Значущі відмінності між цими показниками у авторів позитивних і негативних автонаративів відображено на рисунку 5.

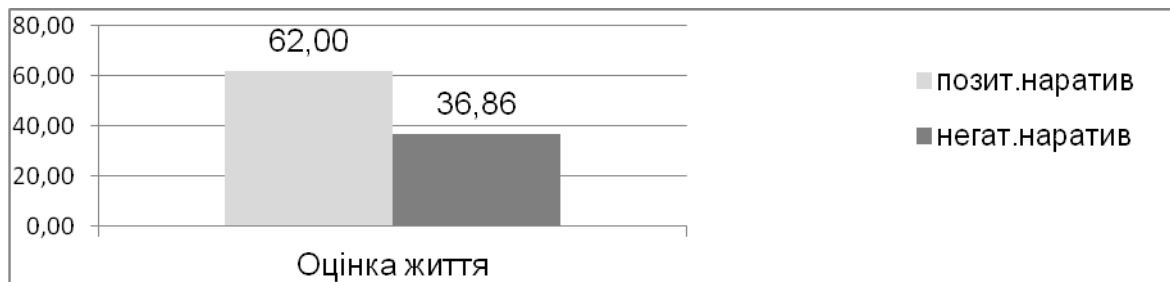

Рис. 5. Відмінності в показниках оцінки власного життя в авторів позитивних та негативних наративів

Таким чином, запропонована діаграма відображає інтегральний показник якості життя студентів.

Висновки. Як було доведено вище, не усі параметри якості життя пов'язані із збереженням минулого досвіду, водночас деякі шкали якості життя більшою мірою визначаються відтворенням позитивних чи негативних подій, про які найчастіше згадують досліджувані. Вважаємо, що знання про особливості автобіографічної пам'яті та її вплив на якість життя особистості, дасть змогу підвищити останню через навмисне пригадування чи візуалізацію позитивного життєвого досвіду.

Джерела та література:

1. Василюк О. П. Теоретико-методологічний аналіз поняття «травматична пам'ять» з позиції когнітивного підходу / О. П. Василюк // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія, Вип. 48. – Х.:ХНПУ, 2014. – С. 29-36.

2. Засекіна Л. В. Психолінгвістична реорганізація травматичної пам'яті з перспективи психічного здоров'я особистості [Електронний ресурс] / Л. В. Засекіна // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2012. – № 1. – Режим доступу до журн. – http://archive.nbuiv.gov.ua/e-journals/Vnadps/2012_1/12zlvpzo.pdf

3. Нуркова В. В. Роль автобіографічної пам'яті в структурі ідентичності людини / В. В. Нуркова // Мир психології: научно-методический журнал. – № 2 (38). – М; Воронеж: Московский психолого-социальный институт РАО, 2004. – С. 77 – 86.

4. Мазур Е.С. Психическая травма и психотерапия / Е. С. Мазур // Московский психотерапевтический журнал. Спецвыпуск: работа с психической травмой. – 2003. – №1. – С. 31-52.

Засекіна Лариса Володимирівна

доктор психологічних наук, професор,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Віннік Тетяна Ігорівна

магістрантка факультету психології,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ВПЛИВ КОГНІТИВНИХ СТИЛІВ НА РЕПРЕЗЕНТАЦІЮ ЖИТТЄВИХ ПОДІЙ В АВТОБІОГРАФІЧНІЙ ПАМ'ЯТІ СТУДЕНТІВ

Актуальність дослідження. Сучасні дослідження репрезентації життєвих подій переважно спрямовані на діагностику та психокорекцію тих спогадів, які переживаються як негативні або травматичні. Відтак, мало уваги приділяється вивченню позитивних чи нейтральних подій у автобіографічній пам'яті. Актуальність нашого дослідження полягає у комплексному вимірі репрезентації життєвих подій негативного та позитивного емоційного забарвлення у студентів. Обраний віковий період (юнацький вік) у концепції життєвого шляху Ш. Бюлер відображає другу фазу життєвого циклу, згідно з якою юнакам властиві багаточисельні спроби самовизначитися у всіх актуальних сферах життя. Це перегукується з однією з основних функцій автобіографічної пам'яті, а саме її визначній ролі у становленні Я – концепції [1].

Серед вітчизняних вчених, які досліджували автобіографічну пам'ять, слід відзначити праці Л. Виготського, О. Леонтьєва, В. Нуркову (культурно-історичний підхід). Психолінгвістичні особливості репрезентації життєвих подій знаходимо у працях Л. Засекіної. Її наукові напрацювання висвітлюють психолінгвістичну реорганізацію травматичної пам'яті особистості.

Зарубіжні вчені були першими, хто виокремив поняття автобіографічної пам'яті (Д. Робінсон), запропонували ієрархічну модель автобіографічної пам'яті (Дж. Конвей та ін.), дослідили аспект мимовільності спогадів та частоти їх появи (Д. Бернстен, А. Расмуссен, К. Баржиковські, А. Неджвенська та ін.).

Предметом нашого дослідження є зв'язок когнітивних стилів із особливостями репрезентації життєвих подій в автобіографічній пам'яті студентів.

Мета дослідження – теоретично та емпірично встановити взаємозв'язок когнітивних стилів та автобіографічної пам'яті студентів.

Виклад основного матеріалу.

Когнітивні стилі розглядаються як індивідуально-своєрідні способи обробки інформації. Серед когнітивних стилів, які впливають на формування метакогнітивної перцепції та співвідносяться із способами кодування інформації, особливої значущості набувають когнітивні стилі «полезалежність–полenezалежність», «оптимістичність–песимістичність інтелектуального прогнозу», «вузький–широкий діапазон еквівалентності».

М. Холодна визначає ці когнітивні стилі як мимовільний інтелектуальний контроль [2].

Нами був використаний метод математично-статистичної обробки емпіричних даних – t-критерій Стюдента.

Учасниками дослідження стали 80 студентів Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки різних факультетів та спеціальностей віком від 17 до 22 років ($M = 19,07$; $SD = 1,24$), серед них 18 юнаків та 62 дівчат. Вибірка формувалася стихійно.

Отримані наративи надали змогу встановити основні типи негативних подій.

Таблиця 1

Відсотковий розподіл негативних життєвих подій у наративах юнаків

№ з/п	Види негативних подій	Відсотковий розподіл
1	Життєві факти	40%
2	Вступ до СНУ та переїзд до Луцька	35%
3	Лікування	15%
4	Стосунки з рідними	10%

Таблиця 2

Відсотковий розподіл позитивних життєвих подій у наративах юнаків

№ з/п	Види позитивних подій	Відсотковий
1	Сам факт життя, появи в цьому світі	43%
2	Поява сестер чи братів	17%
3	Перетворення зовнішніх ситуацій	15%
4	Внутрішньоособистісні трансформації	13%
5	Вступ до СНУ	12%

Як бачимо з табл. 1 та 2, перелік типів подій в обох групах є майже однаковим. Цікавим є те, що категорія «Вступ до СНУ» присутня і в позитивних, і в негативних наративах. На нашу думку, це можна пояснити особливостями сприймання респондентів, адже для когось вступ до університету асоціювався з відсутністю батьківського контролю, набуттям особистої свободи, а для когось – почуттям обтяжливої відповідальності.

. Недостатній розвиток активності у спілкуванні негативно впливає на процеси життєдіяльності людини, зокрема на адаптацію до соціального мікросередовища та працездатність [1].

Проведений психолінгвістичний аналіз наративів дає змогу вибудувати типові пропозиціональні структури залежно від виду життєвих подій: позитивних чи негативних.

Пропозиціональна структура автонаративів із негативними життєвими подіями відображено на рис. 1

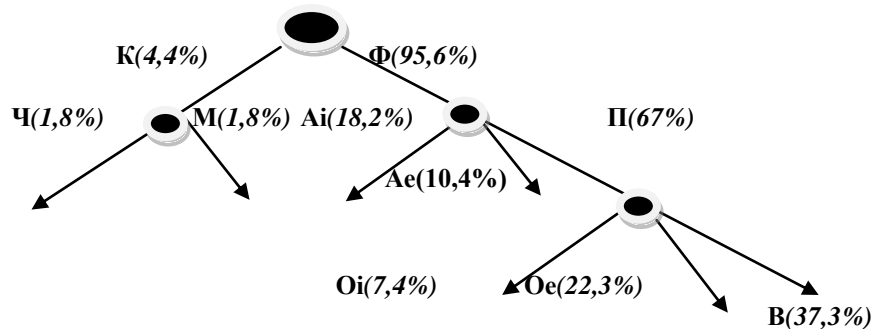

Рис. 1. Пропозиціональна структура негативного автобіографічного досвіду юнаків

Примітка: К – контекст, Ф – факт, Ч – час, М – місце, Ai – аргумент інтернальний, Ae – аргумент екстернальний, П – предикат, Oi – об’єкт інтернальний, Oe – об’єкт екстернальний, В – відношення.

Зберігається тенденція до збільшення показників інтернального аргументу (Ai) ($x=18,2\%$), інтернального об’єкта (Oi) ($x=7,4\%$) і об’єкта екстернального (Oe) ($x=22,3\%$). Натомість відношення (B) ($x=37,3$), місце (M) ($x=1,8\%$) і аргумент екстернальний (Ae) ($x=10,4\%$) зменшуються.

Типова пропозиціональна структура автобіографічного наративу людини з позитивною життєвою подією представлена на рисунку 2.

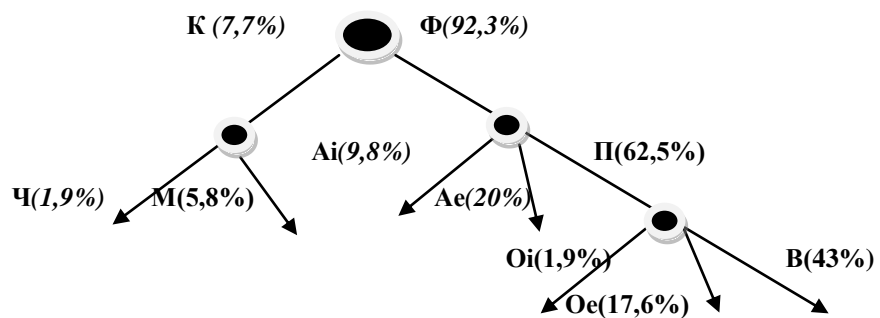

Рис. 2. Пропозиціональна структура автобіографічних наративів із позитивними подіями

Примітка: К – контекст, Ф – факт, Ч – час, М – місце, Ai – аргумент інтернальний, Ae – аргумент екстернальний, П – предикат, Oi – об’єкт інтернальний, Oe – об’єкт екстернальний, В – відношення.

Відтак, найбільшу частину займає структурний елемент відношення (B) ($x=43\%$), який є показником відрефлексованості описаного матеріалу. Оповідач вказує своє ставлення до пережитого, що саме допомогло звикнути до перенесеного досвіду. Наступним елементом за кількістю

використання є екстернальний аргумент (Ае) (x=20%), що відображає опис зовнішніх дійових осіб, які мали стосунок до негативної життєвої події. Об'єкт екстернальний (Ое) (x=17,6%) займає третє місце і відображає осіб, які мали другорядні ролі, або ж ті явища чи людей, на які оповідач мав прямий вплив. Аргумент інтернальний (Аі) (x= 9,8%) і об'єкт інтернальний (Оі) (x=1,9%) використовуються для опису свого місця у негативній життєвій події. Пропозиціональна структура місця (М) (x=5,8%) має високий відсоток, що є показником того, що досліджуваний приділяє достатньо уваги опису тієї місцевості, де відбулася подія. Час (Ч) виникнення події майже не використовується.

Висновки. Аналізуючи наративи студентів, ми виявили такі закономірності:

– фреймовий аналіз виявив однакові типи подій у наративах досліджуваних обох груп, що свідчить про наявність однакових національно-культурних сценаріїв для сприймання тих чи інших подій;

– існують відмінності у пропозиціональних структурах автонаративів із різною репрезентацією життєвих подій, що робить перспективним подальші психолінгвістичні дослідження автобіографічної пам'яті.

Джерела та література:

1. Глозман Ж. М. Общение и здоровье личности / Ж. М. Глозман. М.: Изд-во «Академия», 2002. – 20 с.
2. Холодная М. А. Когнитивные стили: О природе индивидуального ума / Холодная М. А. – СПб.: Питер, 2004. – 384 с.

Засєкіна Лариса Володимирівна

доктор психологічних наук, професор,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Юкшинова Тетяна

магістрантка факультету психології,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ СИТУАЦІЇ СОРОМУ В АВТОБІОГРАФІЧНІЙ ПАМ'ЯТІ ОСОБИСТОСТІ

Постановка проблеми та її значення. Автобіографічна пам'ять як самостійний, повноцінний та окремий вид пам'яті почали вивчати з 80-х років ХХ століття. Це пов'язано із загальною переорієнтацією перспективних напрямів вивчення пам'яті з лабораторного аналізу до досліджень її функціонування в умовах реалій життя суб'єкта («у природному контексті») в межах цілісного «екологічного» підходу, проголошеного У. Найсером [5].

У загальній структурі пам'яті автобіографічну пам'ять відносять до виду довготривалої декларативної пам'яті, поряд із епізодичною та

семантичною пам'яттю [6]. Слід зазначити, що запропонована класифікація не є однозначною та вичерпною. Зокрема, Р. Фівуш [7], який увів поняття «автобіографічна пам'ять», розглядає її як різновид епізодичної пам'яті людини. Такі погляди перевертаються із поглядами Е. Тульвінга, який висловив ідею про те, що довготривала пам'ять утворена двома підсистемами: семантичною (відображає весь спектр пізнання про навколишній світ) і епізодичною (включає факти, пережиті особисто). Саме епізодична, на його думку, дає змогу свідомо пригадати минулий досвід і «подорожувати в часі» [6].

Враховуючи суперечність і неоднозначність поглядів на природу автобіографічної пам'яті, **метою статті** є теоретичний аналіз різних методологічних підходів до вивчення останньої, а також виокремлення репрезентації ситуації сорому в автобіографічній пам'яті.

Виклад основного матеріалу. Повертаючись до визначення поняття автобіографічної пам'яті, зупинимось на тому, що пропонують сучасні вітчизняні і зарубіжні вчені. Згідно з Р. Фівушем [7], автобіографічна пам'ять є ментальною репрезентацією історичних подій, явищ, категорій, здатністю індивіда надавати соціальної значущості подіям власного життя, пов'язувати їх з історичними подіями.

Згідно з В. Нурковою [6], автобіографічна пам'ять є вищою психічною функцією. Аналізуючи праці дослідниці, очевидною є її прихильність до поглядів вітчизняних вчених, а саме Л. Виготського, О. Леонтєва, О. Лозової [1; 3; 4], які є представниками культурно-історичного та діяльнісного підходу. В. Нуркова є однією з небагатьох вітчизняних дослідників автобіографічної пам'яті, як наголошують на важливості створення теорії автобіографічної пам'яті і здійснила вагомий внесок у розкриття феноменології та функцій автобіографічної пам'яті, розробила методи та методики її дослідження [6].

З позиції культурно-історичного підходу автобіографічна пам'ять як підсистема довгострокової декларованої пам'яті формується як новоутворення на основі семантичної та епізодичної підсистем пам'яті в результаті спільної мнемічної діяльності дитини та дорослого у конкретній соціальній ситуації розвитку. Автобіографічна пам'ять розвивається за законами вищих психічних функцій, спочатку виникає як інтерпсихічна, а потім, перетворюючись в інтрапсихічну, внутрішню форму – нову психічну функцію, що забезпечує людині можливість розпочати власного життя.

Автобіографічна пам'ять, яка сформувалася як вища психічна функція, сама набуває статусу психологічного знаряддя регуляції когнітивних та особистісних процесів і слугує основою ефективного розвитку основних механізмів для забезпечення самовизначення особистості в соціокультурному просторі.

В рамках культурно-історичного підходу виявлені унікальні характеристики автобіографічної пам'яті: відсутність натуральної стадії в онтогенезі; смислова детермінація пластичності картини минулого; активний розвиток нових культурних засобів, що збагачують її функціональний репертуар. Цей підхід забезпечує розуміння того, як за

допомогою «суб'єктивної картини особистого минулого», що формується та розвивається в рамках конкретних соціокультурних реалій, особистість знаходить можливість свідомої регуляції своєї діяльності.

Ще однією вітчизняною дослідницею автобіографічної пам'яті у контексті психолінгвістичного підходу є Л. Засекіна. Її наукові напрацювання висвітлюють актуальні проблеми репрезентації життєвих подій в автобіографічній пам'яті, практичне застосування результатів досліджень у когнітивному підході психотерапії, вікові особливості та роль емоцій у феноменології автобіографічної пам'яті [2].

Отже, встановлюючи концептуальні межі автобіографічної пам'яті можемо дійти таких висновків: автобіографічна пам'ять – це довготривала пам'ять на події власного життя і події, безпосереднім свідком яких була особистість.

Аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців, що вивчали автобіографічну пам'ять, показав розмаїття існуючих підходів до розуміння структури феномену [2; 5; 7]. У спробах систематизувати та інтегрувати існуючі нині погляди щодо феноменології автобіографічної пам'яті, можемо виділити такі основні її структурні компоненти:

- автобіографічні спогади;
- автобіографічні факти та знання;
- процесуальні особливості репрезентації (різноманітні ефекти).

Отже, феноменологія автобіографічної пам'яті відрізняється великою кількістю феноменів та мнемічних ефектів, водночас основною одиницею вивчення автобіографічної пам'яті є автобіографічний спогад.

Важливим видом автобіографічної пам'яті є переживання ситуації сорому. Сором – це почуття, що виникає у людини при здійсненні вчинків, що перечать вимогам моралі, принижують гідність особистості. Часто ситуації сорому є настільки травматичними, що можуть призводити до ПТСР або особистісних деструкцій. Сором схиляє до ізоляції в суспільстві, повністю чи частково віднімає у особистості почуття задоволення від спілкування і емоційної підтримки. Сором заважає усвідомлювати власні чесноти індивіда і часто виявляється у легкому ступені – сором'язливості. Враховуючи яскраво виражений негативний полюс сорому репрезентацію цієї ситуації часто асоціюють із травматичною пам'яттю.

Висновки. Результати теоретичного аналізу дали змогу встановити концептуальні межі поняття автобіографічної пам'яті як сховища життєвих подій. Репрезентації ситуацій переживання сорому є часто травматичними, тому можуть розглядатися також у контексті травматичної пам'яті.

Джерела та література:

1. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций / Л. С. Выготский. – М.: АПН РСФСР, 1960. – 484 с.
2. Засекіна Л. В. Нейропсихолінгвістична реорганізація емоційної пам'яті особистості / Л. В. Засекіна // Психолінгвістика: Збірник наукових праць Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – Вип. 15. – С. 62 – 73.

3. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения: В 2-х т./ А.Н. Леонтьев — М.: Педагогика, 1983. — Том 1. — 392 с.
4. Лозова О. М. Психосемантика етнічної свідомості / О. М. Лозова. — Київ: Освіта України, 2007. — 389 с.
5. Найссер У. Познание и реальность / У. Найссер. — М.: Прогресс, 1981. — 232 с.
6. Нуркова В. В. Роль автобиографической памяти в структуре идентичности личности / В. В. Нуркова // Мир психологии: научно-методический журнал. — № 2 (38). — М; Воронеж: Московский психолого-социальный институт РАО, 2004. — С. 77 — 86.
7. Fivush R. J. Children's long-term memory for a event / R. J. Fivush, J. P. Buckner. // An exploratory study // Merrill Palmer Quarterly. — 1984. — P. 303 — 316

Кихтюк Оксана Василівна

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Писарський Роман Васильович

магістрант факультету психології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ДО ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ МЕДИЧНОЇ СФЕРИ

Актуальність теми дослідження. Сучасне українське суспільство визначається умовами необхідних реформ, які зумовлені застійними кризовими явищами у нашій державі. Трансформаційні зміни на законодавчому рівні торкаються медичної галузі, викликані потребою адаптації до нових соціальних умов життя людини. Реалізація медичної реформи потребує від фахівців даної галузі нових професійних навичок та вмінь та особистісного росту, що визначається професійною толерантністю фахівця. На сьогоднішній день медичні працівники постійно перебувають під впливом нових відкриттів у науці, медицині, тому вони покликані вивчати та використовувати ці надбання і водночас набувати особистісних адаптаційних змін. В рамках тих економічних та матеріальних умов анонсованих медичною реформою, забезпечується їм можливість повноцінного розкриття професійного росту та функціонування. Актуалізується вимога побудови структурно нового типу відносин між пацієнтами. У даній структурі передбачається саме розподіл відповідальності за успішність лікування, який має відбуватися на паритетних засадах. Тому, актуальність дослідження та вивчення професійної толерантності як особистісної властивості медичних працівників є важливою сучасною проблемою.

Об'єкт дослідження – професійна толерантність медичних працівників як інтегративна особистісна властивість.

Предмет дослідження – психологічні особливості прояву професійної толерантності працівниками медичних установ як можливість побудувати гармонійні міжособистісні стосунки з пацієнтами та колегами.

Методологічні аспекти дослідження науково-психологічної бази, ряд ідей, поглядів концепцій щодо загальної проблематики толерантності як риси особистості та професійної толерантності складають праці вітчизняних та зарубіжних учених Г. Олпорта, Е. Фромма, Т. Адорно, М. Мід, О. Асмолова, Н. Лебедевої, О. Бичко, О. Клепцової, В. Рибалки, Ж. Вірної, Я. Гошовського, Л. Засекіної, П. Лушина, В. Москальця, З. Карпенко, М. Шугай, Т. Щербан, О. Кихтюк, О. Стрельцова, О. Шаюк та ін., засвідчують цінність даного соціально-психологічного феномену, розглядають його як загальнолюдську, глобальну цінність соціуму, яка повинна стати нормою, важливою особистісною рисою, властивістю при особистісній ціннісній системі, формою взаємодії груп, індивідів, культурою діалогічності у професійній діяльності фахівців, значимо у сфері людина-людина. Водночас саме психологічні особливості професійної толерантності працівників медичних закладів постала проблемою наших наукових пошуків, оскільки сучасні умови праці, трансформації медичної галузі зумовлюють потребу вивчення актуального психологічного стану цієї верстви населення.

Мета дослідження полягає у вивченні психологічних особливостей прояву професійної толерантності у працівників медичних закладів.

Гіпотеза дослідження формування професійної толерантності як інтегративної властивості особистості, толерантних настанов знижує рівень емоційного вигорання, виникнення негативних емоційних станів, стану фрустрації, стресових ситуацій при спілкуванні з пацієнтами, які породженні непорозуміннями в сфері міжособистісної взаємодії. Дані рекомендації сприятимуть побудові паритетних міжособистісних стосунків у системі медпрацівник – пацієнт.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань нами було розроблено програму дослідження, яка передбачала використання таких методів: *теоретичних* – аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, систематизація теоретичних джерел; *емпіричних* – спостереження, бесіда, анкетування, асоціативний експеримент, тестування: «Індекс толерантності» за Г. Солдатовою, О. Кравцовим, О. Хухлаєвим, Л. Шайгеровою, опитувальник В. Бойка «Методика діагностики загальної комунікативної толерантності», методика «Самооцінка психічних станів» Г. Айзенка, опитувальник Ольшанікової – Рабінович, методика «Емоційне вигорання» В. Бойко, проєктивний тест «Неіснуюча тварина» та – *статистичні методи обробки результатів дослідження* – кореляційний аналіз, описова статистика (критерії t-Стюдента для залежних і незалежних вибірок, λ -Колмогорова-Смірнова для перевірки нормального розподілу даних, коефіцієнт r-Пірсона для визначення кореляційних зв'язків) комп'ютерного забезпечення SPSS для Windows.

Асоціативний експеримент, аналіз, синтез наукових джерел із толерантності та професійної толерантності визначає її як інтегративну властивість медичних працівників. Вона постає рисою особистості у складі таких компонентів як афективний, мотиваційний (конотативний), вольовий, ціннісний та рефлексивний, проявляється у професійній взаємодії, виступає як комунікативна настанова, толерантність. Емпіричне дослідження

психологічних особливостей професійної толерантності працівників медичних закладів виявив високі показники негативного кореляційного взаємозв'язку із фазами синдрому емоційного вигорання, що свідчить про необхідність формування, актуалізації професійної толерантності працівників медичної сфери.

Аналіз результатів емпіричного дослідження, зокрема взаємозв'язку комунікативної толерантності й загальної толерантності свідчить про наявність показників позитивного кореляційного зв'язку між сформованістю комунікативною та загальною і соціальною (професійною) толерантністю ($r=0,188$, $p<0,05$) (шкала вираження комунікативної толерантності має обернений порядок: чим вище бал, тим нижче комунікативна толерантність, а шкала загальної толерантності має прямий порядок, відтак, отримавши від'ємний показник кореляції, розглядаємо його як позитивний кореляційний зв'язок між загальною і комунікативною толерантністю).

Проведення кореляційних зв'язків між фазами емоційного вигорання та між якісними шкалами комунікативної толерантності, зокрема фаза «напруження» має негативні показники із професійною толерантністю ($r=-0,460$, $p<0,01$). Також було виявлено високі показники негативної кореляції між фазами «резистенції» ($r=-0,539$, $p<0,01$) та фазами «виснаження» ($0,411$, $p<0,01$). Оскільки визначений середній рівень даних фаз виявляє негативний кореляційний зв'язок, відтак це свідчить, що психологічні особливості професійної толерантності характеризуються середнім рівнем емоційного вигорання працівників медичної сфери.

Таким чином, загальна комунікативна толерантність як сукупність ситуативної (ставлення людини до конкретного партнера по спілкуванню), типологічної (ставлення до певної групи людей), професійна комунікативна толерантність визначається характерологічними особливостями особистості, її життєвим досвідом, моральними принципами, які й закладають ґрунт для професійної толерантності фахівця та можливість емоційної саморегуляції.

Проблема емоційного вигорання працівників медичної галузі постає з розумінням того, що при наявності середнього рівня загальної комунікативної толерантності, у психологічних особливостях професійної толерантності особистості проявляється певний рівень стійкості у синдромі емоційного вигорання, який визначається його середнім рівнем.

Джерела та література:

1. Бойко В. В. Энергия эмоций / В.В. Бойко. – СПб.: Питер, 2004. – 474 с.
2. Солдатова Г. У. Психодиагностика толерантности личности. / Г. У. Солдатова, Л. А. Шайгерова. – М. : Смысл, 2008. – 172 с.

Філіппова Інеса
кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Кревська Марія
магістр факультету психології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УСВІДОМЛЕНОМУ ВИБОРІ МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЇ

В складних умовах трансформації нашого суспільства існує велика необхідність розвитку вміння контролювати свій емоційний стан, розуміти настрої оточуючих. Вміння правильно інтерпретувати власні почуття, керувати ними значно полегшує спілкування з оточуючими, допомагає розуміти їх емоції, вирішувати міжособистісні конфлікти та розв'язувати життєві проблеми. Мінливі соціально-економічні й політичні умови розвитку української держави актуалізують проблему взаємозв'язку емоційного інтелекту з особливостями професійного самовизначення та професійною успішністю особистості. Адже професійна успішність залежить не тільки від знань, умінь, й навичок, ерудиції, та здатності до мислення в цілому, а ще і від здатності особистості до ефективного спілкування за рахунок розуміння емоцій, оточення і вміння підлаштовуватися під їхній емоційний стан. Вміння володіти собою й організовувати взаємодію виявляється дуже важливим, якщо мова йде про сферу діяльності, що припускає безпосереднє спілкування з іншими людьми, що є основним у переважній більшості професій. Особливо це є актуальним для особистості у підлітковому віці, яка має вперше зробити свій серйозний крок у доросле життя та обрати майбутню професію.

Психологічне вивчення феномену емоційного інтелекту давно викликає інтерес як теоретиків, так і практиків цієї галузі знань. Серед учених, які розробляли концепції емоційного інтелекту, що набули найбільшої популярності, були Р.Бар-Он, Дж.Гілфорд, Х.Гарднер, П.Саловей, Дж.Майер, Д.Карузо, Д.Гоулмен, Саваф і Купер та багато інших.

В Україні вивчення емоційного інтелекту набуло значного поштовху в зв'язку з дослідженнями І.Аршави, Г.Березюка, О.Власової, С.Дерев'янка, Л.Засекіної, Н.Ковриги, Е.Носенко, І.Філіппової та інших. А це, в свою чергу, дозволяє розширити проблематику досліджень, залучити нові джерела, зіставити традиційні підходи з новітніми, осмислити вітчизняний досвід в контексті світового знання.

Теоретичні аспекти проблеми професійного самовизначення аналізуються в працях Б.Анан'єва, Л.Божович, Є.Клімова, С.Неверкович, Н.Пряжнікова, С.Рубінштейна, Н.Самоухіної, С.Чистякової, П.Шавір та інші. Однак, недостатньо вивченим залишається аспект ролі емоційного інтелекту на усвідомлене професійне самовизначення молоді, особливо, у підлітковому віці, що і спонукало нас обрати дану тему наукового пошуку. Адже саме невирішеність проблеми усвідомленого професійного

самовизначення призводить до незадоволеності обраною професією, невідповідності обраному профілю діяльності, і, як результат, до серйозних проблем в соціальній та професійних сферах, а також особистісному розвитку молодшої людини.

За результатами проведеного емпіричного дослідження, яке дозволило встановити взаємозв'язок між рівнем емоційного інтелекту (методика «Емоційний інтелект» Н. Холла), професійними нахилами (ДДО Є. Клімова) та рівнем самооцінки особистості (методика діагностики самооцінки Дембо-Рубінштейна в модифікації А. Прихожан). Об'єктом дослідження стали учні старших класів загальноосвітньої школи в кількості

Відповідно до результатів дослідження рівня емоційного інтелекту у 55 осіб віком 14 -17 років було виявлено наступне: осіб з високим рівнем емоційного інтелекту виявилось лише 9%, серед них 10% дівчат і 8% хлопців. Середній рівень - діагностовано у 33% досліджуваних, більшість серед них хлопці (46%), дівчат з таким результатом лише 26%. Низький рівень емоційного інтелекту було виявлено у більшості учнів, а це 58%, серед них 64% - дівчата та 50% - хлопці. Характерно те, що всі респонденти з високим рівнем емоційного інтелекту виявили схильність та інтерес до професій у сфері «людина-людина», що на пряму пов'язано з умінням ефективно спілкуватись, розуміти власні емоції та почуття інших, здатність до емпатії, співпереживання, а це і є основною складовою емоційного інтелекту. Варто також зазначити, що 40% з них надавали однакову перевагу і професіям у сфері «людина-художній образ», що може бути пов'язано із розвитком уміння прислухатись до власних почуттів і здатність їх виражати та трансформувати в об'єктах творчої діяльності.

За результатами нашого дослідження респонденти з середнім та низьким рівнем емоційного інтелекту частіше надають перевагу професіям, які належать до сфери «людина-природа», «людина-художній-образ» та «людина-знакова система». Такий вибір можна пояснити тим, що діяльність у вище зазначених професійних сферах у меншій мірі пов'язана з прямою взаємодією із людьми, що не потребує високого розвитку комунікативних умінь та навичок, емпатії, а також здатності керувати емоціями. Це підтверджує і те, що лише 25% із учнів, які мають середній рівень емоційного інтелекту, і 28% учнів, які мають низький рівень інтелекту, обрали професії у сфері «людина-людина».

Підсумовуючи результати дослідження самооцінки та особистісних характеристик наших респондентів зауважимо, що більше половини з них мають завищену самооцінку, що говорить про великі амбіції, впевненість і самовпевненість; оптимальний рівень домагань - 27%, що свідчить про постановку життєвих цілей та прагнення до саморозвитку.

Аналізуючи зв'язки показників окремих складових емоційного інтелекту із показником вибору професій у зазначених сферах діяльності нами було виявлено кореляційні зв'язки, які дозволяють говорити про наступне:

– приблизно 6% відмінностей в емоційному інтелекті, зокрема в *емоційній обізнаності*, можуть бути пов'язані з вибором професії у сфері «людина-знакова система»;

– приблизно 7% відмінностей в емоційному інтелекті, зокрема такої його складовій як *емпатія*, можуть бути пов'язані з вибором професії у сфері «людина-знакова система»;

– приблизно 10% відмінностей в емоційному інтелекті, а саме у *розумінні власних емоцій*, можуть бути пов'язані з вибором професії у сфері «людина-художній образ»;

– приблизно 7% відмінностей у *самотивації* учнів можуть впливати на вибір професії у сфері «людина-художній образ».

Отже, як виявлено, рівень розвитку емоційного інтелекту, а саме таких його складових як розуміння власних емоцій, бажань, здатність до емпатії (співчуття) та співпереживання, а також рівень самотивації має вплив на усвідомлений професійний вибір старшокласників у таких сферах як «людина-знакова система» та «людина-художній образ».

При аналізі зв'язку загального рівня самооцінки учнів та інтегрального показника емоційного інтелекту стало помітно, що ці величини не мають статистично значущого кореляційного зв'язку, оскільки коефіцієнт кореляції Пірсона є значно меншим від критичного значення для цієї вибірки.

При аналізі зв'язків рівня розвитку окремих складових емоційного інтелекту та рівня самооцінки можна говорити про незначний взаємозв'язок рівня розвитку емоційної обізнаності, рівня розуміння своїх емоцій, емпатії, управління емоціями інших та самооцінки розумових здібностей, характеру та авторитету учнів старших класів.

Отже, існує потреба в подальшому вивченні та дослідженні феномену «емоційного інтелекту», його структури, функцій, шляхів розвитку, взаємозв'язків з іншими компонентами людської діяльності, в тому числі його вплив на розвиток мотивації та усвідомлений вибір професії. Результати дослідження можуть бути використані у практиці діагностичної та психокорекційної роботи психологів, у профконсультативній та профорієнтаційній практиці, при професійному відборі.

Джерела та література:

1. Андреева И. Н. Эмоциональный интеллект: исследования феномена / И. Н. Андреева // Вопр. психологии. - 2006. - № 3. - С. 78-86.

2. Андреева И. Н. Предпосылки развития эмоционального интеллекта / И. Н. Андреева // Вопр. психологии. - 2007. - № 5. - С. 57-65.

3. Климов Е. А. Психология профессионала /Е. А. Климов. - М. : Изд-во «Институт практической психологии», - 1996. - 402 с.

4. Кокун О. М. Становлення фахівця у професіях типу «людина - людина»: передумови психологічного забезпечення /О. М. Кокун //Вісник : зб. наук. ст. Київ. міжнар. ун-ту. Сер. «Психол. науки». - К. : КиМУ, 2007. - Вип. 11. - С. 48-58.

5. Носенко Э. Л., Коврига Н. В. Эмоциональный интеллект: концептуализация феномена, основные функции/Э. Л. Носенко, Н. В. Коврига – К.: Вища школа. 2003. – с. 126.

6. Філіппова І. Ю. Емоційна компетентність як глибинна характеристика культури та реального успіху особистості/І. Ю. Філіппова//Культура й розвиток особистості: міфи та реалії в психології й педагогіці: матеріали Міжнародної наук. – практ. конф. (24 – 25

черв. 2009 р.) / за ред. І. Ю. Філіппової. — Луцьк: Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, — 2009. — С. 136 – 144.

7. Філіппова І. Ю. Емоційний інтелект як засіб успішної самореалізації / І. Ю. Філіппова // Соціал. психологія. - 2007. - № 4. - С. 68-79.

8. Mayer J.D., Caruso D.R., Salovey P. Emotional Intelligence meets traditional standards for an intelligence // *Intelligence*. 1999. V. 27. P. 267-298.

9. Salovey P., Mayer J. D., Caruso D. The positive psychology of emotional intelligence. W: C. R. Snyder, S. J. Lopez (red.), *Handbook of positive psychology* (s. 159-171). Oxford: Oxford University Press. 2003.

Наукове видання

**ОСОБИСТІТЬ І СУСПІЛЬСТВО:
МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПРАКТИКА СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

Матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції

(15 травня 2017 року)

**PERSONALITY AND SOCIETY:
METHODOLOGY AND PRACTICE OF MODERN
PSYCHOLOGY**

IV International Internet Conference
Book of Abstracts

(May 15, 2017)

Друкується в авторській редакції
Верстка І. В. Грубій

Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

Підписано до друку 10.05.2017. Формат 60x84 ¹/₁₆.

Ум. друк. арк. 10 Зам. ____. Наклад 100 пр.

Папір офсетний. Гарнітура Times. Друк офсетний.

Друк ПП Іванюк В. П. 43021, м. Луцьк, вул. Винниченка, 65.

Свідоцтво Держкомінформу України

ВЛн № 31 від 04.02.2004 р.